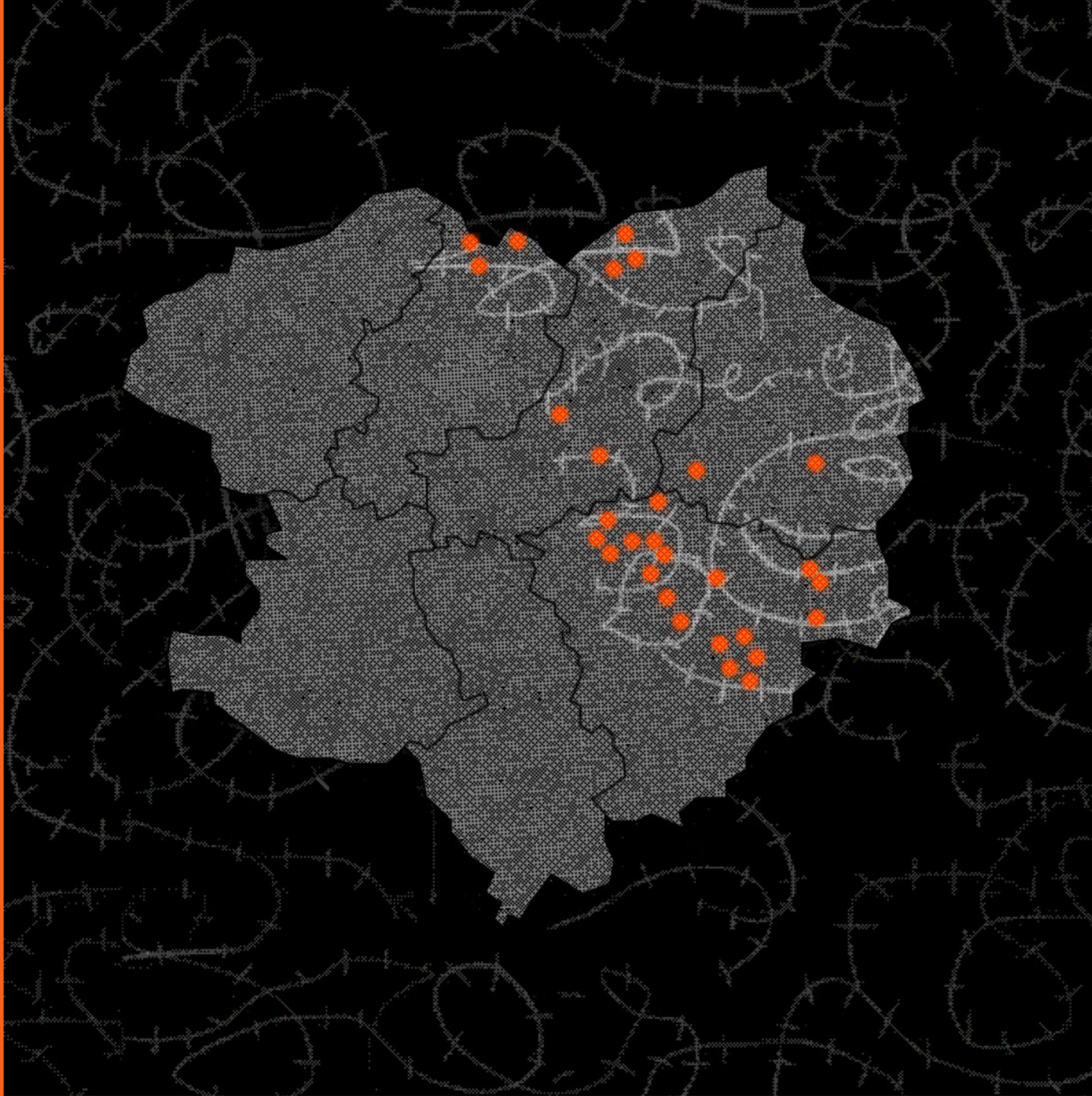

Організована жорстокість: російська мережа незаконного тримання та катувань у Харківській області

“

Як ви можете зрозуміти, що у мене всередині, якщо ви не сиділи там зі мною? [...] От коли ляжете на рамку залізну з-під ліжка, пустять струм 220 [вольт] і обіллють водою, і л*йно твоє власне почне текти по ляжках — ось тоді ти зрозумієш¹.

— Чоловік, якого тримали під вартою у відділі поліції Балаклії майже два місяці

Подяка

Авторам:

Ашоту Агаяну (Project Expedite Justice), Клер Бонварле (Project Expedite Justice), Кензі Пармайї (Truth Hounds), Віталію Побережному (Truth Hounds).

Автори висловлюють подяку всім OSINT-розслідувачам, які взяли участь у дослідженні та підготовці цього звіту.

Автори висловлюють вдячність Дмитру Ковалю, Роману Ковалю, Володимиру Гришку, Марині Слободянюк та Марії Бернетт за їхні ґрунтовні коментарі та цінні пропозиції під час підготовки цього звіту.

Автори також вдячні аналітичній команді Truth Hounds за допомогу в реєстрації, вивченні та систематизації свідчень потерпілих у базі даних, а також особливо дякують Валентині Соловйовій, керівниці аналітичного відділу Truth Hounds, Павлу Швабу, аналітику, а також Галині Авраменко, Валентину Байлу та Ользі Березюк, супервізорам бази даних I-DOC у Truth Hounds.

Опитування проводили:

Енджі Гарсія Атехортуа (Project Expedite Justice), Аміна Моргоєва (Project Expedite Justice), Дідо (Truth Hounds), Казанова (Truth Hounds), Максим Полішко (Truth Hounds), Марина Слободянюк (Truth Hounds), Метін (Truth Hounds), Миш (Truth Hounds), Наталія Топчій (Truth Hounds), Оксана Орел (Truth Hound»), Олексій Старинець (Truth Hounds), Ольга Вовк (Truth Hounds), Роксолана Макар (Truth Hounds), Цветеліна Йорданова (Project Expedite Justice), Твіст (Truth Hounds), Тихий (Truth Hounds), Умка (Truth Hounds), Владислав Чирик (Truth Hounds) і Злата (Truth Hounds). Було проведено кілька інтерв'ю за участю документалістів IPHR Анни Ліщинської, Дмитра Афанасьєва, Марії де Реус та Марини Мухіної.

Внутрішнє рецензування:

Марія Бернетт (Project Expedite Justice), Роман Коваль (Truth Hounds).

Редагування англійського тексту:

Марія Бернетт і Сільвія Оттінетті (Project Expedite Justice).

Переклад українською мовою:

Кристина Лашенко.

Редагування українського тексту:

Світлана Глущик.

Візуальна концепція та дизайн:

Лера Резанова (Truth Hounds) та Сільвія Оттінетті (Project Expedite Justice).

Рекомендоване цитування: Організована жорстокість: російська мережа незаконного тримання та катувань у Харківській області / Project Expedite Justice, Truth Hounds. Київ, 2026. 67 с.

Project Expedite Justice і Truth Hounds разом підготували цей звіт за підтримки донора.

THE HOWARD G.
BUFFETT
FOUNDATION

Цю публікацію було підготовлено за щедрої підтримки **Фонду Говарда Г. Баффета**. Відповідальність за її зміст несуть виключно Project Expedite Justice і Truth Hounds.

СКОРОЧЕННЯ	6
РЕЗЮМЕ	7
РЕКОМЕНДАЦІЇ	9
МЕТОДОЛОГІЯ	14

6
7
9
14

19

25

35

РОЗДІЛ 1

РОСІЙСЬКА ОКУПАЦІЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА БОРОТЬБА ЗА КОНТРОЛЬ

1.1. Вторгнення та стрімке просування	20
1.2. Життя під окупацією	22
1.3. Висновки	24

РОЗДІЛ 2

МЕРЕЖА КАТІВЕНЬ ТА МІСЦЬ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

2.1. Виявлені місця катувань та інша переобладнана для цього інфраструктура	27
2.2. Географічний розподіл об'єктів та переміщення затриманих осіб	28
2.3. Персонал, ролі та розподіл обов'язків	32
2.4. Висновок. Докази існування організованої системи місць незаконного позбавлення волі та катувань	34

РОЗДІЛ 3

СХЕМИ ЗАТРИМАНЬ, КАТУВАНЬ, СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЦІЛЕСПРЯМОВАНИХ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ

3.1. Профілі жертв та схеми вибору цілей	36
3.2. Арешти	37
3.3. Нелюдські умови тримання	38
3.4. Катування	39
3.5. Сексуальне насильство	40
3.6. Відмова в наданні медичної допомоги	41
3.7. Психологічні тортури та примус	41
3.8. Висновок. Насильство як засіб контролю	42

44

РОЗДІЛ 4

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТРИМАННЯМ ПІД ВАРТОЮ, ЯК ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

4.1. Контекстуальні елементи злочинів проти людяності	45
4.1.1. Мав місце напад, спрямований проти цивільного населення	45
4.1.2. Напад був широкомасштабним або систематичним	46
4.1.3. Напад було скоєно відповідно до політики держави чи організації або з метою її реалізації	46
4.1.4. Виконавці вчиняли дії в рамках нападу	47
4.1.5. Виконавці знали, що ці дії були частиною нападу	47
4.2. Дії, що являють собою позбавлення волі	48
4.3. Дії, що являють собою катування	48
4.4. Дії, що являють собою сексуальне насильство	49
4.4.1. Зґвалтування	49
4.4.2. Інші форми сексуального насильства	50
4.5. Висновки	51

53

РОЗДІЛ 5

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

5.1. Внутрішнє судове переслідування	54
5.2. Універсальна юрисдикція	55
5.3. Міжнародний кримінальний суд	56
5.4. Висновок	57

ВИСНОВКИ

58

Скорочення

АТО	Антитерористична операція	УЮ	Універсальна юрисдикція
БАРС	Бойовий армійський резерв Російської Федерації	ФСБ	Федеральна служба безпеки Російської Федерації
БДІПЛ	Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини	Харківська ЦВА	Харківська цивільно-військова адміністрація (створена російською владою на окупованій частині Харківської області)
«ДНР»	т. зв. Донецька народна республіка ²	OSINT	Розвідка на основі відкритих джерел
ЄС	Європейський Союз	PEJ	Project Expedite Justice
ЗСУ	Збройні Сили України	RD4U	Реєстр збитків для України
ККУ	Кримінальний кодекс України	TH	Truth Hounds
«ЛНР»	т. зв. Луганська народна республіка ³		
МКС	Міжнародний кримінальний суд		
МКТР	Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди		
МКТЮ	Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії		
МКЧХ	Міжнародний комітет Червоного Хреста		
НУО	Неурядові організації		
ОГП	Офіс Генерального прокурора (Генеральна прокуратура) України		
ОМОН	Мобільний загін спецпризначення російської нацгвардії (Росгвардії)		
ООН	Організація Об'єднаних Націй		
РС	Римський статут Міжнародного кримінального суду		
СОБР	Спеціальний загін швидкого реагування Російської Федерації		
УВКПЛ	Управління Верховного комісара ООН з прав людини		

Резюме

У розпал окупації Харківської області у 2022 році російські війська контролювали близько третини її території, більшу частину якої Україна деокупувала під час контрнаступу у вересні 2022 року. Через низьку підтримку з боку місцевого населення в Харківській області російська влада не змогла налагодити стабільну цивільну адміністрацію під час окупації і для зміцнення контролю вдавалася до примусу, залякування й насильства. Мирне населення стикалося з дефіцитом життєво необхідних ресурсів, перебоями в отриманні послуг, масовими репресіями та свавільними затриманнями. У цих умовах російські війська створили мережу незаконних місць тримання на всій окупованій території Харківської області для катування цивільних осіб та придушення опору.

У цьому звіті аналізується створення та функціонування цієї системи ув'язнення та катувань на основі 114 свідчень потерпілих та свідків, задокументованих фактів та розслідувань на основі відкритих джерел. Докази виявляють повторювані закономірності у 29 виявлених катівнях, зокрема спільні структурні та організаційні особливості, практики профілювання персоналу, методи допиту і техніки катувань. Транзитні пункти слугували місцями первинної перевірки або камерами попереднього тримання для затриманих, перш ніж їх відправляли до більших об'єктів для подальшого тримання та катувань.

На основі наявних доказів звіт кваліфікує задокументовані діяння, вчинені російськими силами, як злочини проти людяності у формі позбавлення волі, катувань, зґвалтування та інших форм сексуального насильства. Ця кваліфікація найповніше відображає масштаб та рівень організації порушень, вчинених російськими силами.

Внесені Україною у 2024 році зміни до кримінального законодавства і ратифікація Римського статуту (РС) можуть відкрити значущі можливості для притягнення до відповідальності за дії Росії в Харківській області у 2022 році. Включивши до національного законодавства поняття злочинів проти людяності та відповідальності командування, Україна надала вітчизняним прокурорам потужніші інструменти для боротьби з організованими і масштабними злочинами, пов'язаними з ув'язненням, які задокументовано в цьому звіті. Правовий аналіз сприяє майбутньому формуванню справ, допомагаючи українським прокурорам оцінювати потенційні звинувачення у злочинах проти людяності. Він також може допомогти прокурорам інших країн, які розглядають справи за принципом універсальної юрисдикції, якщо це дозволяє національне законодавство.

У першому розділі аналізується російська окупація Харківської області, при цьому висвітлюються умови, що сприяли створенню російськими військами та окупаційною владою катівень для контролю над цивільним населенням. У ньому показано, як окупаційна влада використовувала затримання, примус і насильство для виявлення потенційних опонентів, отримання інформації, придушення опору та для примусу до співпраці.

У другому розділі розглядається, як російські сили створили та забезпечували роботу організованої мережі катівень на окупованих територіях Харківської області в період з лютого по вересень 2022 року. У розділі аналізується мережа місць незаконного тримання та катування, створена російськими силами, типи будівель, які вони переобладнали, використання

ними основних і транзитних об'єктів, а також перевезення затриманих між цими місцями. У розділі також визначено основні категорії ймовірних виконавців, які керували цією мережею.

У третьому розділі досліджуються закономірності насильства, яке російські та окупаційні сили чинили в цих місцях. У ньому задокументовано випадки незаконних арештів, зловживань під час перевезень та допитів, нелюдських умов утримання, неодноразових фізичних тортур, сексуального насильства та психологічного примусу.

У четвертому розділі оцінюється, чи відповідають зібрані докази вимогам Римського статуту щодо злочинів проти людяності; контекстуальні елементи статті 7 аналізуються та застосовуються до ув'язнення, катувань, зґвалтувань та інших форм сексуального насильства. На основі наявних фактів у розділі зроблено висновки про те, що зловживання, які російські війська вчиняли в катівнях на окупованій території Харківської області, відбувалися за повторюваними схемами та здійснювалися через організовані структури.

У заключному розділі оцінюються основні шляхи притягнення до відповідальності відповідно до задокументованих злочинів та визначаються можливості й обмеження. У ньому розглядаються потенційні шляхи притягнення до відповідальності ймовірних виконавців шляхом національного судового переслідування в Україні, розслідувань та судових переслідувань з боку іноземних органів влади, що здійснюють універсальну або іншу екстериторіальну юрисдикцію, а також у межах проваджень МКС.

Задокументовані порушення свідчать про необхідність притягнення до відповідальності як на індивідуальному рівні, так і на рівні командування. Висновки та аналіз підкреслюють важливість повної відповідальності для забезпечення справедливості щодо тих, хто пережив насильство, та підтверджують відповідальність Російської Федерації за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права в Харківській області.

Рекомендації

Офісу Генерального прокурора, українським правоохоронним органам та іншим національним слідчим органам:

- Продовжити розслідування випадків катувань, незаконного позбавлення волі, сексуального насильства та інших порушень, пов'язаних із позбавленням волі, в Харківській області у контексті ширшої практики злочинів, що може включати можливі злочини проти людяності.
- Продовжити збір доказів з місць тримання і катування для виявлення типових методів, профілів потерпілих, відповідальних підрозділів, ланцюга командування та зв'язків між вказаними місцями.
- Надати пріоритет справам проти осіб, які несуть найбільшу відповідальність, зокрема командирів, високопосадовців, керівників об'єктів та інших осіб, які видавали накази, сприяли зловживанням або не запобігли їм.
- Створити або посилити міжвідомчі групи за участю прокурорів, слідчих, аналітиків, судових експертів та інтерв'юерів, які мають досвід роботи з травмованими потерпілими.
- Співпрацювати з іноземними прокурорами шляхом оперативного обміну доказами, що мають значення для універсальної юрисдикції та інших екстериторіальних проваджень, одночасно захищаючи потерпілих та свідків від повторної травматизації та ризиків для безпеки.
- Шукати можливості та, де це можливо, проводити спеціалізовані тренінги для прокурорів та слідчих всіх рівнів з питань розслідування злочинів проти людяності, відповідальності командування, сексуального насильства та проведення опитувань з урахуванням пережитої травми.

Урядові України:

- Надати Офісу Генерального прокурора, правоохоронним та іншим компетентним слідчим органам ресурси, кадри, навчальні та технічні можливості, необхідні для розслідування і притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі в окупованій частині Харківської області, зокрема за можливі злочини проти людяності.
- Забезпечити своєчасний доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки, реабілітації, правової допомоги та соціальної підтримки особам, які пережили катування, незаконне позбавлення волі, сексуальне насильство та інші порушення, пов'язані з позбавленням волі.
- Спростити доступ до отримання офіційного статусу «цивільного полоненого» шляхом надання чітких інструкцій, безкоштовної правової допомоги, підтримки при поданні заяв з урахуванням травматичного досвіду, письмового обґрунтування відмов та реальних можливостей для виправлення або доповнення заяв.

- Сприяти доступу постраждалих до Реєстру збитків для України шляхом забезпечення того, щоб особи, які пережили катування, незаконне позбавлення волі, сексуальне насильство, тяжкі тілесні ушкодження, отримували чітку інформацію про відповідні категорії заяв, вимоги до документації, збереження доказів, а також доступну правову підтримку та підтримку з боку громадянського суспільства.
- Проводити консультації з постраждалими та організаціями, які очолюють постраждалих, під час розроблення або реформування програм підтримки і заходів з відшкодування збитків.

Урядам іноземних держав і національним органам кримінального правосуддя, які мають право застосовувати універсальну юрисдикцію або іншу екстериторіальну юрисдикцію:

- Розпочати розслідування, в тому числі в рамках універсальної юрисдикції, де це можливо, щодо катувань, незаконного позбавлення волі, сексуального насильства, насильницьких зникнень (за наявності доказів) та інших серйозних порушень, скоєних на окупованій території Харківської області.
- Розслідувати ці порушення як можливі злочини проти людяності, якщо докази підтверджують контекстуальні елементи, зокрема їхній систематичний або широкомасштабний характер.
- Надати пріоритет справам проти осіб, які несуть найбільшу відповідальність, зокрема командирів, високопосадовців, керівників об'єктів та інших осіб, пов'язаних із функціонуванням катівень.
- Співпрацювати з українськими органами влади з метою збереження, збору та

обміну відповідними доказами, зокрема свідченнями потерпілих та свідків, медичною та судово-медичною документацією, а також матеріалами з відкритих джерел.

- Фінансувати документування, судово-медичну експертизу, захист свідків, реабілітацію, правову допомогу, психосоціальну підтримку потерпілих та послуги на рівні місцевих громад.
- Закликати Російську Федерацію звільнити всіх незаконно позбавлених волі українських цивільних осіб, зокрема тих, кого тримають у місцях застосування катувань у Харківській області.
- Сприяти наданню притулку або тимчасового захисту тим, хто пережив катування, або свідкам, які перебувають під загрозою переслідування або помсти з боку ймовірних виконавців.

Європейській комісії, Європейській службі зовнішніх справ та Делегації ЄС в Україні:

- Забезпечити стабільне фінансування для зміцнення потенціалу України у сфері розслідування та судового переслідування злочинів проти людяності, зокрема катувань, незаконного позбавлення волі та сексуального насильства.
- Продовжувати фінансувати практичні тренінги для українських прокурорів та слідчих щодо злочинів проти людяності, відповідальності командування, зв'язку між доказами та формування доказової бази у справах проти виконавців вищого рівня.
- Підтримувати програми довгострокової реабілітації, правової допомоги, психосоціальної підтримки та соціальної реінтеграції для осіб, які пережили катування та незаконне позбавлення волі, у тому числі через українське громадянське суспільство та організації, очолювані потерпілими.

Міжнародному комітету Червоного Хреста (МКЧХ):

- Продовжувати добиватися оперативного, регулярного та безперешкодного доступу до всіх українських цивільних осіб, затриманих російською владою, зокрема на окупованих територіях і на території Російської Федерації.
- Продовжувати докладати зусиль для реєстрації затриманих, моніторингу поводження з ними та умов їх тримання, сприяння контактам із родичами, а також пошуку інформації про долю та місцезнаходження зниклих або затриманих цивільних осіб.
- Порушувати перед відповідними органами влади питання щодо відмови у доступі, щодо катувань, жорстокого поводження та незаконного позбавлення волі відповідно до мандату та методів роботи МКЧХ.

Органам Організації Об'єднаних Націй, Генеральному Секретареві ООН, Управлінню Верховного комісара з прав людини та Спеціальному доповідачу з питань катувань:

Генеральному Секретареві ООН

- Призначити або уповноважити спеціального високопоставленого координатора Організації Об'єднаних Націй з питань катувань та жорстокого поводження в Україні для координації загальносистемних заходів щодо запобігання, доступу до затриманих, притягнення до відповідальності, реабілітації потерпілих та відшкодування шкоди.
- Чинити тиск на Російську Федерацію з метою розкриття інформації про долю та місце перебування затриманих українських цивільних осіб, а також надання спостерігачам ООН та МКЧХ оперативного, регулярного та безперешкодного

доступу до всіх місць застосування катувань.

- Забезпечити, щоб у доповідях ООН щодо України й надалі висвітлювалися випадки незаконного позбавлення волі, катувань, сексуального насильства і насильницьких зникнень, якщо це підтверджується доказами, а також випадки відмови в доступі до затриманих.

Управлінню Верховного комісара з прав людини

- Розширити моніторинг та публічну звітність щодо порушень, пов'язаних із незаконним позбавленням волі на окупованих територіях Харківської області, зокрема шляхом дистанційного документування у випадках, коли доступ заборонено.
- Документувати місця незаконного позбавлення волі, профілі потерпілих, методи катувань, підрозділи чи посадових осіб, які підозрюються у причетності до цих дій, а також ланцюг командування.
- Публічно закликати до негайного звільнення незаконно позбавлених волі цивільних осіб та до забезпечення незалежного доступу до всіх місць тримання під вартою.

Спеціальному доповідачу ООН з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання

- Оприлюднити публічну заяву щодо катувань та інших видів жорстокого поводження з цивільним населенням у Харківській області під час російської окупації 2022 року та звернутися з проханням про проведення наступного візиту до України, зокрема до Харківської області, з метою збору свідчень тих, хто пережив ці події, оцінки документації та потреб у реабілітації, а також посилення закликів до притягнення винних до відповідальності та надання компенсацій.

- Рекомендувати Генеральному Секретарю призначити високопоставленого координатора Організації Об'єднаних Націй з питань катувань та жорстокого поводження в Україні для координації загальносистемних заходів щодо запобігання, доступу до затриманих, притягнення до відповідальності, реабілітації потерпілих та відшкодування шкоди.
- Звернутися до Російської Федерації та України з проханням надати інформацію щодо звинувачень у катуваннях та жорстокому поводженні з цивільними особами у Харківській області й на інших окупованих територіях.
- Наполегливо закликати Росію звільнити незаконно затриманих цивільних осіб, повідомити про місцеперебування затриманих і забезпечити їм доступ до юридичної допомоги, медичної допомоги, зв'язку з родичами та до незалежних спостерігачів.

Робочій групі ООН з питань свавільних затримань та Робочій групі з питань насильницьких або недобровільних зникнень

- Використовувати наявні механізми для вирішення проблем свавільного затримання і насильницьких зникнень українських цивільних осіб, які перебувають під вартою в Росії або на окупованих територіях.
- Збирати інформацію про місцеперебування затриманих, їхній правовий статус, умови тримання, переведення, звільнення та випадки смерті під вартою.
- Закликати до звільнення незаконно позбавлених волі цивільних осіб та забезпечення ефективних засобів правового захисту для жертв та їхніх родин.

Договірним органам ООН, зокрема Комітету проти катувань та Комітету з прав людини

- Застосовувати процедури подання звітів, скарг, запитів та подальшого супро-

воду для забезпечення постійного контролю за випадками катувань, свавільних затримань та пов'язаних із ними порушень, що вчиняються на окупованих територіях України.

- Підтримувати рекомендації щодо заходів правового захисту, орієнтованих на інтереси потерпілих, зокрема реабілітації, визнання, компенсації та доступу до правосуддя.

Міжнародному кримінальному суду (МКС):

- Надати пріоритет розслідуванню та судовому переслідуванню злочинів, пов'язаних із незаконним ув'язненням, таких як катування, незаконне позбавлення волі та сексуальне насильство, у рамках розслідувань злочинів проти людяності в Україні.

Українським та міжнародним НУО та організаціям громадянського суспільства:

- Продовжувати документування випадків катувань, незаконного позбавлення волі, сексуального насильства, насильницьких зникнень та інших порушень, пов'язаних із незаконним позбавленням волі, використовуючи методи, що враховують травматичний досвід та орієнтовані на інтереси потерпілих.
- Зберігати свідчення потерпілих та свідків, судово-медичну документацію, матеріали з відкритих джерел та інші докази, які можуть сприяти зусиллям щодо притягнення до відповідальності на національному чи міжнародному рівні.
- Надавати підтримку потерпілим у доступі до правової допомоги, медичної та психологічної допомоги, соціальних послуг та офіційного статусу «цивільного полоненого».

- Координувати контакти з потерпілими для зменшення дублювання та уникнення повторної травматизації, а також забезпечити доступ до допомоги для потерпілих без документів або тих, хто перебуває в ізоляції.
- Підтримувати організації, очолювані потерпілими, та залучати їх до розроблення ініціатив з адвокатури, надання допомоги та притягнення до відповідальності.

Російській Федерації:

- Негайно припинити катування, насильницькі зникнення, незаконні позбавлення волі та інші форми жорстокого поводження з українськими цивільними особами та звільнити всіх українських цивільних осіб, незаконно позбавлених волі російською владою або пов'язаними з нею силами, зокрема тих, кого тримають на окупованих територіях і на території Російської Федерації.
- Оприлюднити імена, місцеперебування і правовий статус усіх українських цивільних осіб, які перебувають під вартою в Росії або у пов'язаних з нею сил.
- Забезпечити затриманим доступ до зв'язку з родичами, юридичної допомоги, медичної допомоги та незалежного моніторингу.
- Надати персоналу ООН та МКЧХ оперативний, регулярний та безперешкодний доступ до всіх місць, де перебувають або можуть перебувати українські цивільні особи.

Методологія

У цьому звіті розглядаються результати спільного розслідування ТН та РЕЖ щодо жорстоких злочинів, скоєних на окупованих територіях Харківської області в період з лютого по вересень 2022 року, на основі свідчень потерпілих та очевидців, розслідувань з використанням відкритих джерел, а також аналізу наявних звітів та наборів даних. Раніше ТН та РЕЖ окремо документували різні аспекти російської окупації в Харківській області, тож цей звіт ґрунтується на тих попередніх роботах і розширює їх.

Нижче описано доказову базу та методологію, використані в цьому звіті.

Прямі свідчення вцілілих та свідків

З вересня 2022 року РЕЖ та ТН провели серію польових місій до Харківської області (Україна), збираючи свідчення осіб, які або були свідками, або особисто зазнали катувань чи інших порушень, пов'язаних із триманням під вартою, під час окупації регіону. У результаті РЕЖ та ТН безпосередньо зібрали свідчення від 106 осіб, чиї розповіді містили достатньо деталей і могли бути належним чином оцінені відповідно до методологічних стандартів дослідження.

106 осіб були потерпілими та свідками катувань або інших порушень, пов'язаних із перебуванням у місцях тримання. Ці категорії не є взаємовиключними, бо деякі потерпілі також повідомляли, що були свідками катувань або інших порушень, скоєних щодо інших утримуваних. Сімнадцять із них — жінки, а 89 — чоловіки. Організація Truth Hounds також провела

12 повторних інтерв'ю з раніше опитаними вцілілими, щоб зрозуміти довгострокові наслідки катувань, яких вони зазнали, та їхній вплив на здоров'я й життя вцілілих⁴.

РЕЖ та ТН використовували змішаний підхід до формування вибірки, поєднуючи залучення учасників за рекомендаціями вже опитаних осіб із пошуком потенційних учасників інтерв'ю під час польових місій. Завдяки рекомендаціям від раніше опитаних осіб або інших контактів документатори знаходили нових людей, які пережили порушення, пов'язані з незаконним триманням під вартою, або стали їх свідками. У багатьох населених пунктах документатори також шукали респондентів напрому, спілкуючись із мешканцями районів, де, за наявною інформацією, діяли катівні. Пріоритет надавався опитуванню тих осіб, з якими на момент документування ще не працювали інші організації.

Усі інтерв'ю проводилися українською або російською мовою за напівструктурованим підходом і за умови отримання інформованої згоди учасників.

У десяти випадках РЕЖ та ТН спиралися на інформацію (зокрема, на вісім протоколів інтерв'ю), надану українськими правоохоронними органами, що стало результатом ширшої співпраці РЕЖ із Харківською обласною прокуратурою та Головним слідчим управлінням Національної поліції у Харківській області. У двох OSINT-запитах до РЕЖ українські слідчі визначили факти, важливі для поточних розслідувань, та звернулися до РЕЖ із проханням надати технічну підтримку для збору й аналізу інформації з відкритих джерел. Надалі РЕЖ отримав дозвіл на використання в цьому звіті

інформації із зазначених запитів та протоколів. РЕJ та ТН оцінювали всі такі матеріали разом із доказами, зібраними самостійно.

Набори даних та результати розслідування

Інформацію та аналітичні дані, наведені в цьому звіті, РЕJ та ТН зібрали переважно в ході власних досліджень та розслідувань.

Для цілей цього звіту РЕJ та ТН об'єднали всі відомості у спільний набір даних, присвячений конкретній справі. Цей набір даних містить свідчення 106 потерпілих та свідків, з якими ТН та РЕJ провели прямі інтерв'ю, вісім протоколів інтерв'ю, а також дві згадані вище відповіді на OSINT-запити, надіслані українським правоохоронним органам. Деякі особи, що безпосередньо пережили ці події, також надали інформацію про інших людей, яких вони особисто бачили затриманими та підданими катуванням або про яких вони чули від третіх осіб. ТН та РЕJ не ґрунтували цей звіт на тих непрямих свідченнях. Однак такі свідчення стосуються ще понад 250 осіб, які пережили подібні події⁵. З метою захисту потерпілих, свідків та їхніх родичів у цьому звіті не наводяться імена та інші дані, що дозволяють ідентифікувати опитаних. Імена, наведені в лапках, є псевдонімами, використаними для збереження конфіденційності.

Аналіз та моніторинг відкритих джерел інформації (OSINT-розслідування)

Матеріали з відкритих джерел суттєво розширили доказову базу звіту і використовувалися у відповідних випадках для доповнення свідчень та підтвердження інформації з різних джерел. РЕJ та ТН спиралися на загальнодоступні матеріали, зокрема фотографії, контент із соціальних мереж та інші онлайн-джерела, щоб реконструювати перебіг подій та закономірності, що спостерігалися в місцях застосування катувань.

Крім того, РЕJ та ТН постійно відстежували відкриті джерела, аналізуючи російські, українські

та міжнародні ЗМІ, а також офіційні заяви, щоб розширити розуміння контексту та вибудувати хронологію подій у Харківській області.

РЕJ та ТН також використовували відкриті джерела інформації для ідентифікації російських підрозділів, члени яких, імовірно, були причетні до затримання та катування цивільних осіб, а також окремих виконавців. З міркувань конфіденційності та для захисту цілісності кримінальних проваджень ця інформація не оприлюднюється в цьому звіті. Натомість її було безпосередньо передано відповідним слідчим органам.

Кабінетне дослідження

У звіті також використано результати кабінетного дослідження, зокрема аналіз наявних публічних звітів міжнародних організацій, правозахисних неурядових організацій та інших організацій громадянського суспільства, ЗМІ й наукової літератури. Сюди входять, наприклад, звіт УВКПЛ про ситуацію з правами людини під час російської окупації української території та її наслідки⁶, який прямо стосується окупованих територій Харківської області, а також тематичний звіт УВКПЛ щодо затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну⁷, в якому задокументовано випадки свавільного затримання, насильницьких зникнень, катувань та жорстокого поводження, а також пов'язані з ними порушення прав людини у Харківській області та інших регіонах. Ці джерела допомогли контекстуалізувати свідчення, наведені у звіті, та вписати висновки щодо Харківської області у ширшу задокументовану картину зловживань, пов'язаних із затриманням, на окупованих територіях України.

Визначення об'єктів, де відбувалися катування, та аналітична рамка

Інформація, наведена в цьому звіті, ґрунтується переважно на напівструктурованих інтерв'ю, а також на інформації з закритих⁸ та відкритих джерел.

Щоб оцінити всі потенційні об'єкти, про які йшлося під час інтерв'ю, РЕУ та ТН розробили чотири ключові критерії для визначення того, чи можна конкретний об'єкт ідентифікувати як місце катувань. Ці критерії враховують різні типи та рівні доступних доказів, і дають змогу охопити як добре задокументовані місця, так і об'єкти, щодо яких інформація залишається більш обмеженою або фрагментарною.

Об'єкт визначається як катівня за такими критеріями:

- Структурна організація: об'єкт повинен являти собою будівлю, місце тримання під вартою або частину таких споруд, переобладнаних російськими силами для утримання осіб і застосування до них катувань.
- Операційна організація: об'єкт повинен мати ознаки внутрішньої організаційної структури, зокрема ланцюга командування або формальної чи неформальної ієрархії. Наявні докази повинні надавати обґрунтовані підстави для припущення про те, що ймовірні виконавці мали різні функції, як-от охоронців, допитувачів, реєстраторів та керівників об'єкта.
- Період функціонування: об'єкт мав функціонувати протягом певного періоду, а не використовуватися лише ситуативно чи епізодично.
- Систематичний характер катувань: наявна інформація про об'єкт має свідчити про те, що російські сили систематично застосовували там катування щодо одних і тих самих або різних осіб, а не лише в межах окремого випадку. Водночас об'єкти не виключалися автоматично лише на підставі того, що потерпілі описували один-єдиний випадок тортур або характеризували катування як поодинокі випадки. За наявності достатніх контекстуальних доказів та підтверджень з інших джерел щодо систематичності катувань, такі об'єкти також розглядалися і включалися до звіту.

ТН та РЕУ застосовували критерії комплексно, враховуючи сукупну вагу наявних доказів, а не

розглядаючи кожен критерій окремою умовою, яку необхідно виконати для включення об'єкта до звіту.

З аналітичною метою ТН та РЕУ також класифікували об'єкти, де відбувалися катування, щоб відобразити їхні функції в рамках ширшої системи тримання та катувань. Більшість із них належать до двох категорій — основних катівень, що використовувалися для тривалого тримання та систематичних допитів, і транзитних катівень, що використовувалися для перевірки та короткочасного тримання цивільних осіб під час перевірки їхньої особи або належності перед тим, як їх відпускали або переводили далі. Для віднесення об'єкта до однієї з цих категорій ми комплексно оцінювали його на відповідність наведеним критеріям, оцінюючи їх у сукупності, а не як жорсткі умови, кожна з яких мала бути обов'язково виконана. У випадках, коли наявні докази підтверджували, що об'єкт був катівнею, але не дозволяли з упевненістю віднести його до жодної з двох функціональних категорій, статус об'єкта вказувався як «невизначений».

Організації ТН та РЕУ визначили 18 транзитних катівень, виходячи з таких критеріїв:

- Організаційна структура: об'єкт не було пристосовано або переобладнано для тривалого тримання великої кількості людей, на що вказувала відсутність на об'єкті достатньої кількості камер, туалетів та інших типових приміщень.
- Мета тримання: російські війська використовували затриманих цивільних осіб у транзитних місцях катування після того, як зупиняли їх у громадських місцях, перевіряли їхні документи та з'ясовували, чи фігурують вони у списках Збройних сил Росії.
- Тривалість тримання: період тримання у транзитних місцях катувань був відносно коротким — зазвичай менше десяти днів.

Обмеження

Розділи, що висвітлюють створення та функціонування катівень, ґрунтуються переважно

на свідченнях очевидців та потерпілих. Таким джерелам властиві певні обмеження, які слід враховувати.

Організації ТН та РЕУ провели одноетапні інтерв'ю з переважною більшістю опитаних. У багатьох випадках проведення повторних інтерв'ю було неможливим через часові та інші обмеження. Наприклад, деякі потерпілі та свідки висловили бажання, щоб із ними більше не контактували, уникаючи повторної травмизації. Як наслідок, можливості отримати роз'яснення, додаткові подробиці або подальше підтвердження певних свідчень були обмеженими, і тому деякі свідчення можуть бути менш детальними, ніж могли б бути за інших обставин.

Дванадцять осіб, які пережили катування, дали згоду на повторне інтерв'ю. На відбір цих осіб вплинули практичні чинники, зокрема те, чи можна було зв'язатися з ними за наявними контактними даними та в межах обмеженого періоду дослідження. Частина цих повторних інтерв'ю було присвячено тривалим фізичним, психологічним наслідкам і труднощам, пов'язаним із реінтеграцією та відновленням після пережитого. Ця інформація лягла в основу відповідних текстових вставок у цьому звіті. Водночас ця інформація є фрагментарною та кількісно обмеженою порівняно з ширшим масивом зібраних інтерв'ю. Отже, звіт не містить повного аналізу зазначених проблем. Потрібні подальші дослідження, щоб визначити, як краще підтримувати осіб в Україні, які пережили катування.

Гендерний розподіл опитаних відображає доступні ТН та РЕУ свідчення потерпілих та свідків для цього розслідування, і не слід розглядати його як повну оцінку гендерно зумовлених наслідків насильства, пов'язаних із триманням та катуванням, в окупованій частині Харківської області. На склад доступної вибірки опитаних могли вплинути кілька чинників. Деякі з них можуть відображати реальну тенденцію, наприклад, гендерний розподіл осіб, яких затримували російські війська. Однак не слід розглядати цей розподіл як точний показник фактичного гендерного розподілу серед затриманих і ув'язнених, тому що на склад вибірки опитаних також впливали такі чинники, як готовність або здатність потерпілих поділитися

своїми історіями, міркування безпеки, переміщення, стигматизація, пов'язана із сексуальним насильством, та ризик повторної травмизації. Отже, менша кількість опитаних жінок, вірогідно, обмежує здатність цього звіту охопити весь спектр насильства, якого зазнали жінки та дівчата, включаючи сексуальне насильство та інші гендерно зумовлені утиски.

Крім того, масштаб насильства, обмежений доступ до певних територій та постійне надходження нової інформації обмежують те, що може бути відображено в цьому звіті. З моменту деокупації українські органи влади поступово виявляють додаткові об'єкти та інші місця, що використовувалися для незаконного тримання під вартою та катувань, а місцеві правоохоронні органи продовжують виявляти неофіційні об'єкти і раніше не зафіксовані випадки насильства, пов'язані з незаконним триманням та катуванням. Як наслідок, точна кількість таких катівень у Харківській області залишається невідомою. Спочатку українська поліція повідомила про виявлення десяти об'єктів, які використовувалися для незаконного тримання та катувань; згодом ця кількість зросла до 28 і може надалі збільшуватися, тому що слідчі виявляють нових потерпілих і знаходять додаткові місця катувань.

Деякі об'єкти, що використовувалися як катівні, розташовано в тих районах Харківської області, які досі перебувають у зоні бойових дій або під окупацією, що ускладнює доступ до них. Деякі райони, раніше деокуповані, згодом знову опинилися під окупацією або стали місцем поновлення бойових дій. Наприклад, місто Вовчанськ, де було виявлено три катівні, з травня 2024 року значною мірою зруйноване і більше не заселене, що суттєво обмежує можливість доступу до тих місць та вилучення доказів⁹.

Водночас у більшості випадків виконавці не реєстрували померлих жертв катувань, а в тих випадках, коли такі записи існують, відповідна документація не доступна для українських правоохоронних органів. Як наслідок, українські правоохоронні органи продовжують встановлювати нові факти і виявляти додаткових потерпілих. Варто зазначити, що хоча деякі з цих об'єктів було розслідувано Національ-

ною поліцією, інші підпадають під компетенцію Служби безпеки України. Незважаючи на значні зусилля з документування, вагома частина відповідної інформації на момент написання цього звіту, ймовірно, залишається недоступною, невиявленою або прихованою.

Тож цей звіт відображає стан розробки теми на момент публікації.

Огляд доказової бази

Категорія	Деталі	Кількість
Особи, які пережили катування або інші зловживання, пов'язані з незаконним триманням, або стали їх свідками, чиї свідчення лягли в основу цього звіту	Кількість осіб, опитаних PEJ та ТН: 17 жінок та 89 чоловіків	106
	Кількість свідчень, отриманих від українських правоохоронних органів: 3 жінки та 5 чоловіків	8
	Загальна кількість прямих свідчень потерпілих та свідків: 20 жінок та 94 чоловіки	114
OSINT-запити, отримані PEJ від українських правоохоронних органів		2
Загальна кількість унікальних джерел інформації	→ 106 безпосередніх свідчень → 2 запити щодо відкритих джерел інформації (OSINT) → 8 унікальних свідчень від правоохоронних органів	116

РОЗДІЛ 1

РОСІЙСЬКА ОКУПАЦІЯ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ТА БОРОТЬБА ЗА
КОНТРОЛЬ

Для цивільного населення в окупованих районах Харківської області російська окупація швидко зруйнувало звичне життя. Російські війська та окупаційна влада намагалися з'ясувати, хто готовий співпрацювати, хто залишається лояльним до України, а хто може чинити опір. Через те що місцева підтримка виявилася обмеженою, а адміністративний контроль залишався нерівномірним, примус став основним методом управління російської влади на окупованій території. Мешканці Харківської області стикалися з дефіцитом предметів першої необхідності, таких як їжа, ліки, електроенергія, засоби зв'язку та достовірна інформація, тоді як тиск на місцевих чиновників, освітян та інших працівників, що мають справу з громадськістю, робив прийняття повсякденних рішень дедалі небезпечнішим.

1.1. Вторгнення та стрімке просування

Географічне положення Харківської області визначило як темпи початкового наступу Росії, так і складність закріплення окупаційного режиму. Харківська область розташована на північному сході України і має довгий спільний кордон з Російською Федерацією. Харків, обласний центр і друге за величиною місто України, де до повномасштабної війни проживало приблизно 1,4 мільйона осіб¹⁰, розташовано приблизно за 40 кілометрів від кордону. Площа області становить близько 31 400 квадратних кілометрів і складається переважно з відкритих степових та лісостепових ландшафтів, які на півночі та північному сході майже не мають природних оборонних бар'єрів. Саме звідти 24 лютого 2022 року російські Збройні сили увійшли на територію області.

Спочатку російські війська окупували населені пункти, розташовані вздовж автомагістралей, якими вони просувалися вглиб України, а згодом дісталися віддалених сільських районів та сіл. У деяких випадках російські війська окупували міста без значного опору чи тривалих боїв, як це сталося в Балаклії – місті на південному сході Харківської області – на початку березня 2022 року.

«Росіяни зайшли в місто, як у Крим», – сказав респондент із Балаклії, згадавши захоплення Росією Криму в 2014 році, щоб описати швидке просування російських військ без значного організованого опору¹¹.

Однак в інших районах бойові дії були інтенсивними та відносно тривалими. Російський наступ на Ізюм – місто, розташоване приблизно за 50 кілометрів на південний схід від Балаклії, – тривав протягом усього березня 2022 року та спричинив значні руйнування й жертви серед цивільного населення. Російські війська завдавали ударів по об'єктах цивільної інфраструктури, зокрема 7 березня 2022 року атакували Ізюмську центральну міську лікарню¹², а вже за два дні атакували житловий будинок, внаслідок чого загинуло щонайменше 44 людини, які переховувалися у підвалі¹³.

Упродовж перших місяців вторгнення російські війська докладали значних зусиль, щоб захопити місто Харків. У травні українські сили відтіснили російські від міста, змусивши їх відступити з його околиць.¹⁴ Незважаючи на цю невдачу, російські війська продовжували обстрілювати Харків та прилеглі райони. Організація Human Rights Watch зафіксувала вісім незаконних атак на Харків та Дергачі у травні та червні 2022 року, в результаті яких загинуло 12 цивільних осіб, 26 отримали поранення, а п'ять будівель лікарень зазнали пошкоджень¹⁵.

До травня обрис лінії фронту в основному стабілізувався. Після цього російські війська перейшли від стрімкого наступу до більш тривалої окупації. Створення цивільної адміністрації виявилось складним завданням на цій фрагментованій території. Цей процес, як правило, просувався швидше, коли місцеві українські чиновники погоджувалися на співпрацю. Наприклад, 27 лютого український мер Куп'янська Геннадій Мацегора публічно висловив готовність до співпраці¹⁶. Пізніше російська влада перетворила Куп'янськ – місто на сході Харківської області – на адміністративний центр окупованої території. У більш віддалених районах російська військова та адміністративна присутність розвивалася повільніше. Наприклад, мешканець села Лісова Стінка, розташованого за 22 кілометри від найближчого

міста, зазначив, що ще у травні 2022 року російські війська не мали там ані постійної військової присутності, ані встановленої цивільної адміністрації¹⁷.

На відміну від територій Донецької та Луганської областей, окупованих з 2014 року, російська влада не створила в Харківській області паралельної «народної республіки». Їй також не вдалося утвердити достатній територіальний та адміністративний контроль, щоб зімітувати референдум з метою анексії, як це було зроблено у вересні 2022 року на окупованих частинах Запорізької та Херсонської областей. Слабкість російського адміністративного контролю була особливо очевидною в районах, де місцева українська влада відмовилася співпрацювати або які вона залишила, а також там, де не знайшлося осіб, готових добровільно замінити її. У цих районах російські сили часто вдавалися до примусу. Вони тиснули на місцевих чиновників, змушуючи їх співпрацювати, вдаючись до погроз і затримань¹⁸. Серед перших цивільних осіб, заарештованих російськими силами, були чиновники, які відмовилися співпрацювати. Ця тенденція згодом стала характерною рисою окупації. Опір з боку цивільного населення також проявився на початку окупації, зокрема у вигляді публічних протестів у Куп'янську, але російські сили швидко придушили явні прояви незгоди¹⁹. У міру закріплення окупації, громадяни, які залишалися лояльними до України, зазвичай чинили опір менш помітними способами. Вони ігнорували російських солдатів, відмовлялися співпрацювати з окупаційними структурами або, що траплялося рідше, надавали інформацію українським силам²⁰.

З червня російські сили офіційно створили «Харківську цивільно-військову адміністрацію» (Харківська ЦВА)²¹ як окупаційну владу в області, та визначили Куп'янськ своїм адміністративним центром²². Головою Харківської ЦВА було призначено Віталія Ганчева, проросійського політика, уродженця Харкова, який у 2014 році переїхав до самопроголошеної «Луганської народної республіки» («ЛНР»), і цю «посаду» він продовжував обіймати станом на липень 2026 року²³. Паралельно зі створенням Харківської ЦВА окупаційна влада розпочала реструктуризацію місцевого самоврядування

з метою приведення адміністративних систем у відповідність до російських правових та інституційних рамок. У Куп'янському районі деякі місцеві адміністрації спочатку продовжували функціонувати за українською системою. Однак, за повідомленнями, до кінця червня 2022 року окупаційна влада розпустила сільські ради та замінила їх адміністративними структурами, що перебували під контролем окупантів та підпорядковувалися Харківській ЦВА²⁴.

На піку окупації області, влітку 2022 року, Російська Федерація контролювала близько 30 відсотків її території²⁵. Окупована територія залишалася сильно мілітаризованою та нестабільною, з мінливими лініями фронту та імпровізованою військовою владою. Цивільне населення стикалося з повсюдною небезпекою, обмеженнями у пересуванні, перебоями в отриманні послуг і дедалі більшим тиском, спрямованим на підпорядкування окупаційній владі.

Українська контрнаступальна операція у вересні 2022 року поклати край більшій частині окупації. Під контролем Росії залишилася лише вузька смуга території області на схід від річки Оскіл та вздовж північного кордону з Російською Федерацією, тоді як Харківська ЦВА продовжувала діяти у вигнанні²⁶.

Контрнаступ у вересні 2022 року також уперше надав українським та міжнародним слідчим доступ до раніше окупованих територій. Їхні висновки підтвердили свідчення цивільних осіб, які виїхали з окупації раніше у 2022 році. Лише в Ізюмі українські органи влади у другій половині вересня ексгумували понад 440 тіл із лісової ділянки поблизу Піщанського кладовища. Багато жертв загинули під час атак на Ізюм. На кількох знайдених тілах було виявлено ознаки, що свідчать про катування, зокрема зв'язані кінцівки та сліди від зашморгів на шиї. Аналіз супутникових знімків також дозволив виявити сліди земляних робіт, що свідчать про поховання, здійснені в період з квітня по липень 2022 року²⁷.

У травні 2024 року російські війська розпочали нову наступальну операцію на півночі Харківської області. Ця операція призвела до майже повного руйнування міста Вовчанська та поступового розширення вздовж кордону терито-

рії, контрольованої Росією²⁸. Станом на липень 2026 року російські війська продовжували окупувати частину території Харківської області. Вони також відбили деякі райони, раніше деокуповані українськими військами. На момент написання цього звіту найзапекліші бої в регіоні точилися поблизу Куп'янська.

1.2. Життя під окупацією

Для цивільного населення, яке у 2022 році залишилося в окупованих районах Харківської області, повсякденне життя дедалі більше визначалося дефіцитом, страхом, стеженням та намаганням уникнути підозри, арешту й затримання. Загальна кількість цивільних осіб, які залишалися там під час окупації, досі залишається невідомою. За результатами гуманітарних оцінок, проведених незабаром після початку українського контрнаступу, в нещодавно деокупованих районах залишалося приблизно 140 000 цивільних осіб²⁹. Водночас впродовж окупації чисельність населення на контрольованій Росією території області неухильно зменшувалася щомісяця, адже цивільне населення, незважаючи на значні ризики та логістичні перешкоди, тікало на територію, що перебувала під контролем України³⁰. Один із основних евакуаційних маршрутів пролягав через греблю на Печенізькому водосховищі на річці Сіверський Донець, яка розділяла території, контрольовані Росією та Україною. Упродовж літа 2022 року через цей перехід евакуювалися понад 16 000 громадян України³¹.

Внаслідок бойових дій та обстрілів у Харківській області загинули сотні мирних жителів. Організація Amnesty International повідомила, що, за даними органів охорони здоров'я Харківської області, з 24 лютого по 28 квітня 2022 року було зафіксовано 606 загиблих та 1 248 поранених серед мирного населення³². Після того як українські війська відбили Ізюм, українська влада ідентифікувала сотні тіл людей, які загинули під час боїв за місто і його окупації, серед яких були як цивільні особи, так і українські військовослужбовці³³. Через те що ритуальні служби більше не працювали, деякі мешканці ховали родичів і сусідів у своїх дворах. Інші тіла тижнями лежали на вулицях, і до них ніхто не торкався³⁴. Цивільні, які залиши-

лися на окупованих територіях, стикалися з дедалі суворішими умовами життя. Респонденти повідомляли про обмеження або перебої у постачанні електроенергії, газу, води, продуктів харчування та зв'язку³⁵.

«Ситуація з їжею була напруженою; було так, що заснути не могли, так їсти хотілося. Періодично газ відключали, світло. Зв'язку майже не було», — розповів мешканець Балаклії³⁶.

Особливо важкі умови склалися в Ізюмі, де бойові дії, що тривали впродовж усього березня 2022 року, призвели до катастрофічних руйнувань. Респонденти розповідали про масштабні руйнування, майже повну втрату інженерних мереж та зрив роботи комунальних служб. Люди жили в підвалах, готували їжу на відкритому вогні у своїх дворах і виживали завдяки консервам³⁷.

Гуманітарні конвої періодично доставляли допомогу у віддалені райони, але її обсяги залишалися недостатніми³⁸. Окупаційна влада використовувала гуманітарну допомогу та позбавлення основних потреб як засоби примусу та інструменти контролю. Один з опитаних мешканців Ізюма розповів, що його змушували виконувати роботу, щоб отримати гуманітарну допомогу від російської сторони³⁹. Ще один заявив, що відмова від російської допомоги була небезпечною, тому що тих, хто це робив, вважали прихильниками України, і їх могли обшукати або заарештувати⁴⁰.

Після того як російські війська відступили з деяких районів Харківської області, гуманітарні організації та міжнародні агентства зафіксували серйозну кризу на раніше окупованих територіях. В Ізюмі органи ООН встановили, що бойові дії та окупація значною мірою зруйнували системи життєзабезпечення, а кількість мешканців, які залишилися в місті, за оцінками, становила від 8 000 до 9 000 осіб⁴¹, і вони майже повністю залежали від гуманітарної допомоги⁴². На територіях, які раніше були під окупацією, зокрема в Ізюмі, Куп'янську та Балаклії, гуманітарні організації зафіксували масштабні руйнування житлових будинків, лікарень, шкіл, мостів та об'єктів енергетичної інфраструктури⁴³. Перебої з електропостачанням зумовили порушення доступу до водопостачання, опа-

лення, телекомунікацій та медичної допомоги в багатьох населених пунктах. Мешканці масово повідомляли про дефіцит ліків, зокрема інсуліну та препаратів для дітей, а пошкоджені дороги, заміновані території та постійні обстріли суттєво ускладнювали доступ гуманітарних організацій, особливо до невеликих сіл та районів на лінії фронту⁴⁴. Мешканці також розповіли, що російські війська конфісковували майно, грабували магазини та покинуті будинки, а також крали майно цивільного населення⁴⁵.

Окупаційна влада намагалася відрізати цивільне населення від незалежних джерел інформації та зв'язку з територіями, що перебували під контролем України. Російські війська швидко відключили українські мережі мобільного зв'язку та інтернету. До травня 2022 року в Куп'янську українські інтернет- і мобільні послуги перестали функціонувати. До липня російська влада перенаправила інтернет-трафік окупованої території України через російські мережі, фактично заблокувавши доступ до українських платформ новин, державних сервісів та основних соціальних мереж⁴⁶.

Окупаційна влада також здійснювала контроль за допомогою контрольно-пропускних пунктів, обшуків помешкань та надокучливих перевірок цивільних осіб та їхніх електронних пристроїв⁴⁷. УВКПЛ зафіксувало поширену на окупованій території України практику, за якою російські військові вимагали від чоловіків роздягатися до спідньої білизни на контрольно-пропускних пунктах для огляду тіла на наявність «проукраїнських» татуювань або ознак, що свідчили б про використання зброї. Російські військові також систематично перевіряли мобільні телефони на наявність повідомлень, фотографій і застосунків, які могли стати приводом для затримання⁴⁸. Ці заходи, зокрема свавільні затримання, стеження, обмеження пересування, обшуки помешкань та блокування зв'язку, створили те, що УВКПЛ назвало загальною «атмосферою страху»⁴⁹.

Активний спротив став практично неможливим уже після перших тижнів окупації. У Куп'янську 1 березня мешканці провели єдиний зафіксований великий публічний мітинг проти окупації. Російські військові розігнали протестувальників за допомогою димових гранат⁵⁰. За даними

УВКПЛ, після квітня 2022 року на окупованій території України не відбувалося жодних проукраїнських публічних зібрань⁵¹.

У цих умовах мешканці окупованих населених пунктів розробляли різні стратегії адаптації до окупаційного режиму та його тиску. Ці стратегії варіювалися від пристосування та співпраці до різних форм пасивного спротиву⁵².

Одним із найшкідливіших наслідків такого середовища примусу стало підривання довіри всередині громад. Респонденти розповідали про випадки, коли місцеві мешканці надавали інформацію про своїх сусідів російським військам або окупаційній владі. Вони робили це з ідеологічних міркувань, під примусом, з метою врегулювання особистих суперечок або зі сподіванням на матеріальну вигоду⁵³. Ці доноси, разом із вилученням офіційних документів, збором розвідувальної інформації російськими спецслужбами та іншими методами, що застосовувалися для виявлення ймовірних противників окупації, сприяли існуванню системи ув'язнення на окупованій території.

Вказаний тиск особливо гостро дався взнаки у школах, де індивідуальні рішення часто мали колективні наслідки. З весни 2022 року російська влада зверталася до вчителів та керівників шкіл по всій окупованій території Харківської області з вимогою запровадити російську навчальну програму та викладання російською мовою до початку 2022/2023 навчального року. Частина педагогічного колективу погодилася співпрацювати, тоді як інші відмовилися⁵⁴.

Відмова від співпраці була пов'язана з серйозними особистими ризиками. Наприклад, у селі Яковенкове російські військові чинили тиск на директорку школи після того, як персонал школи відмовився працювати під керівництвом окупаційної влади. Її звинуватили у «створенні перешкод для навчання в російській школі»⁵⁵. У серпні 2022 року російські сили затримали та ув'язнили її в будівлі відділу поліції в Балаклії за відмову співпрацювати з окупаційною владою⁵⁶. Директорка школи з Куп'янського району згадувала, що місцеві чиновники тиснули на неї, вимагаючи скласти списки вчителів, готових співпрацювати з окупаційною владою, і попередили, що відмова може мати «ду-

же неприємні наслідки»⁵⁷. Після того як вона й надалі відкрито виступала проти колаборації та закликала вчителів залишатися вірними Україні, озброєні чоловіки, які представилися співробітниками ФСБ, провели обшук у її будинку, затримали та доставили її до слідчого ізолятора в Куп'янську⁵⁸.

Ці приклади ілюструють тиск, який російська влада чинила на цивільних осіб, що обіймали адміністративні та громадські посади в умовах російської окупації, зокрема на співробітників правоохоронних органів, представників місцевої влади, освітян, медичних працівників та інших. Міжнародні організації, зокрема УВКПЛ, послідовно фіксують такі усталені схеми дій російських сил⁵⁹.

У сукупності ці обставини зробили повсякденне життя в окупованій Харківській області сповненим примусу та непередбачуваності. Дефіцит, контроль над інформацією та загроза доносу змушували цивільне населення зважувати ризики, пов'язані зі звичайними рішеннями, зокрема щодо того, чи приймати допомогу, чи висловлюватися відкрито, чи продовжувати працювати, чи відмовлятися від співпраці з окупаційною владою. Ця атмосфера страху допомагала російським військам виявляти, ізолювати і карати цивільних осіб, яких вони вважали нелояльними або корисними для розвідки.

1.3. Висновки

Російська окупація Харківської області була порівняно короткотривалою, нерівномірною та суперечливою, водночас викривши розбіжність між військовим потенціалом Росії та її здатністю керувати захопленою територією. Російські війська захопили міста і села в області, але їм не вдалося перетворити стрімке військове просування на стабільний цивільний контроль. У багатьох громадах місцеві чиновники відмовлялися співпрацювати, мешканці продовжували ідентифікувати себе з Україною, а окупаційній владі бракувало надійної місцевої підтримки.

У відповідь російські війська почали розглядати нелояльність цивільного населення як про-

блему безпеки. Вони чинили тиск на чиновників, проводили обшуки в домівках та перевіряли телефони, контролювали пересування та інформацію, а також покладалися на доноси, щоб виявляти людей, яких вони вважали опонентами, інформаторами або перешкодами для окупаційного правління. Повсякденні рішення, зокрема щодо того, чи приймати допомогу, чи продовжувати викладання за українською навчальною програмою, чи підтримувати контакти з територією, підконтрольною Україні, могли наражати цивільних на підозру та покарання. Ці умови зробили примус і насильство щодо цивільного населення центральними елементами російського окупаційного правління у Харківській області.

РОЗДІЛ 2

МЕРЕЖА КАТІВЕНЬ ТА МІСЦЬ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У період з лютого по вересень 2022 року російські війська використовували мережу катівень на окупованих територіях Харківської області. Організації ТН та РЕУ виявили 29 таких об'єктів, розташованих у відділах поліції, адміністративних будівлях, школах, на фабриках, у приватних будинках, підвалах та інших приміщеннях, переобладнаних окупаційними силами. Географічний розподіл катівень, координація перевезень затриманих між транзитними та основними об'єктами, повторювані методи катувань, а також розподіл ролей між російськими військовими, силами безпеки та окупаційними військами свідчать про те, що це була організована та скоординована система, яка використовувалася для тримання під вартою та катування українських цивільних осіб.

У цьому розділі розглядається, як російські сили створили, організували та забезпечували роботу цієї системи. Аналізується, де розміщували катівні, які типи будівель вони переобладнали, як використовували основні і транзитні об'єкти, якими були маршрути перевезення затриманих між цими об'єктами, а також операційні ролі, які виконували різні учасники. Ці висновки мають значення для оцінки того, чи були незаконне тримання під вартою, катування, сексуальне насильство⁶⁰ та інші злочини, задокументовані в цьому звіті, частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення і тому можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності.

Основні та транзитні катівні у 4 районах Харківщини

ІЗЮМСЬКИЙ РАЙОН

- 1 Ліцей № 2, м. Ізюм
- 2 Друкарня «Балдрук», м. Балаклія
- 3 Автопарк «АВТОТРАНС-БАЛАКЛІЯ», м. Балаклія / с. Вербівка
- 4 Селищна рада, сел. Савинці
- 5 Штаб-квартира «ЛНР», с. Капітолівка
- 6 Міське управління газопостачання, м. Балаклія
- 7 Підвал 2-поверхового будинку, с. Волохів Яр
- 8 Ліцей, с. Вербівка
- 9 Птахоферма «Птахокомплекс Нова», м. Балаклія / с. Гусарівка
- 10 Районний суд, м. Балаклія
- 11 Дніпровська геофізична розвідувальна експедиція, с. Довгалівка
- 12 Міський відділ поліції, м. Балаклія
- 13 Районне управління поліції, м. Ізюм
- 14 Міська залізнична поліклініка, м. Ізюм
- 15 Ліцей, сел. Борова
- 16 База відпочинку «Світло шахтаря», сел. Борова
- 17 Комендатура та підвал приватного будинку, с. Піски-Радківські
- 18 Ліцей № 6, м. Ізюм
- 19 Тракторна бригада, с. Веселе

ЧУГУЇВСЬКИЙ РАЙОН

- 20 Районний суд, м. Вовчанськ
- 21 Пожежна станція, м. Вовчанськ
- 22 Експериментальне господарство «Граківське», с. Дослідне
- 23 Агрегатний завод, м. Вовчанськ
- 24 Підвал приватного будинку, с. Гракове

КУП'ЯНСЬКИЙ РАЙОН

- 25 Відділ поліції, сел. Шевченкове
- 26 Районний відділ поліції, м. Куп'янськ

ХАРКІВСЬКИЙ РАЙОН

- 27 Залізничний вокзал, сел. Козача Лопань
- 28 Колишній прикордонний КПП «Гоптівка», с. Гоптівка
- 29 Підвал багатопверхового будинку, с. Стрілеца

- Основна катівня
- Транзитна катівня
- Статус об'єкта невідомий через брак інформації

2.1. Виявлені місця катувань та інша переобладнана для цього інфраструктура

Під час окупації частини Харківської області з лютого по вересень 2022 року російські війська неодноразово перетворювали громадські та приватні будівлі на місця тримання, допитів, контролю та насильства. Масштаби цих дій стали очевидними після того, як українські війська деокупували цю територію: правоохоронні органи, громадські організації та місцеві мешканці почали виявляти докази злочинів, а потерпілі змогли розповісти про пережите.

Місця катувань мали чітку територіальну та функціональну логіку. Російські сили зосередили більшість таких об'єктів у стратегічно важливих містах, таких як Ізюм, Балаклія, Куп'янськ та Вовчанськ, які під час окупації виконували функції адміністративних або логістичних вузлів.

Місця катувань, обрані російськими силами та окупаційною владою, свідчать про те, як вони перепрофілювали місцеву інфраструктуру для підтримки та забезпечення окупації. Чотири з 29 катівень, виявлених організаціями ТН та РЕУ, вони облаштували у діючих або колишніх відділах поліції⁶¹. Серед інших адміністративних будівель, перетворених на катівні, були суд⁶², місцеве управління з постачання газу⁶³, прикордонний контрольно-пропускний пункт⁶⁴, геологічна інспекція⁶⁵ та місцеві ради⁶⁶. Російські військові також використовували приватні будинки⁶⁷ або підвали в них⁶⁸ та інші великі будівлі з великою кількістю приміщень, зокрема лікарню⁶⁹, пожежну частину⁷⁰, заклади освіти⁷¹ або фабрики⁷².

Хоча ці об'єкти розташовувалися в різних частинах Харківської області, вони мали спільні операційні та організаційні особливості, такі як облаштування підвалів та перетворення гаражів на камери для катувань. Ці об'єкти також мали схожу внутрішню структуру та схе-

ми укомплектування персоналом. У багатьох катівнях військовослужбовці, співробітники служб безпеки та особи, які співпрацювали з окупаційними силами, неодноразово виконували аналогічні функції. Російські сили також спиралися на схожі обґрунтування для профілювання та переслідування цивільних осіб, а також застосовували подібні методи катувань у різних місцях тримання. Наприклад, російські сили застосовували електрошок у 16 із 29 виявлених катівень у чотирьох районах. У 24 з цих місць утримуваних фізично били. ТН та РЕУ також виявили функціональні та організаційні подібності в місцях, віддалених одне від одного на значні відстані, таких як Ізюм та Вовчанськ, відстань між якими становить приблизно 150 кілометрів⁷³. Ці повторювані особливості свідчать швидше про те, що російські сили дотримувалися єдиних принципів у виборі будівель, методів катування, а також у доборі персоналу та організації роботи місць тримання і катівень по всій окупованій території Харківської області, а не про те, що рішення на кожному конкретному об'єкті приймалися окремими особами самостійно.

2.2. Географічний розподіл об'єктів та переміщення затриманих осіб

Розташування об'єктів показує не лише те, де російські війська облаштували катівні, а й те, як вони використовували менші транзитні об'єкти для перевірки і тримання затриманих перед тим, як перевести багатьох із них до більших основних об'єктів. Основні об'єкти було зосереджено в містах, які слугували центрами окупації.

Ізюмський район

Із розповідей потерпілих стало зрозуміло, що в Ізюмському районі⁷⁴ російські сили використовували щонайменше 19 різних місць, де застосовувалися катування: спочатку цивільних тримали в 11 невеликих транзитних пунктах, а потім багатьох із них переводили до трьох більших об'єктів у Балаклії та Ізюмі⁷⁵. Окупаційні сили також тримали цивільних осіб у п'яти інших катівнях в Ізюмському районі, однак че-

рез брак доступної інформації не вдалося чітко визначити, чи слугували вони транзитними чи основними місцями катувань.

Російські сили облаштували понад половину виявлених катівень у двох найбільших містах району: чотири — в Ізюмі та шість — у Балаклії. Інші дев'ять катівень вони облаштували в селах Ізюмського району. У Балаклії російські війська використовували відділ поліції за адресою: вул. Жовтнева, 33, як основне місце катувань. ТН та РЕУ задокументували, що 59 зі 114 затриманих осіб у певний момент свого тримання перебували за адресою: вул. Жовтнева, 33. Затриманих з усієї Балаклії та навколишніх сіл, зокрема тих, кого спочатку тримали в менших транзитних катівнях, таких як друкарня «Балдрук», автопарк, будівля суду, міське управління газопостачання, заклади освіти і сільськогосподарські підприємства, — зрештою переводили, тримали і катували у відділі поліції за адресою: вул. Жовтнева, 33. У місті Ізюмі окупаційні сили облаштували основні катівні в управлінні поліції за адресою: провулок Георгіївський, 4⁷⁶, та в залізничній поліклініці

за адресою: вул. Заводська, 35⁷⁷, а транзитні катівні — у двох школах⁷⁸.

Чугуївський район

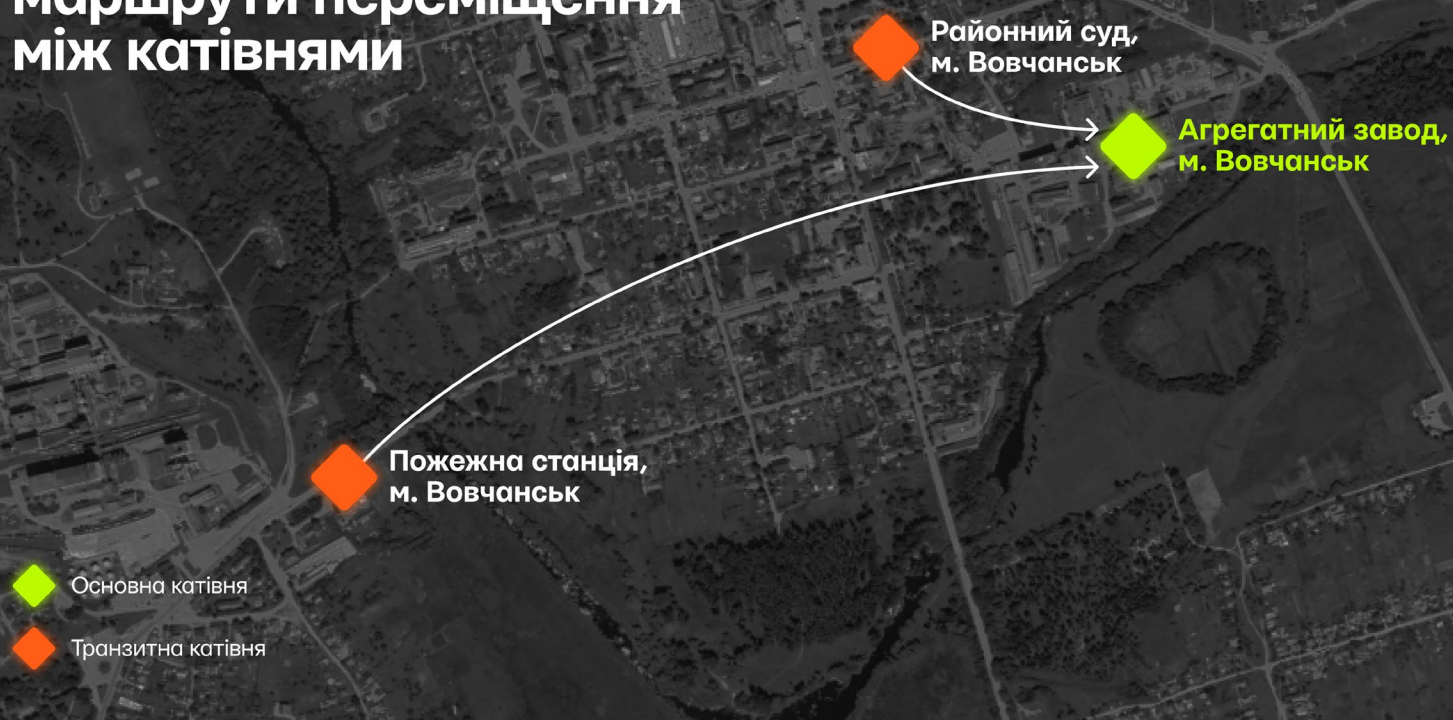
У Чугуївському районі було щонайменше п'ять катівень⁷⁹, три — у місті Вовчанську, одна — в селі Гракове та ще одна — в селі Дослідне⁸⁰. Померлі насамперед розповідають про тримання і катування на Приватному акціонерному товаристві (ПАТ) «Вовчанський агрегатний завод», яке слугувало головним місцем незаконного позбавлення волі в Чугуївському районі⁸¹.

Харківський район

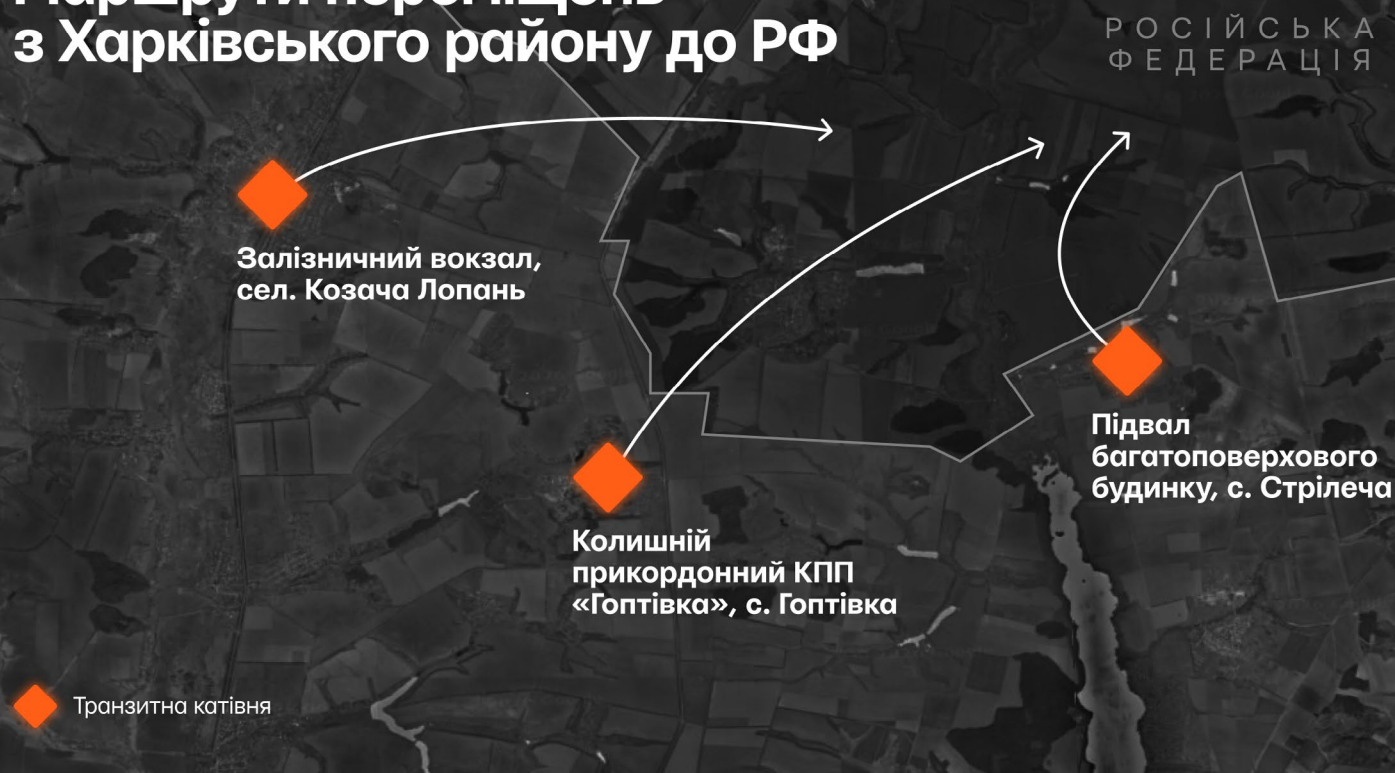
У північній частині окупованого Харківського району поблизу українсько-російського кордону в Харківській області було щонайменше три транзитні катівні⁸². Російські війська використовували колишню інфраструктуру охорони кордону в селі Гоптівка як транзитну катівню⁸³. У результаті розслідування на основі відкритих джерел було виявлено два місця, де застосовувалися катування, у селищі Козача

Чугуївський район: маршрути переміщення між катівнями

Маршрути переміщень з Харківського району до РФ

Лопань⁸⁴ та селі Стрілеча⁸⁵, розташованих поблизу кордону України з Російською Федерацією⁸⁶. OSINT-інформація⁸⁷ та опубліковані звіти⁸⁸ свідчать про те, що російські війська використовували ці об'єкти у прикордонній зоні для перевезення затриманих до Російської Федерації. Отже, ці об'єкти, судячи з усього, виконували функції як місць незаконного позбавлення волі, так і транзитних пунктів у рамках ширшої системи переміщення за межі Харківщини.

Куп'янський район

Місто Куп'янськ слугувало тимчасовим адміністративним центром окупованої Харківської області, тоді як саме місто Харків залишалося не-окупованим. Потерпілі зазначали, що там було дві катівні⁸⁹: основний об'єкт, розташований у будівлі відділу поліції за адресою: вул. Харківська, 14, у Куп'янську⁹⁰, та пункт тимчасового тримання, розташований в іншому відділі поліції за адресою: вул. Центральна, 31, у селищі Шевченкове⁹¹. Повторюване використання приміщень територіальних підрозділів поліції свідчить про те, що окупаційні сили перетворили наявну інфраструктуру правоохоронних органів на основні центри утримання та допитів, імовірно, завдяки попередній наявності в них необхідних умов для безпечного тримання під вартою та проведення допитів.

Основні об'єкти, транзитні об'єкти і транзитні маршрути

Однією з найяскравіших ознак того, що катівні були частиною організованої системи, є функціональне розмежування між основними і транзитними катівнями. Свідчення потерпілих, які в деяких випадках підтверджуються Харківською обласною прокуратурою, вказують на розподіл функцій між різними об'єктами: транзитні пункти слугували місцями первинного тримання та відбору, тоді як основні об'єкти використовувалися як місця тривалого тримання та катувань. Основні катівні зазвичай діяли у відділах поліції або інших будівлях, зокрема в лікарні та на заводі, де наявна площа та внутрішнє планування дозволяли тримати велику кількість людей. Російські війська пристосовували ці об'єкти для тривалого тримання під вартою та катувань. Натомість транзитні катівні зазвичай діяли у приміщеннях з більш обмеженою місткістю, таких як підвали приватних будинків, комунальні будівлі, сільськогосподарські підприємства та школи. Російські війська тримали там цивільних осіб упродовж короткого часу. Такі місця слугували пунктами первинного тримання та «фільтрації», де затриманих також допитували і катували, поки окупаційні сили вирішували, звільнити їх, перевести до основних катівень чи депортувати до Російської Федерації.

Потерпілі описували транзитні об'єкти як непридатні для тривалого перебування. Один із потерпілих провів два дні у транзитній катівні в будівлі суду в Балаклії на вулиці Соборній, 87, перш ніж російські війська перевели його до Балаклійського відділу поліції на вулиці Жовтневій, 33. Він так описав умови у транзитній катівні: *«У тій камері не було жодного ліжка, лише лава довжиною близько чотирьох метрів, на якій відпочивали всі затримані... Нам взагалі не давали їжі... У камері не було туалету; нам доводилося справляти природні потреби у пляшку, і душу теж не було. Там не було жодних умов для життя, і не було світла»*⁹².

Російські війська переводили затриманих цивільних до основних катівень після перевірки їхньої особи, допиту та, як правило, застосування катувань у транзитному пункті⁹³. У деяких випадках окупаційні сили переправляли затриманих цивільних осіб із транзитних катівень до Російської Федерації або «ЛНР»⁹⁴. У різних місцях незаконного позбавлення волі і катувань застосовувалися подібні практики. Російські сили використовували ці об'єкти для «обробки» цивільних осіб, яких вони вважали загрозою безпеці, джерелами розвідданих, прихильниками української влади чи Збройних Сил або символами української громадянської та національної ідентичності⁹⁵.

Один із потерпілих, якому на той час не було 18 років, розповів, що російські сили затримали його і кували у транзитній катівні в пожежній частині міста Вовчанська в Чугуївському районі, а потім перевели до основної катівні на ПАТ «Вовчанський агрегатний завод»: *«Завезли в пожежку [пожежну частину]... Би́ли по всьому підряд... Води там не було, в туалет мене не пускали. Там було тільки чотири стіни і ліжко. Потім прийшла в камеру якась знімальна група. Сказали натягнути капюшон на голову (ма́бу́ть, щоб не видно було, що я неповнолітній), а кофту взяти в зуби, щоб тату тризуба було видно. Знімали... Добу я там був. Де́сь в обід вивели, посадили в машину «Патріот» і привезли на Агрегатний завод»*⁹⁶.

Розташування транзитних пунктів та основних катівень і маршрутів перевезення між ними або до Російської Федерації має ознаки скоординованої мережі, яка, швидше за все, функціо-

нувала з метою управління великою кількістю затриманих, збереження контролю та уникнення пильної уваги, а також, принаймні в деяких випадках, — для сприяння переміщенню затриманих за межі Харківської області.

Загалом розташування об'єктів у різних районах та чіткий розподіл функцій між транзитними та основними катівнями свідчать про те, що мережа адаптувалася до різних місцевих умов, дотримуючись при цьому однієї й тієї ж основної логіки функціонування⁹⁷.

2.3. Персонал, ролі та розподіл обов'язків

Докази свідчать про усталений характер розподілу організаційних ролей між численними катівнями, що утворювали цю мережу. Російські військовослужбовці, співробітники Національної гвардії Росії (Росгвардії)⁹⁸ та представники «ЛНР» і «ДНР» перевозили цивільних осіб із місць затримання до катівень, охороняли затриманих та піддавали їх катуванню⁹⁹. Особи, ідентифіковані як співробітники Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації або інших спецслужб, зазвичай проводили допити та керували сеансами катувань, особливо у справах, пов'язаних із підозрою в належності затриманих до Збройних Сил або їхньою цінністю для розвідки¹⁰⁰. Місцеві жителі, що співпрацювали з окупаційними силами, допомагали виявляти цивільних осіб, яких вважали прихильниками України, а в деяких випадках брали участь у затриманнях, охороні або допитах¹⁰¹.

Зі свідчень потерпілих випливає, що як на основних, так і на транзитних об'єктах їхні утримувачі діяли в рамках скоординованої ієрархії, а не самостійно: охоронці супроводжували ув'язнених до призначених кімнат для допитів, де допитувачі мали владу як над ув'язненими, так і над персоналом нижчого рангу¹⁰². Один із потерпілих, якого 14 днів тримали у відділі поліції в Балаклії, так описав цей розподіл обов'язків: *«За нами наглядали ЛНРівці, а допитували ФСБшники»*¹⁰³. У деяких місцях допитувачі давали охоронцям вказівки щодо часу, методів та інтенсивності знущань, що свідчить про їхній фактичний контроль над процесами тримання під вартою та катуваннями¹⁰⁴.

Потерпілі, опитані ТН та РЕУ, а також матеріали з відкритих джерел вказують на представників «ЛНР» та «ДНР» як охоронців у місцях незаконного позбавлення волі та безпосередніх учасників катувань затриманих¹⁰⁵. Підрозділи «ЛНР» та «ДНР» діяли в рамках загальної окупаційної адміністрації в Харкові, і є підстави вважати, сприяли створенню та управлінню незаконними місцями позбавлення волі, зокрема тими, де персонал застосовував катування та жорстоке поводження¹⁰⁶.

Розслідування, проведене Truth Hounds у 2024 році щодо викрадення та вбивства українського письменника Володимира Вакуленка в окупованому Ізюмському районі, виявило таку схему дій. За результатами офіційного розслідування, відповідальність за затримання та вбивство письменника було покладено на чотирьох військовослужбовців 204-го стрілецького полку «ЛНР» — підрозділу, який очевидці неодноразово впізнавали у місцях незаконного позбавлення волі в усьому Ізюмському районі. Військовослужбовці провели обшук у будинку письменника, тримали його у штабі сил «ЛНР» на вулиці Луговій у Капітолівці, а також били й допитували його, перш ніж убити¹⁰⁷. Проте, як свідчать висновки Truth Hounds, виконавці з «ЛНР», найімовірніше, діяли не з власної ініціативи: російські війська розшукували письменника, а згодом доставили його до Ізюмського ліцею № 2, де перебували російські військовослужбовці та співробітники служб безпеки¹⁰⁸. Цей випадок ілюструє комплексну роль, яку відігравали військовослужбовці «ЛНР» у системі ув'язнень в окупованій Харківській області, зокрема їхню безпосередню участь у ймовірних порушеннях разом із російськими військами.

Матеріали з відкритих джерел також допомагають визначити склад російських військ та сил-сателітів, присутніх у конкретних місцях незаконного позбавлення волі. Опубліковані в російських джерелах фотографії місць в Ізюмі, які використовувалися для ув'язнення та катування цивільних, дали змогу ідентифікувати кілька підрозділів, які, ймовірно, були причетні до скоєних там порушень¹⁰⁹. В одному дописі, до якого додано фотографію з Ізюмського ліцею № 2, йдеться про розгортання представників 20-ї гвардійської загальновійськової армії Збройних сил Російської Федерації¹¹⁰. Інші фо-

то вказують на присутність у приміщенні ліцею БАРС-13¹¹¹ — підрозділу з «ЛНР»¹¹². Поряд із особами, пов'язаними з «ЛНР» та «ДНР», до затримання та охорони місцевих цивільних осіб залучалися також бійці Росгвардії. У Куп'янську, як свідчать оприлюднені російські документи про нагородження, бійця підрозділу Росгвардії «Пересвет» було нагороджено за діяльність, описану як «участь у пошуково-перевірочних операціях» на м'ясопереробному заводі та затримання цивільних осіб, підозрюваних у фінансуванні Збройних Сил України¹¹³.

Співробітники ФСБ обіймали провідні посади в окупаційній структурі та, судячи з усього, відігравали ключову роль у проведенні допитів¹¹⁴. Зазвичай їх не називали на ім'я, іноді вони носили балаклави, що приховували їхні обличчя та особу. *«В кімнаті було десь дев'ять-десять людей, у одного був пістолет, з якого він потім стріляв над моєю головою, всі були в балаклавах і кепках»*¹¹⁵, — розповів один із потерпілих, якого майже місяць тримали у відділі поліції в Балаклії.

У деяких випадках співробітники ФСБ особисто і безпосередньо застосовували силу до затриманих, а не поклалися на охоронців, які катували за їхнім наказом. Колишній військовослужбовець Антитерористичної операції (АТО) розповів, що його допитували у відділі поліції Балаклії троє співробітників ФСБ, які застосовували до нього фізичне насильство, погрожували йому та приставили пістолет до рота, намагаючись змусити його відповідати¹¹⁶. Інші потерпілі також розповідали про допити, що проводилися в цьому місці, причому деякі з них впізнали співробітників ФСБ за їхніми позивними¹¹⁷.

Розподіл функцій був особливо чітким на Вовчанському агрегатному заводі, де розташовувалася катівня. За повідомленнями, персонал, пов'язаний із «ЛНР» та «ДНР», охороняв та супроводжував затриманих, тоді як співробітники ФСБ проводили допити¹¹⁸. Центральну роль ФСБ було ще раз підтверджено окремою справою з Вовчанська, в рамках якої українські слідчі встановили особу полковника ФСБ, який, ймовірно, очолював угруповання, завданням якого було придушення опору в окупованій частині Харківської області. За даними слідчих,

він керував допитами й катуваннями затриманого мешканця Вовчанська та особисто брав участь у знущаннях¹¹⁹.

2.3.1. Приклад міста Балаклії

Російське військове угруповання, означене як «Балаклея»¹²⁰, що складалося приблизно з 20 підрозділів та очолювалося командувачем 11-го армійського корпусу, утримувало місто Балаклію¹²¹. Слід зазначити, що до складу угруповання також входили підрозділи, основною функцією яких було забезпечення внутрішньої безпеки, — Росгвардія (включно зі 126-м полком), загін ОМОН «Орлан» із Тольятті, а також загони СОБР «Толпар» та «Омега»¹²².

Документи, залишені російськими військами під час відступу, свідчать про те, що високопосадовці 11-го армійського корпусу організували заходи з виявлення осіб, яких вважали ворожими до російських Збройних сил¹²³. Із тих самих документів випливає, що нагороди отримали також військовослужбовці інших російських підрозділів. Наприклад, військовослужбовець 202-го стрілецького полку «ЛНР» отримав нагороду за вистежування навідників та диверсантів, а також за співпрацю з місцевим населенням з метою виявлення осіб, ворожих до Збройних сил Росії¹²⁴.

Високопоставлений співробітник Управління ФСБ Росії з питань Балтійського флоту та військ у Калінінградській області також отримав нагороду за забезпечення захисту від «провокаційних та терористичних загроз» і за проведення інформаційно-пропагандистської діяльності. Згідно з вилученими документами, він викрив вісім артилерійських навідників, шість осіб, яких звинувачували у «поширенні націоналістичних ідей» та прояві ворожості до російських військових, а також 12 осіб, яких вважали «спільниками Збройних Сил України»¹²⁵.

Хоча ці формулювання не є прямими доказами причетності до катувань чи інших злочинів, у контексті задокументованої практики насилля на окупованих територіях вони викликають питання щодо ролі відповідного персоналу у виявленні та переслідуванні осіб, які згодом, імовірно, зазнали незаконного позбавлення волі, примусу або жорстокого пово-

дження. Українські суди вже засудили деяких осіб, згаданих у цих документах. Наприклад, вищезгаданого співробітника ФСБ було засуджено *in absentia* (заочно) до одинадцяти років позбавлення волі за його участь у незаконному триманні та катуванні двох цивільних осіб в окупованій Балаклії¹²⁶.

Ці та інші матеріали свідчать про те, що до виявлення осіб, яких російські сили вважали загрозою, було залучено широке коло суб'єктів, зокрема співробітники ФСБ, представники «ЛНР», а також високопосадовці в командній структурі угруповання «Балаклея». У сукупності свідчення потерпілих і матеріали з відкритих джерел вказують на координацію дій між російськими військами та службами безпеки, окупаційною владою та підконтрольними їй підрозділами, які виконували хоча й різні, але частково перехресні функції.

2.4. Висновок. Докази існування організованої системи місць незаконного позбавлення волі та катувань

Усталені схеми, задокументовані в цьому розділі, свідчать про те, що російські сили керували скоординованою і територіально організованою системою місць незаконного позбавлення волі на окупованій території Харківської області. Вони зосереджували їх в центрах окупації, використовували основні і транзитні катівні для різних функцій, переводили затриманих між місцями незаконного позбавлення волі і спиралися на усталений розподіл функцій між військовослужбовцями, співробітниками служб безпеки, персоналом з «ЛНР» та «ДНР», Росгвардією та місцевими жителями.

Ці особливості показують, як російські сили використовували мережу місць незаконного позбавлення волі для перевірки, допитів, переміщення та контролю цивільного населення на окупованій території. У наступному розділі розглядається, як російські сили використовували цю систему для тримання, катування, сексуального насильства та залякування цивільного населення.

РОЗДІЛ 3

СХЕМИ ЗАТРИМАНЬ,
КАТУВАНЬ, СЕКСУАЛЬ-
НОГО НАСИЛЬСТВА ТА
ЦІЛЕСПРЯМОВАНИХ
ПЕРЕСЛІДУВАНЬ

Російські війська використовували місця тримання в окупованій Харківській області, щоб встановити контроль за допомогою страху. Вони допитували, карали, принижували та залякували цивільних осіб, яких вважали загрозою для окупаційного режиму. Потерпілі в різних катівнях описували повторювані схеми фізичних катувань, таких як побиття та ураження електричним струмом, сексуальне насильство, погрози, позбавлення базових санітарних та харчових потреб, відмова у наданні медичної допомоги та психологічне насильство. Багато з цих тактик вимагали планування, обладнання, розподілу ролей та контролю над затриманими, зокрема використання спеціальних приміщень для допитів, пристроїв для електрошоку, скоординованих перевезень, а також охоронців чи допитувачів, які виконували повторювані завдання. У 85 зі 114 зібраних свідчень задокументовано катування незаконно затриманих цивільних осіб, серед яких 75 чоловіків та 10 жінок. У 35 свідченнях зафіксовано сексуальне насильство, жертвами якого стали 27 чоловіків та вісім жінок. Багато потерпілих розповіли, що й досі живуть із фізичними та психологічними наслідками того насильства¹²⁷.

3.1. Профілі жертв та схеми вибору цілей

Свідчення потерпілих та очевидців, отримані з різних джерел та в різних місцях, дають підстави для виявлення повторюваних схем переслідувань та оцінки причин, з яких російські війська затримували цивільних осіб на окупованих територіях. Ці повторювані схеми вказують на те, що російські війська цілеспрямовано переслідували категорії осіб, яких вони вважали загрозою для окупаційної влади або корисними джерелами розвідданих. Водночас російські війська також переслідували осіб із довільних або ситуативних міркувань. Це свідчить і про широкий та невибірковий характер цих практик.

Свідчення вказують на те, що російські війська часто обирали об'єктами переслідувань осіб на підставі їхньої уявної афіліації, соціальної ролі, особистих характеристик або на підставі до-

носів, часто без будь-яких перевірених доказів вчинення неправомірних дій¹²⁸. Найпоширенішими категоріями затриманих на окупованій території були:

- чоловіки призовного віку;
- колишні українські військовослужбовці¹²⁹, члени територіальної оборони¹³⁰ та члени їхніх родин¹³¹;
- люди, яких називали «диверсантами» або «навідниками»¹³²;
- працівники органів місцевого самоврядування, співробітники правоохоронних органів, працівники освіти, волонтери та інші¹³³;
- цивільні особи, яких звинувачували сусіди або особи, що співпрацювали з окупаційними силами¹³⁴;
- особи, які демонстрували українські символи, використовували українську мову або виявляли патріотичні настрої¹³⁵.

Схоже, що російські війська цілеспрямовано виокремлювали осіб, які мали реальні або уявні зв'язки зі Збройними Силами України, зокрема колишніх військовослужбовців, членів підрозділів територіальної оборони, добровольців та осіб, чиї родичі служили у збройних силах. Персонал, який керував катівнями, застосовував до цих осіб жорстокіші форми насильства, ніж до інших. До таких форм належали тривале тримання під вартою, неодноразові сеанси катувань та, принаймні в деяких випадках, переведення до місць ув'язнення на території Російської Федерації¹³⁶.

Один із потерпілих заявив, що бачив співробітників «ЛНР» зі списком осіб, яких потрібно заарештувати. Він сказав: *«Відразу під'їхали на бусі [мікроавтобусі] ЛНРівці зі списком... Про мене все знали: що син три роки служить за контрактом у ЗСУ... Питають: «Де син?» Кажу: «Служить». При тому, що у мене в паспорті діти не записані. А вони знали, що син є»*¹³⁷.

Інтенсивність жорстокого поводження свідчить про те, що окупаційні сили або вважали, що ці затримані мали доступ до цінної розвідувальної інформації, або вважали їх такими, що особливо заслуговують на каральні захо-

ди¹³⁸. Допитувачі часто звинувачували затриманих у тому, що вони діяли як «диверсанти», «навідники» або іншим чином підтримували військові операції України. Такі звинувачення часто ґрунтувалися на слабких або неперевірених даних. Прикладами таких підстав можуть бути наявність мобільних телефонів, приписуваний зв'язок із українським військом або доноси сусідів чи осіб, які співпрацювали з окупаційними силами. Один із потерпілих, якого тримали у відділі поліції в Балаклії, згадав, що російські військові самі казали, що арешти ґрунтувалися на доносах: *«Не ображайся, на тебе написали донос. До нас тільки по доносу потрапляють»*¹³⁹.

Зі свідчень потерпілих випливає, що російські військові часто вважали саму підозру достатньою підставою для затримання, допиту та жорстокого поводження. Один із потерпілих, якого тримали у відділі поліції в Балаклії, розповів: *«В сумці був телефон, у якому були фото моєї доньки в бронежилеті: вона волонтерила, готувала обіди... Але я думаю, що мене били за те, що подумали, що донька воює, побачивши її фото в бронежилеті»*¹⁴⁰.

Один із потерпілих, якого російські війська тримали впродовж десяти днів у відділі поліції в Балаклії, заявив, що вони марно намагалися змусити його зізнатися у співпраці зі Збройними Силами України: *«Били по голові (довго було три ґулі великих), били по всьому тілу, по геніталіях, по всьому били, бо я відмовився записати інтерв'ю, де потрібно було сказати, що я навідник і здавав позиції російських військових»*¹⁴¹.

Російські війська також систематично переслідували представників місцевої влади, колишніх поліцейських, державних службовців та громадських лідерів, особливо тих, кого вони вважали не готовими до співпраці з окупаційною владою. Їх затримання, судячи з усього, мало дві основні мети: збір розвідувальної інформації та розвал структур місцевого самоврядування з метою запобігання опору. В кількох випадках окупаційні війська примушували цих осіб до співпраці або до публічних заяв на підтримку окупації¹⁴².

Значну роль у проведенні арештів відіграли доноси від осіб, які співпрацювали з окупа-

ційними силами, а також від інших цивільних осіб. Зі свідчень випливає, що окупаційні сили часто затримували людей у зв'язку з особистими суперечками, конфліктами щодо власності або актами помсти¹⁴³. Російські військові та особи, які співпрацювали з ними, ймовірно, використовували систему арештів у власних інтересах для врегулювання особистих суперечок або сприяння мародерству. Як наслідок, російські військові сприяли створенню атмосфери страху та недовіри в громадах.

Окупаційні сили також цілеспрямовано переслідували осіб на підставі видимих проявів української національної ідентичності, таких як використання мови, наявність національної символіки або активність у соціальних мережах¹⁴⁴. У багатьох районах проводилися обшуки з метою виявлення осіб із патріотичними татуюваннями, що використовувалися як підстава для складання протоколів на людей з метою їх арешту¹⁴⁵. Окупаційні сили трактували такі прояви як загрозу безпеці, ознаки потенційного опору або «радикальний націоналізм», що призводило до покарань, принижень, а іноді й катувань. У сукупності ці закономірності свідчать про те, що затримання та жорстоке поводження використовувалися для збору інформації, придушення опору та покарання за прояви проукраїнської лояльності, які окупаційна влада сприймала як загрозу.

3.2. Арешти

Російські війська незаконно затримували цивільних осіб у їхніх домівках, на робочих місцях, на вулицях, на контрольно-пропускних пунктах та в інших громадських місцях, часто застосовуючи насильство та не пред'являючи ордерів на затримання, не пояснюючи причин затримання і не надаючи доступу до адвоката. Більшість потерпілих повідомляли, що їх затримали у власних домівках під час обшуків, які проводили російські війська.

Під час арештів російські війська часто кидали затриманих на землю, натягували їм на голови мішки, щоб вони втратили орієнтацію та нічого не бачили, надягали на них наручники та били їх, а також пошкоджували або викрадали особисте майно¹⁴⁶.

Один із потерпілих так описав свій арешт у власному будинку: «В хату зайшли військові, мене побили і голого закинули в машину та повезли в Шевченкове в РОВД [рос. «районний відділ внутрішніх справ»]. Вони були у військовій формі кольору хакі з рисунками і в балаклавах чорних. Були на спині нашивки «ФСБ». Їх було чотири людини, вони були з автоматами»¹⁴⁷.

Потерпілі та свідки повідомляли, що влада не висувала затриманим офіційних звинувачень, не надавала їм доступу до адвоката і не забезпечувала їм базових гарантій дотримання належного процесу. У деяких випадках затримані цивільні особи могли лише припускати, що причиною їхнього арешту було те, що вони були родичами когось із членів Збройних Сил¹⁴⁸, мали на своїх телефонах фотографії українських військовослужбовців¹⁴⁹ або обмінювались текстовими повідомленнями на підтримку України¹⁵⁰. У деяких випадках під час допитів співробітники органів, які здійснили арешт, повідомляли постраждалим причини їх затримання або конкретні злочини, у скоєнні яких їх підозрювали. Серед таких були підозри у шпигунстві, сприянні терористичній діяльності та співпраці зі спецслужбами іноземних держав¹⁵¹.

Після арешту окупаційні сили доставляли затриманих до різних транзитних пунктів для короткострокового тримання, хоча в деяких випадках їх доставляли безпосередньо до основних катівень.

Після затримання оперативники допитували затриманих і часто піддавали їх катуванням. Один із потерпілих підтвердив, що російські війська катували затриманих під час допитів у транзитному пункті в Шевченківському відділі поліції в Куп'янську. Він розповів: «Привезли мене в РОВД [рос. «районний відділ внутрішніх справ»], допитував мене ФСБшник. Під час допитів я був в шапці, тому нікого не бачив. Били, питали одне й те ж: де бандерівці¹⁵², чи знаю я когось із Правого сектору¹⁵³, де переховуються співробітники СБУ [Служби безпеки України]? Я не пам'ятаю, що в який день відбувалось. Пробув я там три дні, мене багато били. Били палками, струмом били. По руках, по ногах, струмом били по носі, по губах, знімали труси і доторкалися струмом до чого завгодно»¹⁵⁴.

Ще один потерпілий розповів про свій арешт і допити у транзитному пункті «Балдрок» перед перевезенням до відділу поліції в Балаклії: «Застебнули наручники за спиною, мішок на голову. Спустили в інший підвал, поклали на підлогу, чую, прикручують драти до великих пальців рук. Питали, з ким я працюю... Били кийком по спині, по ногах, по шиї добренько. На тому допиті кийком тим, що били, погрожували з'валтувати. І я так зрозумів, що вони зрозуміли, що я нічого не знаю, вони просто мене били. Цією машинкою били струмом, хвилин 40 це відбувалось»¹⁵⁵.

3.3. Нелюдські умови тримання

Потерпілі розповідали про нелюдські умови тримання в усіх катівнях, зумовлені або неналежною інфраструктурою, або навмисним позбавленням найнеобхіднішого¹⁵⁶. Ці умови були частиною знущань. Переповненість камер, відсутність санітарних умов, нестача їжі та води, відсутність медичної допомоги, повна темрява або постійне освітлення, обмеження свободи пересування та невизначеність щодо звільнення посилювали страждання ув'язнених та зміцнювали контроль над ними російського персоналу¹⁵⁷. Цей контроль поширювався на доступ затриманих до предметів першої необхідності, зокрема до засобів гігієни, медичної допомоги та зв'язку із зовнішнім світом¹⁵⁸.

Більшість транзитних катівень мали конструктивні недоліки: будівлі не було пристосовано для тримання заарештованих, у них не було вентиляції, вікон, ліжок, туалетів та душових¹⁵⁹. Один із потерпілих згадував, що ув'язнені постійно ходили лише у спідній білизні, тому що камера нагадувала парову лазню: без вікон і вентиляції вони постійно пітніли, а всі стіни було вкрито чорною цвілью¹⁶⁰. Водночас основні катівні були дещо краще обладнані для тримання людей: у багатьох камерах були ліжка, а часто й туалети. Однак охоронці з метою катування часто відмовляли ув'язненим у доступі навіть до цих мінімальних зручностей. Наприклад, в одному з таких місць потерпілий повідомив, що влада обмежувала користування

туалетом до однієї хвилини двічі на день для кожної особи¹⁶¹.

Камери, як правило, були переповненими¹⁶², а в деяких випадках влада тримала в одній камері набагато більше людей, ніж передбачено. Наприклад, у камері розміром приблизно чотири на шість метрів на ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» російські війська тримали 19 осіб¹⁶³. У камері Куп'янського відділу поліції, яка мала чотири ліжка і була розрахована на вісім осіб, тримали 20–25 осіб¹⁶⁴. Один із потерпілих, якого тримали в переповненій камері у відділі поліції в Балаклії, розповів: *«Площа камери десь метрів три довжиною на два [шириною], невеличка камера. Там було спекотно вдень, а вночі прохолодніше. В камері намагались віконце не закривати. Всього... в камері було шестеро людей, спали троє на нарах, а троє — на підлозі»*¹⁶⁵. Це означало, що на кожного ув'язненого припадав лише один квадратний метр площі, що значно нижче мінімального стандарту — чотири квадратні метри на особу для багатомісних камер, встановленого Європейським комітетом із запобігання катуванням¹⁶⁶.

Наглядачі та адміністрація місць катувань використовували доступ до засобів задоволення основних потреб з метою посилення знущань. Наприклад, наглядачі позбавляли деякі камери їжі і навмисно морили ув'язнених голодом. У тих випадках, коли наглядачі надавали їжу, вона часто була навмисно непридатною для вживання, не мала базової поживної цінності та була ледь достатньою для виживання¹⁶⁷. Один із потерпілих, якого тримали у місці катувань в Пісках-Радківських, повідомив, що керівництво годувало ув'язнених раз на три дні та змушувало їх жебрати їжу¹⁶⁸. Ще один потерпілий, якого тримали у відділі поліції в Балаклії, розповів: *«Камера 1,5 x 3 м, два ліжка. Туалет неробочий. Вікон не було. Вентиляції не було. Була вода 1,5 літра на всіх. Раз на день — ложку їжі. Десь під обід. Раз на день зранку виводили на вулицю в туалет»*¹⁶⁹.

Ще один в'язень, який перебував у друкарні «Балдрук», розповів про подібні умови, зокрема про навмисне позбавлення повітря в камері: *«Спали по двоє на нарах і ще четверо — на підлозі. Двоє в кутку лежали, частково під нарами ноги. Двоє — в проході. Біля дверей си-*

*діли по черзі, обпершись на них, бо там через віконце йшло свіже повітря. Дуже не вистачало повітря, жара, сморід, духота, тіснота»*¹⁷⁰.

У більшості транзитних пунктів не було навіть елементарної інфраструктури для дотримання гігієни. Затриманим дозволялося митися приблизно раз на чотири-п'ять днів, а в деяких випадках час для прийняття душу був обмежений¹⁷¹. У камерах без туалетів потерпілі справляли природні потреби у пластикові пляшки, не маючи можливості усамітнитися¹⁷².

3.4. Катування

Катування, описані потерпілими, мали повторювані схеми в усій мережі місць катувань. Російські війська та пов'язаний із ними персонал застосовували жорстоке фізичне насильство під час допитів і впродовж усього періоду тримання, щоб зламати затриманих, витягнути інформацію та покарати за діяльність, яку вони вважали проукраїнською. Повторення подібних методів у різних установах, зокрема побиття, ураження електричним струмом, удушення та примусові стресові пози, свідчить про те, що катування були основним методом контролю в цій системі.

Багато потерпілих розповідали, що люди при владі у місцях катувань жорстоко били їх прикладами гвинтівок, кийками, металевими та пластиковими трубами¹⁷³. Один із потерпілих, якого тримали на території птахоферми в селі Гусарівка Ізюмського району, заявив: *«Там був допит, били типу важкої труби або чимось подібним, ставили одні й ті ж запитання»*¹⁷⁴. Ще один потерпілий, якого тримали і катували в підвалі приватного будинку в Пісках-Радківських, згадував: *«Постійно били, і прикладами [зброї], і кийками»*¹⁷⁵.

Військовослужбовці, які працювали на цих об'єктах, також били ногами або топтали тіла затриманих, зокрема в області ребер¹⁷⁶, колін¹⁷⁷, нирок¹⁷⁸ і хребта, застосовували удушення¹⁷⁹, а в деяких випадках — імітацію утоплення або примусове занурення у воду¹⁸⁰. Один із потерпілих після катувань методом удушення, якого тримали на підприємстві «Укргеофізика» в Довгалівці Ізюмського району, згадував: *«Вони*

запитували ті самі питання, що й до цього, але з пакетом на голові, який затягували, щоб у мене закінчилося повітря. З мішком на голові повалили на землю, стріляли біля голови»¹⁸¹. Військовослужбовці також змушували затриманих тривалий час стояти або сидіти в незручних позах. В камерах не було постелі (зокрема подушок) та постільної білизни¹⁸². Багато потерпілих повідомляли, що охоронці змушували їх спати сидючи або в надзвичайно тісних умовах¹⁸³.

Одним із жорстоких методів психологічного тиску та побиття було катування «папуга». Один із потерпілих, якого тримали в Ізюмській залізничній поліклініці, розповів: *«Ставили обличчям до стіни і дошкою тридцяткою [завтовшки 30 міліметрів] навідліг по спині, по сідницях. Це все синє було... Потім струмом били. Приєднували до ніг, рук, пеніса, язика. Робили «папугу» — це руки під ноги заводили та підвішували на трубі і струмом били»*¹⁸⁴.

Російські військові катували затриманих, застосовуючи до них електрошок, часто на статевих органах або кінцівках, що іноді призводило до втрати свідомості. Охоронці застосовували електрошок, часто за допомогою радянського польового телефона ТА-57, відомого як «Тап-пек»¹⁸⁵. Вони приєднували дроти пристрою до різних частин тіла потерпілих, зокрема до пальців ніг і рук, мочок вух, губ, носа, сосків та геніталій¹⁸⁶. Російські військові застосовували цей метод переважно до ув'язнених чоловічої статі, підключаючи струм безпосередньо до геніталій або ануса. Один із потерпілих розповів, що під час застосування електрошоку відповідалні за катівню в Ізюмській залізничній поліклініці опустили його ноги в таз з водою, щоб підвищити провідність¹⁸⁷.

Керівництво катівень також піддавало затриманих стресовим позам як одному з видів катувань. Ми задокументували щонайменше чотири різні катівні, де затриманих підвішували догори ногами, завдаючи їм сильного болю¹⁸⁸. Один із потерпілих після катувань, яким російські війська піддавали його за допомогою цього методу у відділі поліції в Балаклії, розповів: *«Мені сказали потім лягти на спину, мене за ноги підняли догори ногами»*¹⁸⁹.

3.5. Сексуальне насильство

Організації ТН та РЕJ задокументували випадки сексуального насильства щодо цивільних осіб, яких тримали в місцях катувань. Двадцять сім чоловіків та вісім жінок повідомили, що під час ув'язнення зазнали сексуального насильства. Це були зґвалтування¹⁹⁰, інвазивні обшуки тіла¹⁹¹, погрози зґвалтування¹⁹², примусове оголення¹⁹³, а також побиття та ураження електричним струмом чоловічих геніталій¹⁹⁴. Ці відомості узгоджуються з повідомленнями міжнародних організацій¹⁹⁵ та правозахисних організацій¹⁹⁶, які документували випадки зґвалтувань та інших форм сексуального насильства з боку російських Збройних сил щодо українських цивільних осіб, військовополонених та інших затриманих з моменту початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року¹⁹⁷. Ці звіти свідчать про систематичне застосування сексуального насильства проти цивільного населення як методу ведення війни¹⁹⁸.

Окупаційні сили вчиняли акти сексуального насильства в умовах фізичного обмеження свободи та крайнього дисбалансу сил, коли жертви, позбавлені свободи, піддавалися побиттю, ураженню електричним струмом та погрозам страсти. Зі свідчень випливає, що виконавці застосовували зброю, фізичну силу та залякування, щоб змусити жертв підкоритися¹⁹⁹. Співробітники катівень часто зав'язували жертвам очі, надягали на них наручники або іншим чином обмежували їхню свободу під час таких знущань, а також попереджали їх, що в разі опору або повідомлення про насильство на них чекає подальше насильство²⁰⁰.

За таких обставин не можна ані припускати, ані робити висновок про вільну та добровільну згоду жертв. Одна з жінок, яка пережила насильство і яку п'ять днів тримали в підвалі в Пісках-Радківських, згадала, як її змушували роздягатися та били по геніталіях: *«Олег²⁰¹ і я провели дві ночі голими, було дуже холодно. Нас били по всьому тілу, включаючи геніталії»*²⁰².

Кілька потерпілих повідомили, що сексуальному насильству передувало або супроводжува-

ло його фізичне та психологічне насильство, зокрема жорстокі побиття, ураження електричним струмом та погрози на адресу членів сім'ї. Одна з потерпілих описала кілька видів сексуального насильства, якого вона зазнала під час тримання в Ізюмській залізничній поліклініці²⁰³. Свідок, який бачив, що з нею сталося, розповів: *«Іванов та ще семеро військовослужбовців увійшли до сараю, де її тримали, і наказали їй роздягнутися, погрожуючи зґвалтуванням. Коли вона відмовилася, вони силою роздягли її і, тримаючи за руки, почали торкатися її тіла, вводячи пальці в область геніталій. Через деякий час усі військовослужбовці Збройних сил Росії, крім Іванова, покинули сарай. Іванов тиснув на Коваленко, вимагаючи статевого акту. Коли вона відмовилася, він почав погрожувати роздягнути її, зв'язати на площі, сфотографувати і надіслати знімки її синові. Крім того, щоб посилити тиск, виходячи з сараю, Іванов сказав її чоловікові, якого тримали в сусідньому гаражі, що вступив у статевий акт з його дружиною»*²⁰⁴.

3.6. Відмова в наданні медичної допомоги

Російські військові, які керували катівнями, інколи відмовлялися затриманим у медичній допомозі, що посилювало наслідки катувань і виступало додатковою формою жорстокого поводження²⁰⁵. Коли влада відмовляла в наданні медичної допомоги або зволікала з її наданням, незважаючи на видимі травми, погіршення стану здоров'я або прохання про кваліфіковану медичну допомогу, це продовжувало біль і страждання затриманих та посилювало потенційну довгострокову шкоду їхньому здоров'ю.

Деяким затриманим знадобилися дні, щоб знову почати ходити після катувань, і їм була потрібна медична допомога, якої вони так і не отримали²⁰⁶. Охоронці часто ігнорували або навіть били тих, хто просив надати медичну допомогу як щодо вже наявних захворювань, так і щодо травм чи хвороб, набутих під час перебування в полоні. Внаслідок ураження електричним струмом, жорстоких побоїв та, ймовірно, нестачі їжі багато жертв неpritомніли²⁰⁷. Щоб продовжувати сеанси катувань, тюремний персонал іноді викликав лікаря, щоб той

привів жертву до тями²⁰⁸. Однак персонал часто не надавав кваліфікованої медичної допомоги. Одна з потерпілих, яка знепритомніла під час допиту, розповіла, що як медичну допомогу їй дали гліцин під язик і склянку горілки²⁰⁹.

Один із потерпілих розповів, що внаслідок побиття він упродовж двох днів втрачав свідомість щоразу, коли намагався підвестися з ліжка, але охоронці відмовлялися викликати йому лікаря²¹⁰. Ще один потерпілий мав протез стегна та обмежену рухливість, що спричинило запалення та сильний набряк ноги, внаслідок чого він відчував сильний біль. В обох випадках охоронці відмовили потерпілим у наданні медичної допомоги²¹¹. Один із потерпілих розповів, що фельдшер встановив, що у затриманого спостерігалися ознаки наближення інфаркту і йому потрібна була негайна госпіталізація, але охоронці не дозволили його госпіталізувати або надати йому медичну допомогу²¹².

Один із потерпілих, який опинився у критичному стані внаслідок тривалих побоїв та електршоку у відділі поліції в Балаклії, згадував: *«Коли привели, знову почали бити і питати мене, і потім застосували так званий «Тапик». Примотували до пальця більшого, давали тримати в руки. Це були троє військових, які були до цього на першому і другому моєму допиті. Це було 1 годину 40 хвилин, вони тільки струмом мене били. Я вже почав втрачати свідомість, і вони мене відпустили. Відтягнули мене в камеру, бо я не міг іти. Мені викликали «швидку», приходив фельдшер, і приїхала «швидка», зробили уколи, дали таблеток. У мене серце почало відмовляти. Кажали, що бажано мене звідси забрати, російські відмовилися. Мене знову викликали на допит»*²¹³.

3.7. Психологічні тортури та примус

Російські сили застосовували психологічні тортури та примус у різних місцях катувань, щоб тримати затриманих у стані страху, невизначеності й залежності. Російські війська погрожували жертвам стратою, заподіянням шкоди або сексуальним насильством щодо них та їхніх сімей²¹⁴, а також застосовували інші форми погроз чи залякування. Ці погрози посилювали

тиск, пов'язаний із триманням під вартою, виходячи за межі фізичного насильства та викликаючи психологічне занепокоєння щодо того, що може статися з ними або їхніми родинами після перевезення чи звільнення.

Російські та окупаційні сили часто використовували інсценування страт, щоб вселити страх²¹⁵. Вони також піддавали затриманих сенсорним катуванням, таким як вплив гучних звуків, крики або тривале позбавлення світла²¹⁶ та сну, застосовували примусове надягання капюшона або зав'язування очей²¹⁷.

Російські військові часто погрожували затриманим або членам їхніх сімей сексуальним насильством як засобом психологічного тиску. Один із потерпілих, якого тримали на птахофермі в Гусарівці, розповів про випадок, коли російський солдат погрожував відрізати йому яєчка: *«Один військовий РФ розсунув мені ноги, запитав, чи є діти. Я сказав, що так, син. Він сказав: «Більше яйця тобі не пригодяться»*²¹⁸. Ще один потерпілий розповів, що йому погрожували подібним чином на підприємстві «Укргеофізика» у Довгалівці: *«А «Орел» стріляв з автомата в землю біля мене. Цей «Орел», Сергій, каже: «Ваші «азовці» сьогодні трьом нашим мошонки відрізали, готуй мошонку»*²¹⁹. Один із потерпілих розповів про погрози зґвалтування на адресу своєї дружини²²⁰, а інша потерпіла розповіла, що люди, які її допитували, погрожували зґвалтувати її доньку²²¹.

Один із потерпілих також згадав, що відповідальні за катівню погрожували йому зґвалтуванням: *«Погрожували, що зараз діда з камери приведуть, який «по мужиках виступає». Ну, тобто, зґвалтують. Потім сказали, що в діда сьогодні бажання нема і що завтра купим йому віагри і завтра приведем. Я сподівався, що це понти [погрози], коли я там був. Олеся, представниця якогось фонду, яка мене опитувала вже після деокупації, стверджувала, що це були не понти, і одного товариша зґвалтували — і він потім повісився в Балаклії»*²²².

У Куп'янському відділі поліції керівництво забороняло затриманим розмовляти українською мовою. Коли вони чули, що хтось із затриманих розмовляє українською, виконавці виводили всіх ув'язнених із камери в коридор і били їх²²³.

3.8. Висновок. Насильство як засіб контролю

Після того як російські війська окупували частини чотирьох районів Харківської області, що розглядаються в цьому дослідженні, вони коїли масові злочини проти місцевого цивільного населення, зокрема ув'язнення, катування та сексуальне насильство.

Російські війська тримали місцевих цивільних у катівнях без надання правових підстав, правової допомоги чи роз'яснень щодо прав затриманих. Окупаційні війська цілеспрямовано переслідували чоловіків призовного віку, колишніх українських військовослужбовців та членів територіальної оборони, осіб, які мали українську символіку або публічно використовували українську мову, працівників місцевих органів влади, співробітників правоохоронних органів, волонтерів та цивільних осіб, яких звинувачували ті, хто співпрацював з окупаційними військами.

Умови в цих катівнях були нелюдськими: переповнені камери, неналежне постільне приладдя та відсутність або нестача базової інфраструктури для дотримання гігієни. Під час тримання російські війська застосовували до затриманих фізичне, психологічне та сексуальне насильство. Персонал жорстоко бив цивільних осіб різними предметами та застосовував електрошок. ТН та РЕЖ задокументували випадки сексуального насильства в багатьох місцях, зокрема зґвалтування, примусове оголення, інвазивні обшуки тіла, погрози зґвалтування та застосування електрошоку до геніталій.

Докази свідчать про те, що катування, сексуальне насильство, приниження, позбавлення нормальних умов існування та погрози застосовувалися з метою отримання інформації, покарання за уявну лояльність до України, примусу до співпраці, придушення української ідентичності та залякування широких верств цивільного населення.

Довгострокова психологічна травма після тримання та катувань

Стамбульський протокол – авторитетне керівництво Організації Об'єднаних Націй з розслідування і документування випадків катувань та інших видів жорстокого поводження – визнає, що катування спричиняють тяжкі фізичні та психологічні наслідки, які можуть зберігатися роками та впливати на здоров'я тих, хто пережив катування, їхнє сімейне життя, соціальні стосунки та здатність відбудувати своє життя²²⁴.

У подальших інтерв'ю²²⁵ колишні ув'язнені з Харківської області розповідали про тривалі фізичні та психологічні наслідки, зокрема хронічні захворювання, погіршення зору, гіпертонію, проблеми із зубами, періодичні нічні кошмари, когнітивні порушення, стійкий пригнічений настрій та соціальну ізоляцію.

Зрозуміло, чому багато респондентів зазначили, що так і не оговталися від фізичних чи психологічних наслідків ув'язнення. Дехто повідомляв про хронічні захворювання, що розвинулися після ув'язнення, а інші описували симптоми, які зазвичай асоціюються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР).

Доступ до психологічної підтримки в Харківській області залишається нерівномірним. Деякі респонденти зазначили, що їхній стан з часом покращився – як із професійною допомогою, так і без неї. Інші не зверталися по психологічну допомогу, не знали про наявність таких послуг або вважали консультації неефективними або такими, що спричиняють повторну травму. Один респондент із Куп'янська описав тривалі соціальні наслідки ув'язнення: *«Я полюбив самотність. У мене є дві людини, з якими я можу поговорити. Я не приймаю інших людей»*²²⁶.

Відновлення жертв катувань вимагає не лише звільнення з-під варти. Потерпілим потрібна довгострокова медична допомога, спеціалізована психологічна підтримка, допомога в соціальній реінтеграції, а також послуги, що враховують особливу травму, зумовлену перебуванням у полоні та катуваннями²²⁷.

РОЗДІЛ 4

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ
ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗА-
НИХ ІЗ ТРИМАННЯМ ПІД
ВАРТОЮ, ЯК ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

У цьому розділі аналізується, чи можуть злочини, пов'язані з триманням під вартою, задокументовані в окупованих районах Харківської області, кваліфікуватися як міжнародні злочини, зокрема злочини проти людяності, відповідно до статті 7 Римського статуту. Основна увага приділяється найбільш поширеним злочинам, описаним у цьому звіті, — незаконному позбавленню волі, катуванням, зґвалтуванням та іншим формам сексуального насильства. Організації ТН та РЕУ також виявили інформацію щодо насильницьких зникнень, вбивств, позасудових страт та депортації. Наявні докази щодо цих злочинів залишаються обмеженими та потребують подальшого розслідування.

4.1. Контекстуальні елементи злочинів проти людяності

Одні й ті самі дії можуть, залежно від обставин, кваліфікуватися як воєнний злочин, злочин проти людяності та порушення міжнародного права з прав людини. Злочини проти людяності характеризуються своїми контекстуальними елементами: дії повинні бути частиною широкомасштабного або системного нападу, спрямованого проти цивільного населення, а виконавець повинен бути обізнаний про такий напад. Деякі порушення міжнародного гуманітарного права можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, так і злочини проти людяності, і саме контекстуальні елементи розрізняють ці категорії. Для встановлення контекстуальних елементів злочинів проти людяності докази повинні свідчити про те, що: 1) мав місце напад, спрямований проти цивільного населення; 2) напад був широкомасштабним або систематичним; 3) напад було скоєно відповідно до політики держави чи організації або з метою її реалізації; 4) діяння було скоєно в рамках нападу; та 5) винуватець знав, що це діяння є частиною нападу, або мав намір, щоб воно стало його частиною²²⁸.

4.1.1. Мав місце напад, спрямований проти цивільного населення

Напад у контексті злочинів проти людяності не обмежується застосуванням збройної сили, а охоплює також інші види жорстокого поводжен-

ня з цивільним населенням²²⁹. Такий напад повинен відповідати критеріям статті 7 Римського статуту, а саме: має бути скоєно низку злочинних діянь, що становлять сукупність дій, яка дорівнює широкомасштабному або систематичному нападу. Випадкові або поодинокі дії не відповідають цим критеріям²³⁰. Термін «цивільне населення» означає всіх осіб, які є цивільними особами, тобто тих, хто безпосередньо не бере участі у бойових діях²³¹.

У разі сумнівів щодо того, чи є особа цивільною, така особа вважається цивільною²³². Наявність серед цивільного населення осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру²³³.

Напад вважається «спрямованим проти цивільного населення», якщо цивільне населення є основною ціллю нападу, а не лише його випадковою жертвою. Однак не обов'язково доводити, що ціллю було все населення географічної території, на якій відбувся напад²³⁴. Достатньо того, що виконавці злочину обрали своєю ціллю цивільне населення або його частину²³⁵.

Стосовно Харківської області, організації ТН та РЕУ встановили, що російські Збройні сили здійснили напад, який супроводжувався низкою незаконних дій, зокрема затриманням, катуваннями та сексуальним насильством. Ці порушення відбувалися у 29 виявлених катівнях, розташованих у чотирьох районах окупованої території Харківської області, які описано у цьому звіті. Як зазначено в **розділі 3**, російські війська націлювалися на осіб, яких вони вважали пов'язаними з українськими Збройними Силами чи службами безпеки, на осіб, що демонстрували українські національні символи або використовували українську мову, на місцевих чиновників та інших осіб, яких вони вважали перешкодами для окупації, а також на цивільних осіб, яких затримували на довільній або ситуативній основі. Потерпілі неодноразово описували, як окупаційні сили ідентифікували та перевіряли їх або затримували після того, як місцеві колабораціоністи доносили на них як на осіб, що належали до однієї з цих груп.

Той факт, що російські війська націлювалися на певні категорії цивільних осіб, зокрема місце-

вих чиновників, вчителів, колишніх військово-службовців, які вже не брали участі у бойових діях, родичів українських військовослужбовців та людей, яких вважали проукраїнськими, не змінює цивільного характеру населення. Навпаки, ці профілі показують, як окупаційні війська ідентифікували та відбирали цивільних осіб для затримання в рамках більш широкого нападу. Такі схеми дій дають підстави припустити, що російські війська застосовували затримання і катування для досягнення ширших цілей, зокрема для зміцнення контролю над окупованими територіями, придушення інакомислення та залякування цивільного населення.

4.1.2. Напад був широкомасштабним або систематичним

Щодо злочинів проти людяності ці критерії є альтернативними: достатньо довести виконання будь-якого з них²³⁶. Термін «широкомасштабний» стосується масштабності атаки, що оцінюється комплексно з урахуванням кількості жертв, географічного охоплення та загальної схеми дій²³⁷.

Термін «систематичний» стосується організованого характеру дій та малоймовірності того, що вони відбулися випадково. Суди можуть зробити висновок про систематичний характер на підставі таких чинників, як повторювана або безперервна поведінка, типові методи, підготовка або використання ресурсів, повторювані профілі жертв, координація дій між виконавцями або залучення організованих політичних, військових чи силових структур²³⁸.

У випадку Харківської області про систематичний характер нападу свідчить не лише кількість об'єктів, а й спосіб їхнього функціонування. Докази, наведені в **розділах 2 і 3**, вказують на повторювані структурні та організаційні особливості, зокрема методи катування й техніки допиту, мотиви відбору осіб, а також координацію між об'єктами. У деяких випадках транзитні об'єкти, ймовірно, виконували функцію пунктів первинного відбору або тимчасового тримання перед тим, як затриманих перевели до основних місць катувань. Ці особливості вказують на координацію та повторюваність дій, а не на випадкові чи поодинокі ви-

падки порушень, та підтверджують висновок про те, що напад мав систематичний характер. Крім того, докази також можуть підтверджувати оцінку щодо поширеності таких дій з огляду на кількість місць катувань, широку географію та кількість ідентифікованих потерпілих.

4.1.3. Напад було скоєно відповідно до політики держави чи організації або з метою її реалізації

Стаття 7(2)(а) Римського статуту передбачає, що напад здійснено відповідно до політики держави чи організації або з метою реалізації такої політики. Такий план або політика не обов'язково мають бути прямо сформульованими або офіційно затвердженими; їх можна вивести з загальних обставин, зокрема з систематичного характеру злочинів²³⁹.

Згідно з міжнародним кримінальним правом, існування політики можна вивести з сукупності обставин, зокрема з організованого, повторюваного та не випадкового характеру дій. Така політика може бути політикою держави або організації. У випадках, коли державні органи, служби безпеки, військові підрозділи, окупаційні органи влади або пов'язані з ними збройні угруповання беруть участь у повторюваних та скоординованих порушеннях, їхні дії можуть надавати підстави для висновку, що напад було здійснено відповідно до такої політики або з метою її реалізації²⁴⁰.

У нашому випадку елемент «політики держави або організації» можна вивести з дій російських державних органів та пов'язаних із ними окупаційних структур, що діяли у Харківській області у 2022 році. Потерпілі неодноразово зазначали, що до створення, укомплектування та функціонування катівень було залучено регулярні підрозділи Збройних сил Росії, співробітників ФСБ, бійців Росгвардії, російську поліцію, а також «ЛНР» та «ДНР», і вони діяли в рамках ієрархічної структури. Військові підрозділи, Росгвардія та органи влади «ЛНР» і «ДНР» здійснювали арешти, поліцейські сили «ЛНР» і «ДНР» відповідали за тримання під вартою, а співробітники ФСБ проводили допити. Як зазначається в **розділі 2.3**, Росгвардію було створено президентом Російської Федерації, і

вона залишається безпосередньо підпорядкованою йому, тому її присутність на об'єктах у всій окупованій частині Харківської області є особливим прямим зв'язком між задокументованими тут діями і найвищими ешелонами російської держави.

Повторювані схеми у структурі командування, методах допитів та практиці звітування в різних місцях свідчать про спільні оперативні вказівки та централізований нагляд. У цих місцях виконавці неодноразово затримували цивільних осіб та піддавали їх допитам, катуванням і сексуальному насильству на подібних підставах, зокрема через уявну підтримку України, підозру у зв'язках з українською владою чи Збройними Силами, статус колишніх українських державних службовців або співробітників правоохоронних органів або за відмову співпрацювати з окупаційною владою.

Обвинувачення в українських судах²⁴¹ підтверджують причетність до цієї ієрархії російських військовослужбовців та співробітників силових структур, зокрема військового коменданта Балаклії та військовослужбовця 16-ї гвардійської бригади спеціального призначення Головного управління Генерального штабу Збройних сил Росії²⁴².

У всій своїй сукупності безперервність функціонування мережі місць тримання, повторення подібних методів у різних місцях, структурна організація основних і транзитних місць катувань, а також участь російських державних, силових, військових та окупаційних структур дають підстави для висновку, що ці дії відбувалися відповідно до політики держави чи організації або з метою її реалізації у значенні пункту 2 підпункту а) статті 7 Римського статуту.

4.1.4. Виконавці вчиняли дії в рамках нападу

Щоб бути кваліфікованими як злочини проти людяності, відповідні дії повинні бути частиною більш широкого нападу, спрямованого проти цивільного населення. Докази не повинні обов'язково свідчити про те, що кожен виконавець вчинив усі категорії порушень або що однакові дії відбувалися в кожному місці. Во-

ни повинні свідчити про достатній зв'язок між конкретними діями та загальним ходом подій, які є нападом.

У Харківській області у 2022 році докази підтверджують існування такого зв'язку. Російські війська та пов'язані з ними особи застосовували затримання, катування, зґвалтування та інші форми сексуального насильства в рамках тієї самої ширшої системи контролю, яку описано вище. Вони тримали цивільних осіб у 29 виявлених катівнях, використовували транзитні пункти для перевірки і тримання затриманих перед перевезенням до більших основних місць катувань, а також застосовували повторювані методи допиту, катувань, приниження та примусу. Ці дії мали однакові цілі в усіх місцях: виявляти ймовірних опонентів, отримувати інформацію, карати за уявну лояльність до України, примушувати до співпраці, придушувати опір та залякувати широкі верстви цивільного населення.

Отже, відповідні дії не відбувалися ізольовано від нападу. Вони становили частину засобів, за допомогою яких російські війська та пов'язані з ними персонал здійснювали напад на цивільне населення в окупованій Харківській області.

4.1.5. Виконавці знали, що ці дії були частиною нападу

Для визнання злочинів проти людяності необхідною умовою є те, щоб винуватець усвідомлював, що його дії були частиною або мали на меті стати частиною широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення. Це не вимагає доведення того, що винуватець знав усі подробиці нападу або повністю поділяв політику, що лежала в його основі. Достатньо довести, що він усвідомлював загальний контекст, у якому відбувалися ці дії²⁴³.

Наявні докази дають підстави припустити, що виконавці були обізнані про більш широкий напад на цивільне населення. Задокументовані порушення відбувалися в катівнях, які перебували під контролем російської держави та пов'язаних із нею окупаційних структур; вони

характеризувалися повторюваними ролями та методами і спрямовувалися проти цивільних осіб за схожими ознаками в різних місцевостях. У цьому контексті така поведінка не виглядала ізольованою. Навпаки, організація катівень, повторюваний характер насильства та ролі винних у затриманнях, охороні, допитах або знущаннях над затриманими підтверджують висновок, що вони усвідомлювали: їхні дії були частиною більш широкого нападу на цивільне населення в окупованій частині Харківської області.

4.2. Дії, що являють собою позбавлення волі

Відповідно до статті 7(1)(e) Римського статуту, ув'язнення або інше серйозне обмеження фізичної свободи може становити злочин проти людяності, якщо такі дії порушують основоположні норми міжнародного права та є частиною широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення. Винуватець також повинен бути обізнаний з фактичними обставинами, які підтверджують тяжкість такого обмеження волі²⁴⁴.

Термін «ув'язнення» в цьому контексті означає свавільне позбавлення волі²⁴⁵. Затримання відповідає цьому критерію, якщо органи влади тримають осіб без законних підстав або без дотримання основних процесуальних гарантій, зокрема повідомлення про причини затримання, висунення офіційних звинувачень, доступу до адвоката, зв'язку з родиною та розгляду справи незалежним судовим органом. Незначні процесуальні порушення не є достатніми; позбавлення волі має бути настільки серйозним, щоб порушувати основоположні норми міжнародного права²⁴⁶.

Факти, викладені в розділах 2 і 3 цього звіту, дають достатні підстави для висновку, що російські війська та пов'язані з ними суб'єкти жорстоко обмежували фізичну свободу цивільних осіб у різних місцях по всій окупованій частині Харківської області²⁴⁷. Вони систематично затримували цивільних осіб, застосовуючи фізичне насильство, погрози насильства або погрози на адресу членів їхніх сімей. Затрима-

ним не повідомляли про причини їх арешту, не висували офіційних звинувачень, не інформували про процесуальні права та не доставляли до судових органів.

Обставини затримання дають підстави для висновку, що позбавлення волі було свавільним і достатньо серйозним.

Зокрема, особи, які керували катівнями, не забезпечували затриманим своєчасного доступу до їхніх сімей або адвокатів. Вони також позбавляли затриманих можливості оскаржити законність їх затримання в незалежному, неупередженому та компетентному суді й не забезпечували юридичного представництва. Крім того, окупаційні сили тримали цивільних осіб у катівнях виключно на підставі їхньої уявної підтримки України або підозри у зв'язках з українськими владою чи Збройними Силами.

Ці дії порушували основні гарантії захисту від свавільного затримання та жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Вони відбувалися в контексті систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, та відповідно до політики держави чи організації або з метою її реалізації, тому докази надають обґрунтовані підстави для висновку про те, що задокументоване позбавлення волі являє собою ув'язнення або інше серйозне позбавлення фізичної свободи як злочин проти людяності.

4.3. Дії, що являють собою катування

Згідно з Римським статутом, катування як злочин проти людяності передбачає умисне заповдіння сильного болю або страждань, як фізичних, так і психічних²⁴⁸. Крім того, потерпілий повинен перебувати під вартою або під контролем виконавця²⁴⁹. Потерпілий не обов'язково має офіційно триматися під вартою. Достатньо того, що виконавець здійснював контроль над потерпілим шляхом затримання, застосування сили, погроз або інших примусових заходів²⁵⁰. Римський статут не вимагає, щоб виконавець діяв у службовому порядку²⁵¹. Нарешті, біль або страждання не повинні бути наслідком ви-

ключно законних санкцій, а також не повинні бути невід'ємною частиною таких санкцій або їх супутнім наслідком²⁵².

Катування як злочин проти людяності вимагає наявності умислу. Виконавець повинен мати намір завдати сильного болю чи страждань або усвідомлювати, що такий біль чи страждання виникнуть за звичайного перебігу подій. Однак, на відміну від катування як воєнного злочину, катування як злочин проти людяності не вимагає доведення наявності конкретної мети, такої як отримання інформації, покарання, залякування чи примус²⁵³. Катування відрізняється від жорстокого поводження чи інших форм фізичної або психічної шкоди інтенсивністю болю та страждань; суди оцінюють ступінь тяжкості з урахуванням усіх обставин²⁵⁴, включаючи характер дій, їхню тривалість та повторюваність, фізичний та психологічний вплив на потерпілого, а також вік, стать, стан здоров'я та вразливість потерпілого²⁵⁵. Сексуальне насильство, погрози сексуального насильства, примусове оголення та примушення особи спостерігати за жорстоким поводженням з іншими людьми також можуть кваліфікуватися як катування, якщо вони відповідають критерію тяжкості та містять інші елементи злочину²⁵⁶.

Факти, викладені в **розділі 3**, дають достатні підстави для висновку про те, що російські війська та пов'язані з ними суб'єкти навмисно завдавали цивільним, затриманим у Харківській області, сильного фізичного та психічного болю і страждань. Потерпілі та свідки розповідали про побиття, ураження електричним струмом, підвішування або утримання у стресових позах, удушення, імітацію утоплення або примусове занурення у воду, а також сексуальне насильство²⁵⁷. Вони також розповіли про інсценовані страти, вплив надмірно гучних звуків, позбавлення сну та світла, надягання капюшонів або зав'язування очей, а також про постійні погрози та залякування на адресу жертв²⁵⁸.

Численні свідчення свідків вказують на те, що тримання під російською вартою завдало тривалої фізичної та психологічної шкоди. Виконавці вчиняли ці дії, тримаючи жертв під вартою, де вони здійснювали над ними нагляд і контроль. Обставини дають підстави для висновку про

наявність умислу. Багато з повідомлених методів, зокрема ураження електричним струмом, удушення, імітація утоплення або примусове занурення у воду, вимагали підготовки, обладнання та навмисних фізичних дій. Крім того, у всіх катівнях імовірно виконавці неодноразово та систематично били затриманих, піддавали їх ураженню електричним струмом, а також застосовували погрози та залякування. Ці методи не були випадковими супутниками тримання під вартою. Вони спричиняли сильний біль і страждання та часто застосовувалися під час допитів, покарань, залякувань або примусу.

Виконавці здійснювали контроль над жертвами під час вчинення цих дій. Як було встановлено раніше, російські Збройні сили та пов'язані з ними суб'єкти безпідставно затримували жертв і тримали їх у катівнях поза будь-якими визнаними правовими рамками. Отже, ці зловживання не були наслідком законних санкцій і не були їх супутньою обставиною. Виконавці також знали імена, професії та сімейний стан жертв; отже, вони були обізнані щодо їхнього захищеного статусу як цивільних осіб.

Через те що ці дії відбувалися в контексті систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, відповідно до політики держави чи організації, існують обґрунтовані підстави для висновку про те, що задокументовані дії являють собою катування як злочин проти людяності.

4.4. Дії, що являють собою сексуальне насильство

Римський статут визнає зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію та інші форми сексуального насильства аналогічної тяжкості злочинами проти людяності, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення²⁵⁹.

4.4.1. Зґвалтування

Злочин проти людяності у вигляді зґвалтування передбачає, що виконавець проникає ста-

тевим органом у будь-яку частину тіла потерпілої/потерпілого або проникає в анальний чи статевий отвір потерпілої/потерпілого за допомогою будь-якого предмета чи будь-якої іншої частини тіла²⁶⁰. Таке вторгнення має бути вчинене «з застосуванням сили, погрозою застосування сили або під примусом»²⁶¹. Примус може включати залякування насильством, тиск обставин, тримання під вартою, психологічний тиск або зловживання владою щодо потерпілої чи іншої особи²⁶². Це також може статися, коли виконавець користується ситуацією, що створює умови для примусу²⁶³, або коли потерпілі не можуть надати справжню згоду²⁶⁴. Цей злочин стосується жертв будь-якої статі. Виконавець повинен мати намір здійснити проникнення²⁶⁵ і знати, що це супроводжується застосуванням сили, погрозами, примусом або перебуванням у ситуації примусу²⁶⁶.

Факти, викладені в **розділі 3**, дають достатні підстави для висновку про те, що російські військові та пов'язані з ними особи вчиняли зґвалтування цивільних в'язнів у катівнях у Харківській області. Потерпілі повідомляли про анальне та вагінальне проникнення статевими органами або предметами, зокрема кийком²⁶⁷. У деяких випадках виконавці застосовували пряму фізичну силу. В інших випадках вони погрожували жертві чи її родичам або користувалися ситуацією примусу, що виникла внаслідок незаконного тримання та катувань. Зафіксовані підготовчі дії дають підстави припустити, що виконавці діяли умисно та усвідомлювали, що застосовують силу, примус або використовують примусові обставини тримання під вартою.

4.4.2. Інші форми сексуального насильства

Термін «інші форми сексуального насильства» означає дії сексуального характеру, крім зґвалтування, вчинені з застосуванням сили, погрози застосування сили, примусу або шляхом використання обставин, що створюють умови для примусу, у випадках, коли така поведінка досягає ступеня тяжкості, порівнянного з іншими злочинами сексуального насильства, переліченими в Римському статуті²⁶⁸. До таких дій можуть належати: побиття, кусання, каліцтво

або інше заподіяння тілесних ушкоджень статевим органам; примусова оголеність; а також інвазивний огляд статевих органів іншої особи без медичної чи подібної необхідності²⁶⁹. Сексуальне насильство не обов'язково передбачає проникнення чи навіть фізичний контакт у кожному випадку²⁷⁰.

Факти, викладені в **розділі 3**, дають обґрунтовані підстави для висновку про те, що російські війська та пов'язані з ними особи вчиняли інші форми сексуального насильства щодо цивільних затриманих у Харківській області. Потерпілі повідомляли, що військовослужбовці, пов'язані з Росією, били по чоловічих геніталіях, приєднували до них дроти і застосовували електрошок, а також примушували до оголення. Крім того, в низці випадків акти сексуального насильства відбувалися разом з іншими злочинами, зокрема ув'язненням і катуваннями.

Обставини дають підстави припустити наявність умислу, бо ці дії часто вимагали попереднього планування. Наприклад, для ураження струмом чоловічих геніталій потрібно було підготувати радянський польовий телефон ТА-57, відомий як «Тапик», а в одному випадку — таз із водою для підвищення провідності²⁷¹. Ці дії також завдали серйозної фізичної та психологічної шкоди й досягли рівня тяжкості, необхідного для визнання їх іншими формами сексуального насильства відповідно до статті 7(1)(g). Умови примусового тримання в поєднанні з застосуванням виконавцями сили, погроз та контролю над ув'язненими унеможлилювали справжню згоду.

Через те що задокументовані дії відбувалися в контексті систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, та відповідно до політики держави чи організації або з метою її реалізації, докази дають обґрунтовані підстави для висновку про те, що зґвалтування та інші форми сексуального насильства, вчинені в катівнях у Харківській області, можуть становити злочини проти людяності.

4.5. Висновки

Виходячи з фактичних висновків, викладених у розділах 2 і 3, а також із наведеного вище правового аналізу, існують обґрунтовані підстави вважати, що дії, вчинені ймовірними виконавцями на тимчасово окупованій території Харківської області в період з лютого по вересень 2022 року, відповідають контекстуальним і матеріальним ознакам злочинів проти людяності, передбачених статтею 7 Римського статуту.

Докази вказують на послідовну лінію поведінки, що передбачала систематичне вчинення заборонених дій проти цивільного населення впродовж тривалого періоду. Дії, що включали свавільне ув'язнення, катування, зґвалтування та сексуальне насильство, не були поодинокими чи випадковими, а становили частину повторюваної та організованої схеми зловживань. Їхня безперервність, повторюваність та структурна організованість разом із описаними вище ієрархічними структурами управління підтверджують висновок про те, що винні особи вчиняли такі дії відповідно до політики організації або з метою її реалізації у значенні статті 7(2)(а) Римського статуту.

Докази також підтверджують матеріальні елементи конкретних злочинів проти людяності:

- Позбавлення волі затриманих у різних катівнях в Харківській області становить ув'язнення або інше серйозне позбавлення фізичної свободи відповідно до статті 7(1)(е), тому що таке тримання за своєю суттю було свавільним, здійснювалося без правових підстав, процесуальних гарантій та судового нагляду і супроводжувалося систематичним порушенням основних гарантій справедливого судочинства.
- Навмисне заподіяння ув'язненим сильного фізичного та психічного болю і страждань шляхом побиття, застосування електричного струму, примусового утримання у стресових позах, інсценування страт, погроз на адресу родичів та інших методів відповідає визначенню катувань, наведеному у статті 7(1)(f), особливо з огляду

на відсутність будь-яких законних санкцій та повний контроль над ув'язненими.

- Дії, що включають зґвалтування, побиття геніталій, ураження геніталій електричним струмом, примусове оголення та погрози сексуального насильства, досягають порогу сексуального насильства, включаючи інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості відповідно до статті 7(1)(g), з урахуванням заподіяних як фізичних, так і психологічних страждань, а також притаманних умовам тримання примусового характеру.

Нарешті, суб'єктивна сторона (*mens rea*) підтверджується організованим та повторюваним характером поведінки, операційними структурами, що забезпечували її продовження, а також усвідомленням виконавцями того, що їхні дії були частиною ширшого нападу на цивільне населення. Тривалість, масштаб та координація зловживань переконливо підтверджують висновок про те, що вони не були ні спонтанними, ні поодинокими.

Відповідно, сукупність наявних доказів дає обґрунтовані підстави для висновку про те, що дії, скоєні в місцях катування у Харківській області, а саме ув'язнення, катування та сексуальне насильство, вчинені в рамках систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення в контексті окупації Харківської області, являють собою злочини проти людяності.

Шляхи отримання компенсації та підтримки для потерпілих від катувань

Для потерпілих від катувань в Україні справедливість означає не лише притягнення винних до відповідальності. Колишні в'язні з Харківської області описали справедливість у широкому розумінні: притягнення винних до відповідальності, офіційне визнання, матеріальна підтримка, правовий захист, шанобливе ставлення з боку державних інституцій, а також доступ до медичної та психологічної допомоги, достатньої для подолання довгострокових наслідків ув'язнення та катувань.

Для визнання, підтримки та майбутньої компенсації особливе значення мають два офіційні механізми. Перший — це внутрішня система України щодо визнання осіб, позбавлених волі внаслідок збройної агресії Росії, що часто називається статусом «цивільного полоненого». Колишні цивільні полонені або, в деяких випадках, члени їхніх сімей можуть звернутися до відповідної державної комісії з метою встановлення факту позбавлення особистої свободи²⁷². Офіційне визнання може відкрити доступ до державної підтримки, зокрема до правової допомоги, компенсації, тимчасового житла за певних обставин, допомоги у працевлаштуванні, заходів з реабілітації та реінтеграції, а також інших заходів соціального захисту²⁷³.

Другий шлях — це Реєстр збитків для України (RD4U). Сам Реєстр не виплачує компенсації, але реєструє заяви як перший крок на шляху до майбутнього міжнародного механізму компенсації²⁷⁴. Заявники подають до Реєстру заяви через систему подання заяв і повинні надати підтверджувальну інформацію та докази. 19 березня 2025 року RD4U відкрив відповідні категорії індивідуальної шкоди, зокрема щодо сексуального насильства, катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, а також щодо позбавлення волі²⁷⁵.

Ці механізми ще далекі від остаточного засобу правового захисту для численних потерпілих від катувань в Україні. Публічні звіти та аналіз, здійснений громадянським суспільством, виявили постійні перешкоди в українській системі «цивільних полонених», зокрема складні процедури, обтяжливість збору документів, затримки і складність доведення статусу²⁷⁶. Деякі респонденти вважали, що державна допомога не завжди відповідає завданій шкоді, а доступ до допомоги може залежати від соціального впливу чи статусу, а не від потреби.

Отже, заходи, орієнтовані на тих, хто пережив катування в Харківській області, вимагають не лише кримінальної відповідальності. Вони також потребують прозорих і доступних процедур визнання та підтримки, довгострокової фізичної та психологічної допомоги, справедливого доступу до процесів компенсації, офіційного визнання заподіяної шкоди та гуманного ставлення з боку державних інституцій.

РОЗДІЛ 5

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Злочини, задокументовані в цьому звіті, вимагають ефективного розслідування та притягнення до відповідальності. Існує кілька можливих шляхів, зокрема кримінальне переслідування на території України, розслідування та судове переслідування іноземними органами, що здійснюють універсальну або іншу екстериторіальну юрисдикцію, а також розгляд справ у Міжнародному кримінальному суді (МКС). Ці механізми відрізняються за мандатом, юрисдикцією, вимогами до доказів та практичним охопленням, але вони можуть доповнювати один одного, тому що жоден окремий шлях притягнення до відповідальності, ймовірно, не зможе охопити весь спектр злочинів, пов'язаних із незаконним триманням в окупованій частині Харківської області.

Українські органи влади несуть основну відповідальність за розслідування злочинів, скоєних на території України, але багато ймовірних російських виконавців можуть залишатися поза межами території України. Іноземні прокурори можуть відігравати важливу допоміжну роль у тих випадках, коли підозрювані, потерпілі, свідки або докази перебувають у їхній територіальній юрисдикції. МКС також може відігравати певну роль у притягненні до відповідальності осіб, які мали вищі організаційні ролі під час скоєння злочинів, якщо докази це підтверджують.

У цьому розділі викладено основні шляхи притягнення до відповідальності, що стосуються злочинів, задокументованих у цьому звіті, та визначено можливості й обмеження, пов'язані з кожним із них.

5.1. Національне судове переслідування

Внутрішню нормативно-правову базу України щодо притягнення до відповідальності за міжнародні злочини нещодавно було розширено, проте залишаються важливі правові та практичні виклики. Стаття 438 Кримінального кодексу України залишається основною нормою для притягнення до відповідальності за воєнні злочини, однак це загальна норма, яка стоїть порушень законів та звичаїв війни, не

визначаючи конкретних складових елементів злочинів. На практиці прокурори та суди змушені тлумачити статтю 438 з посиланням на міжнародне гуманітарне право, що сприяє нерівномірній практиці²⁷⁷.

Зміни до Кримінального кодексу України набули чинності 24 жовтня 2024 року, запровадивши поняття злочинів проти людяності та відповідальності командування. Ці зміни усунули важливі прогалини у внутрішній правовій системі України щодо притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Однак питання їх застосування до злочинів, скоєних до 24 жовтня 2024 року, залишається предметом юридичних дискусій, зокрема через сумніви щодо ретроактивного застосування відповідно до українського та міжнародного права²⁷⁸.

Масштаби розслідувань, пов'язаних із катуваннями в Харківській області, також створюють серйозні практичні проблеми. За даними відділу з питань воєнних злочинів Харківської обласної прокуратури, лише в цьому регіоні зареєстровано близько 2 000 кримінальних справ щодо катувань та пов'язаних із ними злочинів. Станом на лютий 2023 року Харківська обласна прокуратура повідомила 87 особам про підозру у скоєнні воєнних злочинів у регіоні²⁷⁹. Дані моніторингу свідчать, що станом на жовтень 2023 року суди Харківської області винесли лише один вирок за статтею 438 ККУ²⁸⁰. Це свідчить не лише про масштаби навантаження, а й про оперативні труднощі, пов'язані з проведенням слухань у регіоні, який постійно зазнає атак²⁸¹.

Процесуальні вимоги ще більше ускладнюють розгляд таких справ. Згідно з частиною 2 статті 438 Кримінального кодексу України, воєнні злочини, що призвели до смерті, караються позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним ув'язненням. Через те що за цей злочин передбачено можливе довічне ув'язнення, українське кримінальне процесуальне законодавство, як правило, вимагає, щоб справу в першій інстанції розглядала колегія у складі трьох суддів²⁸². Ця вимога може спричинити затримку розгляду справ у регіоні, що постраждав від війни, де суди й без того стикаються з проблемами безпеки, кадрового забезпечення та формування графіків роботи.

Незважаючи на ці обмеження, українські суди винесли вирoki, що безпосередньо стосуються затримань і катувань, скоєних російськими військами в Харківській області. У жовтні 2025 року український суд визнав винним військового коменданта Балаклії та засудив його до 12 років позбавлення волі. Його визнали винним за участь у жорстокому поводженні з цивільними особами, зокрема за видачу наказів, що санкціонували незаконні затримання, та організацію допитів, під час яких цивільних осіб піддавали катуванням²⁸³.

Українські правоохоронні органи також встановили ще кількох осіб, підозрюваних у причетності до затримання і катування цивільних осіб у Балаклії та прилеглих населених пунктах. У серпні 2025 року український суд заочно засудив військовослужбовця 16-ї окремої гвардійської бригади спеціального призначення Головного управління Генерального штабу Збройних сил Росії до одинадцяти років позбавлення волі за його причетність до затримання й катування щонайменше чотирьох цивільних осіб²⁸⁴. Крім того, в серпні 2024 року Офіс Генерального прокурора України оголосив про вручення повідомлень про підозру шістьом військовослужбовцям, приписаним до 202-го мотострілецького полку «ЛНР» та 126-го полку Національної гвардії Росії, у зв'язку з їхньою ймовірною причетністю до незаконного тримання і катування цивільних осіб у селах Савинці та Довгалівка Ізюмського району²⁸⁵.

Ці справи свідчать про те, що поточні судові переслідування на підставі статті 438 можуть стосуватися конкретних інцидентів та окремих винних осіб. Однак самі по собі вони можуть бути менш придатними для відображення організованого, системного характеру мережі місць катувань, задокументованої в цьому звіті, зокрема функціонування численних катівень та цілеспрямованого переслідування цивільних осіб. Цей системний характер має важливе юридичне значення. 30 жовтня 2024 року Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування подій в Україні дійшла висновку, що російська влада вчиняла катування як злочин проти людяності, визнавши цю практику поширеною та систематичною на всіх територіях, що перебували під контролем Росії, зокрема в Харківській області²⁸⁶.

Отже, для забезпечення притягнення до відповідальності на національному рівні необхідна узгоджена стратегія прокуратури, що дозволить розглянути як окремі випадки, так і загальну практику злочинів, пов'язаних із незаконним триманням. Щодо мережі катівень у Харківській області, то в ході внутрішніх розслідувань слід об'єднати докази з різних місць катувань, скласти схему переміщень між транзитними та основними об'єктами, виявити повторювані ролі персоналу і з'ясувати, чи пов'язують однакові методи, профілі жертв та структури командування окремі дії з більш широкою системою тримання під вартою.

Українські органи влади повинні сформувати послідовну судову практику щодо статті 438, а також оцінити, як нові положення про злочини проти людяності та відповідальність командування можуть застосовуватися відповідно до українського та міжнародного права²⁸⁷. Це допомогло б забезпечити, щоб у межах внутрішнього судового переслідування розглядалися не лише окремі випадки катувань, а й організована система, за допомогою якої винні особи скоювали ці злочини.

5.2. Універсальна юрисдикція

Принцип універсальної юрисдикції (УЮ) — це принцип міжнародного права, який дозволяє державам проводити розслідування та притягати до відповідальності за певні тяжкі міжнародні злочини незалежно від місця їх скоєння та громадянства підозрюваного чи потерпілих²⁸⁸. Хоча національні норми можуть відрізнятися, УЮ, як правило, застосовується до злочинів проти людяності, воєнних злочинів та геноциду²⁸⁹.

У контексті війни Російської Федерації проти України універсальна юрисдикція може доповнювати як внутрішні судові процеси, так і провадження в МКС. Вона може допомогти розподілити навантаження на органи прокуратури, зберегти докази, що знаходяться за межами України, і забезпечити додатковий спосіб притягнення до відповідальності у випадках, коли підозрювані, свідки, потерпілі, документи

чи інші докази перебувають у третіх країнах. Універсальна юрисдикція є особливо актуальною для злочинів, задокументованих у цьому звіті, тому що багато українських потерпілих та свідків зараз проживають за межами України, зокрема в європейських державах, де діють спеціалізовані підрозділи з розслідування воєнних злочинів. Ці держави можуть збирати свідчення, зберігати медичну та судово-медичну документацію, а також проводити розслідування щодо підозрюваних, які перебувають на їхній території або проїжджають через неї. У відповідних випадках іноземні прокурори також можуть проводити структурні розслідування, що дозволяють вивчити схеми затримань, катувань, сексуального насильства та відповідальності командування в різних місцях, а не розглядати кожен інцидент окремо.

Наявність та сфера застосування універсальної юрисдикції різняться залежно від країни. Деякі держави дозволяють проводити розслідування навіть у разі відсутності підозрюваного²⁹⁰, а в інших випадках для початку розслідування або судового переслідування необхідна присутність підозрюваного²⁹¹. Різні держави також розходяться в питанні, чи допускають вони судові процеси заочно, чи потрібен на це дозвіл прокуратури та які вимоги до доказової бази необхідно виконати для порушення справи. Ці відмінності роблять особливо важливою ранню координацію дій між українськими органами влади, іноземними прокурорами та організаціями громадянського суспільства.

Від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації кілька країн уже розпочали розслідування у межах УЮ щодо ймовірних злочинів проти людяності та воєнних злочинів, зокрема Німеччина, Польща, Естонія, Латвія, Литва, Швеція та Чехія²⁹². Ці судові розгляди надають цінну можливість сприяти притягненню до відповідальності за злочини, пов'язані з триманням під вартою в Харківській області, особливо у випадках, коли докази або свідки перебувають за кордоном або коли підозрювані згодом потрапляють під юрисдикцію іноземних органів влади.

5.3. Міжнародний кримінальний суд

МКС — це постійний міжнародний трибунал, до юрисдикції якого належать геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Відповідно до принципу комплементарності, МКС діє як суд останньої інстанції і може розглядати справи лише в тих випадках, коли національні органи влади не бажають або не можуть проводити розслідування чи судове переслідування у відповідних справах²⁹³.

МКС вже має юрисдикцію щодо ймовірних злочинів, скоєних на території України, на підставі раніше зроблених Україною заяв про визнання юрисдикції Суду. Згодом, у серпні 2024 року, Україна ратифікувала Римський статут, у жовтні 2024 року здала на зберігання ратифікаційну грамоту, а з 1 січня 2025 року стала державою-учасницею²⁹⁴. Статус України як держави-учасниці зміцнює її офіційні відносини з Судом, але не обмежує наявну юрисдикцію МКС щодо злочинів, скоєних на території України з листопада 2013 року.

У контексті війни Російської Федерації проти України та актів катувань, детально описаних у **розділі 3**, МКС може стати додатковим механізмом притягнення до відповідальності, зокрема для високопоставлених виконавців та осіб, які несуть найбільшу відповідальність за організовані схеми злочинів. Малоімовірно, що Суд розглядатиме кожен окремий випадок чи кожного окремого виконавця. Але якщо це підтверджуватимуть докази, МКС міг би розслідувати, чи були незаконні затримання, катування, зґвалтування та інші форми сексуального насильства у Харківській області частиною ширшої схеми злочинів, що становлять злочини проти людяності.

У березні 2022 року прокурор МКС розпочав розслідування²⁹⁵ щодо ймовірних воєнних злочинів та, можливо, інших злочинів, скоєних у контексті ситуації в Україні, що склалася після 21 листопада 2013 року²⁹⁶. В результаті розслідування було видано ордери на арешт кількох високопоставлених російських чиновників, зокрема Володимира Путіна та Марії Львової-Белової, уповноваженої з прав дитини в Ро-

сії, за незаконну депортацію українських дітей та інші серйозні порушення міжнародного права²⁹⁷. Подальші дії МКС могли б доповнити судові процеси в рамках національної та універсальної юрисдикції, зосередившись на особах, які несуть найбільшу відповідальність за злочини, пов'язані з триманням під вартою, та відповідні схеми зловживань.

5.4. Висновок

Масштаби та організація злочинів, пов'язаних із триманням під вартою в Харківській області, вимагають скоординованої стратегії притягнення до відповідальності. Українські органи влади несуть головну відповідальність за розслідування та судове переслідування злочинів, скоєних на території України, однак лише внутрішні судові процеси навряд чи дозволять охопити весь спектр винних осіб, доказів та схем, наведених у цьому звіті.

Розслідування на засадах універсальної юрисдикції, співпраця з іноземними прокуратурами та Міжнародний кримінальний суд можуть доповнити українські судові процеси шляхом збереження доказів, переслідування підозрюваних, які перебувають за межами України, та зосередження уваги на особах, які несуть найбільшу відповідальність за організовані схеми злочинів. Ці напрями не повинні діяти ізольовано. Ефективне притягнення до відповідальності вимагатиме постійної координації між українськими органами влади, іноземними юрисдикціями, міжнародними інституціями та громадянським суспільством, а також підходу, орієнтованого на потерпілих, який забезпечує захист свідків, запобігає повторній травматизації та інформує потерпілих про судові процеси, що їх стосуються.

Висновки

У 2022 році на окупованих територіях Харківської області російські війська застосовували примус і насильство, щоб змусити цивільне населення підкорятися їхній владі. Російські та окупаційні війська використовували мережу місць тримання і катівень для контролю та покарання цивільного населення. Такі дії в рамках цілої мережі можуть становити злочини проти людяності.

У жовтні 2024 року Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування подій в Україні встановила, що російська влада широко та систематично застосовувала катування як злочин проти людяності на всіх територіях, що перебували під російським контролем, зокрема в Харківській області. Зафіксовані в цьому звіті закономірності, зокрема наявність основних і транзитних місць катувань, однакові категорії персоналу, що виконували однакові функції, та цивільні особи, які ставали мішенями з подібних причин, підтверджують цей висновок. Отже, щоб забезпечити притягнення до відповідальності за незаконне тримання та катування цивільних осіб у Харківській області, надзвичайно важливо розслідувати ці дії як злочини проти людяності, а не як поодинокі та не пов'язані між собою інциденти.

Внесені у 2024 році зміни до законодавства України, що додають до національного права поняття злочинів проти людяності та відповідальності командування, зміцнюють правову основу для розгляду подій у Харківській області як частини організованої системи, а не як серії поодиноких інцидентів. Питання про те, чи можуть ці нові положення внутрішнього законодавства застосовуватися до дій, що відбу-

лися до жовтня 2024 року, включаючи все, що задокументовано в цьому звіті, залишається юридично спірним. У найближчій перспективі внутрішні судові переслідування, ймовірно, й надалі ґрунтуватимуться на статті 438. Водночас універсальна юрисдикція та МКС, які не залежать від цього питання, пропонують додаткові шляхи, особливо з огляду на те, скільки потерпілих та свідків із Харківської області зараз проживають за межами України.

Масштаби та організація злочинів, пов'язаних із ув'язненнями в Харківській області, вимагають скоординованої стратегії притягнення до відповідальності. Заходи щодо притягнення до відповідальності повинні відображати організований характер системи ув'язнень і катувань. Слідчі та прокурори повинні об'єднати докази, зібрані в різних установах, скласти схеми перевезень і кадрових структур, виявити типові методи та профілі жертв, а також зібрати докази взаємозв'язків, які б демонстрували, як високопосадовці, командири та інші керівники віддавали накази, керували, знали про скоєне, сприяли цьому або не запобігли чи не покарали винних. Українська влада несе головну відповідальність за розслідування та судові переслідування за злочини, скоєні на території України, але лише внутрішні судові процеси навряд чи дозволять розглянути всі злочини, виявлені в Харківській області, через правові та адміністративні перешкоди. Тому розслідування в рамках універсальної юрисдикції, співпраця з іноземними прокурами та МКС можуть доповнити українські судові процеси шляхом збереження доказів, розшуку підозрюваних, які перебувають за межами України, та зосередження уваги на тих, хто

несе найбільшу відповідальність за організовані схеми насильства.

Минуло понад три роки з моменту деокупації частини території Харківської області. Проте багато потерпілих продовжують жити з боєм і травмою, особливо знаючи, що винних досі не притягнуто до відповідальності. Ці обставини підкреслюють нагальність зусиль щодо забезпечення відповідальності, особливо після законодавчих змін 2024 року в Україні, які створили правову базу для переслідування злочинів проти людяності.

Справедливість для потерпілих від катувань в Харківській області вимагає послідовних розслідувань і правових заходів, публічного визнання істини, доступу до соціальних послуг та пільг, на які мають право потерпілі, а також притягнення до відповідальності на всіх рівнях системи, яка уможливила ці злочини.

Джерела та примітки

- 1 Свідчення ST123.
- 2 «Донецька народна республіка», або «ДНР», — це підтримуване Росією сепаратистське утворення на Сході України, яке після 2014 року заявило про встановлення контролю над частиною Донецької області. Україна та більшість інших держав не визнали її як легітимну державу. Пізніше, у 2022 році, Росія оголосила про анексію Донецької області. *Більше див.:* UN General Assembly Resolution ES-11/4, *Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations*, A/RES/ES-11/4, Oct. 12, 2022, <https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/4>, останній перегляд — 15 червня 2026 року. У резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/4 зазначається, що дії Росії щодо «незаконних так званих референдумів» та спроби анексії Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей «не мають юридичної сили згідно з міжнародним правом». Термін «ДНР» у цьому звіті наводиться в лапках, щоб підкреслити самопроголошений та невизнаний статус. Цей термін використовується виключно для ідентифікації та не означає визнання цього утворення, його «інституцій» чи заявленої «влади».
- 3 «Луганська народна республіка», або «ЛНР», — це підтримуване Росією сепаратистське утворення на Сході України, яке після 2014 року заявило про встановлення контролю над частиною території Луганської області. До цього поняття застосовується те саме застереження, що й у примітці 2.
- 4 Принцип відбору пояснено в розділі «Обмеження».
- 5 Ця цифра не відображає реальної кількості людей, яких тримали і катували в цих місцях. Вона охоплює лише тих додаткових потерпілих, про яких випадково згадали опитані, що робить цю цифру неостаточною і, безсумнівно, заниженою. Фактична загальна кількість невідома і, майже напевно, набагато вища.
- 6 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та після неї*, 24 лютого 2022 року — 31 грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, <https://ukraine.ohchr.org/en/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath-EN>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 7 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Затримання цивільних осіб у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну*, 24 лютого 2022 року — 23 травня 2023 року, 27 червня 2023 року, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-06/2023-06-27-Ukraine-thematic-report-detention-ENG.pdf>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 8 Термін «інформація із закритих джерел» стосується непублічних джерел і включає матеріали і файли, отримані від правоохоронних органів.
- 9 Яна Слемзіна, «Над Вовчанськом навісає загроза другої окупації, бо Росія починає новий наступ на Харківську область», *Gwara Media*, 14 травня 2024 року, <https://gwaramedia.com/en/threat-of-reoccupation-looms-over-vovchansk-as-russia-launches-new-offensive-on-kharkiv-region/>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 10 World Population Review, «Харків», <https://worldpopulationreview.com/cities/ukraine/kharkiv>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 11 Свідчення ST001.
- 12 Український архів, «Розслідування нападу на Ізюмську міську центральну лікарню», 2 лютого 2023 року, <https://ukrainianarchive.org/en/investigations/investigation-into-attack-on-izium-city-central-hospital/>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 13 Human Rights Watch, «Тисяча вибухів у моїх вухах: внаслідок російського обстрілу загинули десятки цивільних осіб у житловому будинку в Ізюмі», 22 березня 2023 року, <https://www.hrw.org/video-photos/interactive/2023/03/22/attack-in-izium>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 14 Нік Патон Уолш та ін., «Відступ Росії з Харкова, ще одного ключового українського міста, виявляє нові докази звірств», *CNN*, 13 травня 2022 року, <https://edition.cnn.com/2022/05/13/europe/ukraine-russia-kharkiv-atrocities-intl/index.html>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 15 Human Rights Watch, «Україна: незаконні російські атаки в Харкові», 16 серпня 2022 року, <https://www.hrw.org/news/2022/08/16/ukraine-unlawful-russian-attacks-kharkiv>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 16 Відео, *YouTube*, https://www.youtube.com/watch?v=cXP_70oLSP8, останній перегляд — 3 квітня 2026 року. «Українська правда» повідомила, що Мацегора погодився передати владу в місті російським окупаційним силам, згодом втік до Росії, а в Україні проти нього було висунуто підозри у державній зраді та порушенні територіальної цілісності України. Він був убитий у червні 2024 року в Росії. Див.: Тетяна Олійник, «Колабораціоніст і колишній мер Куп'янська загинув після замаху на його життя», «Українська правда», 11 червня 2024 року, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/06/11/7460298/>, останній перегляд — 22 червня 2026 року.
- 17 Свідчення ST070.
- 18 Свідчення ST038, ST100.
- 19 Відеопублікація, *Facebook*, <https://www.facebook.com/watch/?v=978738854395720>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року; «Війна показала їхні справжні обличчя»: життя у тимчасово окупованому Куп'янську в Харківській області», *Суспільне Харків*, 19 березня 2022 року, <https://suspline.media/kharkiv/218803-vijna-pokazala-spravznyi-oblicca-ak-zive-timcasovo-okupovani-kupansk-na-harkivsinii/>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року.
- 20 Свідчення ST100, ST056, ST011, ST009, ST034.
- 21 Пост, *Telegram-канал @ssigny*, № 27169, <https://t.me/ssigny/27169>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року.
- 22 «Окупований Куп'янськ: життя під загрозою повторної окупації», «Опора», 26 січня 2024 року, <https://opora.ua.org/viyina/okupovani-kup-yans-k-zhittya-pid-zagrozoju-povtornoji-okupaciyi-25086>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року.
- 23 «Віталій Ганчев: Міста Харківської області будуть звільнені від київського режиму», *TACC*, <https://tass.ru/interviews/23418351>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року.
- 24 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та після неї*, 24 лютого 2022 року — 31 грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, сторінка 24, пункт 108, <https://ukraine.ohchr.org/en/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath-EN>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 25 «За словами губернатора, близько 30 % території Харківської області наразі перебуває під російською окупацією», «Громадське», 14 липня 2022 року, <https://hromadske.ua/en/posts/about-30-of-kharkiv-oblast-is-now-under-russian-occupation-governor>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 26 Александр Александровський, «Главное условие интеграции Харькова в состав России», *Ridus*, 8 квітня 2024 року, <https://www.ridus.ru/kakovo-glavnoe-uslovie-integracii-harkova-v-rossiyu-434006.html>, останній перегляд — 3 квітня 2026 р. Після українського контрнаступу Харківська МБА перенесла свою операційну базу до російського міста Белгорода, звідки вона продовжує провадити свою діяльність.
- 27 Human Rights Watch, «Україна: російські війська катували затриманих в Ізюмі», 19 жовтня 2022 року, <https://www.hrw.org/news/2022/10/19/ukraine-russian-forces-tortured-izium-detainees>, останній перегляд — 27 травня 2026 року; Люк Хардінг і Ден Саббаг, «У відбитому Ізюмі виявлено масове поховання з 440 тілами, — повідомляє начальник поліції», *The Guardian*, 16 вересня 2022 року, <https://web.archive.org/web/20220916161701/https://www.theguardian.com/world/2022/sep/16/ukraine-mass-grave-with-440-bodies-discovered-in-recaptured-izium-says-police-chief>, останній перегляд — 27 травня 2026 року; Центр інформаційної стійкості, «Через рік після виявлення масових поховань в Ізюмі ми визначаємо тих, хто сприяв тортурам», 12 вересня 2023 року, <https://www.info-res.org/eyes-on-russia/reports/one-year-on-from-the-discovery-of-mass-graves-in-izium-we-identify-the-enablers-of-torture/>, останній перегляд — 27 травня 2026 року; Василіса Степаненко та Євген Малолетка, «Ексклюзив AP: Перші фотографії та відео місця масового поховання у відбитому українському місті Ізюмі», *Associated Press*, 23 вересня 2022 року, <https://www.ap.org/news-highlights/best-of-the-week/2022/ukraine-mass-burial-site-izium/>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 28 Про наступальну операцію на півночі Харкова у травні 2024 року та руйнування Вовчанська див.: Інститут досліджень війни (ISW), «Оцінка російської наступальної кампанії, 10 травня 2024 року», 10 травня 2024 року, <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-10-7/>. Див. також, зокрема: ISW, «Оцінка російської наступальної кампанії», 25 травня, 10 липня та 22 серпня 2024 року.
- 29 Управління ООН з координації гуманітарних питань, «Україна: Гуманітарна ситуація в Харківській області, Експрес-звіт № 1 (Останнє оновлення: 6 жовтня 2022 року)», 6 жовтня 2022 року, <https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/ukraine->

- humanitarian-situation-kharkivska-oblast-flash-update-no-1-last-updated-6-oct-2022-enuk, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 30 «13 червня з окупованих територій Харківської області евакуйовано понад 1 700 осіб», «Сусільне Харків», 13 червня 2022 року, <https://susilne.media/kharkiv/249782-pohad-1700-ludej-evakuuvalisa-z-okupovanih-teritorij-harkivsin-13-cervna/>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року.
- 31 «Евакуація під обстрілом: як Печенізька дамба стала «дорогою життя» для тисяч людей», «Слобідський край», 30 травня 2023 року, <https://www.slk.kh.ua/oblast-online/pecenigi/evakuacia-pid-vognem-ak-pecenizka-damba-stala-dorogou-zitta-dla-tisac-ludej.html>, останній перегляд — 3 квітня 2026 року.
- 32 «Amnesty International», «Будь-хто може загинути в будь-який момент: невідомі атаки російських військ у Харкові», Україна, 13 червня 2022 року, <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2022/06/anyone-can-die-at-any-time-kharkiv/>, останній перегляд — 10 червня 2026 року.
- 33 Gwara Media, «Україна завершила ідентифікацію 449 осіб, убитих під час російської окупації Ізюма», 9 грудня 2025 року, <https://gwaramedia.com/en/ukraine-completes-identification-of-449-people-killed-during-russian-occupation-of-izium/>, останній перегляд — 10 червня 2026 року.
Див. також: Human Rights Watch, «Тисяча вибухів у моїх вухах: російський напад забрав життя десятків цивільних осіб у житловому будинку в Ізюмі», 22 березня 2023 року, <https://www.hrw.org/video-photos/interactive/2023/03/22/attack-in-izium>, останній перегляд — 10 червня 2026 року.
- 34 Свідчення ST101.
- 35 Свідчення ST014, ST038, ST039, ST050, ST057, ST059, ST074, ST077, ST081, ST083, ST084, ST095, ST096, ST099.
- 36 Свідчення ST076.
- 37 Свідчення ST102, ST103.
- 38 Свідчення ST038.
- 39 Свідчення ST103.
- 40 Свідчення ST050.
- 41 До початку повномасштабного вторгнення населення Ізюма становило приблизно 46 000 осіб.
- 42 Управління ООН з координації гуманітарних питань, «Україна: Гуманітарна ситуація в Харківській області, Екстрений звіт № 1 (Останнє оновлення: 6 жовтня 2022 року)», 6 жовтня 2022 року, <https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/ukraine-humanitarian-situation-kharkivska-oblast-flash-update-no-1-last-updated-6-oct-2022-enuk>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 43 ACAPS, «Україна: Гуманітарна ситуація в районах Харківської області, до яких нещодавно було відновлено доступ, 6 жовтня 2022 року», 6 жовтня 2022 року, <https://reliefweb.int/report/ukraine/acaps-thematic-report-ukraine-humanitarian-situation-newly-accessible-areas-kharkiv-oblast-06-october-2022>, останній перегляд — 27 травня 2026 року.
- 44 Ibid.
- 45 Свідчення ST034, ST011.
- 46 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки, 24 лютого 2022 року — 31 грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, сторінка 14, пункт 51, <https://ukraine.ohchr.org/en/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath-EN>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 47 Свідчення ST011, ST034.
- 48 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки, 24 лютого 2022 року — 31 грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, сторінка 16, пункт 58, <https://ukraine.ohchr.org/en/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath-EN>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 49 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки, 24 лютого 2022 року — 31 грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, сторінка 19, пункти 75–80, <https://ukraine.ohchr.org/en/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath-EN>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 50 Ibid.
- 51 Ibid.
- 52 Свідчення ST034, ST045, ST056.
- 53 Свідчення ST015, ST025, ST087.
- 54 Свідчення ST056, ST065.
- 55 Свідчення ST011.
- 56 Ibid.
- 57 Свідчення ST070.
- 58 Ibid.
- 59 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки, 24 лютого 2022 року — 31
- грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, сторінки 19–24, пункти 81–107, <https://ukraine.ohchr.org/en/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath-EN>, останній перегляд — 1 травня 2026 року.
- 60 У цьому звіті використовується термін «сексуальне насильство» замість «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» (СНПК), щоб узгодити його з Римським статутом, який визначає зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію та будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості як воєнні злочини та злочини проти людяності. Хоча ширше поняття СНПК, сформоване у практиці Організації Об'єднаних Націй, охоплює широкий спектр дій, що значною мірою перетинаються, та сприяє нашому розумінню цього явища, у цьому звіті надається перевага термінології Статуту для забезпечення узгодженості з правовою базою, на основі якої оцінюються задокументовані дії. Більше інформації про СНПК загалом див. у доповіді Генерального Секретаря ООН «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктами: доповідь Генерального Секретаря», документ ООН S/2026/321, 21 квітня 2026 року, пункт 3.
- 61 Свідчення ST015, ST005, ST040, ST032, ST007, ST071, ST086, ST010, ST013, ST087, ST004, ST003, ST030, ST020, ST016, ST006, ST002, ST064, ST029, ST051, ST021, ST039, ST027, ST028, ST024, ST026, ST011, ST009, ST048, ST045, ST022, ST044, ST012, ST080, ST078, ST089, ST096, ST083, ST067, ST068, ST070, ST073, ST074, ST085, ST099, ST056, ST057, ST047, ST053, ST082, ST104, ST105, ST106.
- 62 Свідчення ST072, ST107.
- 63 Свідчення ST007, ST040, ST094.
- 64 Свідчення ST109.
- 65 Свідчення ST034, ST039.
- 66 Свідчення ST045, ST039, ST040, ST110.
- 67 Свідчення ST058, ST059, ST077.
- 68 Свідчення ST010, ST046, ST043, ST035.
- 69 Свідчення ST083, ST078, ST084, ST038, ST095.
- 70 Свідчення ST081.
- 71 Свідчення ST054, ST038, ST055, ST079, ST087, ST079, ST087.
- 72 Свідчення ST072, ST066, ST070, ST081, ST065, ST114, ST091, ST092, ST098.
- 73 Свідчення ST072, ST066, ST070, ST081, ST065, ST114, ST083, ST084, ST078, ST038, ST095, ST078, ST089, ST096, ST083.
- 74 Район — це адміністративна одиниця в межах області. Харківська область поділяється на сім районів, п'ять із яких у 2022 році було частково або повністю окуповано російськими військами. Повністю окуповано було лише Куп'янський район, частково окуповано — Ізюмський, Чугувський і Харківський райони (значні території), а також Богодухівський район (кілька населених пунктів). Наявні дані не містили свідчень із Богодухівського району, тому його не включено до цього звіту. Щоб з'ясувати, чи мали місце затримання або катування у Богодухівському районі під час окупації 2022 року, необхідні подальші розслідування.
- 75 Виявлені місця катувань в Ізюмському районі: основні місця — відділ поліції за адресою: вул. Жовтнева, 33, м. Балаклія; районне управління поліції за адресою: провулок Георгіївський, 4, місто Ізюм; міська залізнична поліклініка за адресою: вул. Заводська, 35, місто Ізюм.
Місця транзитного тримання: ліцей № 2 Ізюмської міської ради за адресою: вул. Мірошинченка, 12, місто Ізюм; друкарня «Балдрук» за адресою: вул. Жовтнева, 14, місто Балаклія; автопарк ТОВ «АВТОТРАНС-БАЛАКЛІЯ» за адресою: вул. Заміська, 1-А, місто Балаклія / село Вербівка; Савинська селищна рада за адресою: вул. Соборна, 49, селище Савинці; штаб-квартира «ЛНР» у підвалі приватного будинку за адресою: вул. Лугова, 16, село Капітолівка; Міське управління газопостачання (Міськгаз), місто Балаклія; підвал невідомого двоповерхового будинку за адресою: вул. Соборна, 107, село Волохів Яр; Вербівський ліцей Балаклійської міської ради за адресою: вул. Центральна, 68, село Вербівка; птахоферма ТОВ «Птахокомплекс Нова», місто Балаклія/Гусарівка; Балаклійський районний суд за адресою: вул. Соборна, 87, місто Балаклія; приміщення Дніпровської геофізичної розвідувальної експедиції Державного геофізичного підприємства «Укргеофізика», село Довгалівка.
Об'єкти з невідомим статусом — Борівський ліцей за адресою: вул. Мири, 23, селище Борова; база відпочинку «Світло шахтаря», селище Борова; комендатура та підвал приватного будинку на вул. Парковій, село Піски-Радківські; ліцей № 6 Ізюмської міської ради за адресою: вул. Червонопрапорна, 26, місто Ізюм; тракторна бригада, село Веселе.
- 76 Свідчення ST078, ST089, ST096, ST083.
- 77 Свідчення ST083, ST084, ST078, ST038, ST095.
- 78 Свідчення ST055, ST038, ST054, ST083.
- 79 Російські війська не окупували Чугув — адміністративний центр Чугувського району, тому Вовчанськ, друге за величиною місто району, виконував функції адміністративного центру окупаційної влади. Свідчення ST072, ST066, ST070, ST081, ST065, ST114, ST043, ST035.
- 80 Виявлені катівні у Чугувському районі: основне місце — ПАТ «Вовчанський агрегатний завод» за адресою: вул. Пушкіна, 2, місто Вовчанськ.
Об'єкт із невідомим статусом — підвал приватного будинку за адресою: вул. Перемоги, село Гракове.
Місця транзитного тримання — Вовчанський районний суд за адресою: вул. Торгова, 2, місто Вовчанськ; пожежно-рятувальна станція за адресою: вул. Привокзальна, 30, місто Вовчанськ; Державне підприємство «Експериментальне господарство «Гравіське» за адресою: вул. Зелена, 4, село Дослідне.
- 81 Ibid.

- 82 Виявлені катівні у Харківському районі: транзитні пункти — колишній прикордонний контрольно-пропускний пункт «Гоптівка», село Гоптівка; залізничний вокзал за адресою: площа Привокзальна, 2, селище Козача Лопань; підвал багатоповерхового будинку на вул. Молодіжній, село Стріпівка.
- 83 Ірина Скачко, «М'ясники з Вовчанська: названо імена підозрюваних», <https://khpg.org/en/1608813361>, останній перегляд — 6 січня 2026 року. Євген Захаров та ін., «Жорстоке позбавлення волі в Харківській області України під час російської окупації», *Харківська група захисту прав людини*, жовтень 2023 року, https://www.researchgate.net/publication/376582456_Severe_deprivation_of_liberty_in_the_Kharkiv_region_of_Ukraine_during_the_Russian_occupation, останній перегляд — 6 січня 2026 року. Цей звіт, опублікований у відкритих джерелах, також незалежно підтвердив розташування цього місця в селі Гоптівка.
- 84 Інформація з відкритих джерел ST111.
- 85 Інформація з відкритих джерел ST110.
- 86 Свідчення ST109. Див. також: Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій в Україні (IIICU), висновки щодо практики затримання, перевезення та депортації, <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/ihc/ukraine/index>, останній перегляд — 30 червня 2026 року; УВКПЛ, Звіт про ситуацію з правами людини в Україні (2022–2023 рр.), у якому задокументовано незаконні перевезення цивільних осіб з окупованих територій до Російської Федерації, <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/report-human-rights-situation-ukraine>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 87 Інформація з відкритих джерел ST111, ST110.
- 88 Євген Захаров та ін., «Масові порушення права на свободу в Харківській області України під час російської окупації», *Харківська група з захисту прав людини*, жовтень 2023 року, https://www.researchgate.net/publication/376582456_Severe_deprivation_of_liberty_in_the_Kharkiv_region_of_Ukraine_during_the_Russian_occupation, останній перегляд — 11 червня 2026 року.
- 89 Виявлені місця катівень у Куп'янському районі: основний об'єкт — районний відділ поліції за адресою: вул. Харківська, 14, місто Куп'янськ. Транзитна катівня — відділ поліції за адресою: вул. Центральна, 31, селище Шевченкове.
- 90 Свідчення ST067, ST068, ST070, ST073, ST074, ST085, ST099, ST104, ST105, ST056.
- 91 Свідчення ST056, ST057, ST106, ST047, ST053, ST040, ST067.
- 92 Свідчення ST107.
- 93 Свідчення ST024, ST022, ST040, ST071, ST107, ST072, ST055, ST030, ST117.
- 94 Свідчення ST020, ST001, ST008, ST111, ST110.
- 95 Свідчення ST015, ST057, ST024, ST003, ST010, ST026, ST013, ST109, ST020, ST043, ST040, ST076, ST002, ST007, ST039, ST052, ST025, ST045, ST107.
- 96 Свідчення ST081.
- 97 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, *Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та після неї, 24 лютого 2022 року — 31 грудня 2023 року, 20 березня 2024 року, пункти 22, 93*, https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath_EN.pdf, останній перегляд — 6 січня 2026 року.
- 98 Національну гвардію Росії (Росгвардію) було створено Володимиром Путіним у квітні 2016 року в результаті реорганізації підрозділів Міністерства внутрішніх справ. Аналітики характеризують її як силу, що використовується для посилення здатності Кремля контролювати внутрішні заворушення, придушувати протестну діяльність та боротися з політичною опозицією. Під час повномасштабної війни Росії проти України підрозділи Росгвардії також було розгорнуто для патрулювання та забезпечення контролю над окупованими населеними пунктами. Див., наприклад: Кетрін Ходжсон, Вілл Баумгарднер та Мейсон Кларк, «Російська Національна гвардія (Росгвардія) демонструє нові можливості під час перших в історії стратегічних навчань», Інститут досліджень війни, 17 серпня 2021 року, <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-national-guard-rosgvardiia/>, останній перегляд — 29 червня 2026 року; Джейсон П. Греш, «Росгвардія: на шляху до конфронтації?», Центр стратегічних та міжнародних досліджень, 21 вересня 2020 року, <https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/rosgvardiya-hurling-towards-confrontation>, останній перегляд — 29 червня 2026 року.
- 99 Свідчення ST026, ST034, ST055, ST013, ST005, ST045, ST053, ST011, ST116, ST059, ST043.
- 100 Свідчення ST067, ST079, ST013, ST023, ST012, ST004, ST070, ST068, ST056, ST094, ST002, ST057, ST060, ST041.
- 101 Свідчення ST064, ST077, ST116, ST024, ST057, ST087.
- 102 Свідчення ST013, ST002, ST097, ST010, ST046.
- 103 Свідчення ST013.
- 104 Свідчення ST002, ST013, ST034, ST055.
- 105 Свідчення ST026, ST034, ST055, ST013, ST005, ST045, ST053, ST011, ST116, ST059. Див. також: Борис Петруньок, Олег Гнатюк та Тетяна Печончик, *Тортури та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, що перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей)*, Центр з прав людини «ЗМІНА», квітень 2023 року, https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/04/torture_web_eng.pdf?utm_source, останній перегляд — 4 квітня 2026 року.
- 106 Свідчення ST026, ST034, ST055, ST013, ST005, ST045, ST053, ST011, ST116, ST059. Див. також: Борис Петруньок, Олег Гнатюк та Тетяна Печончик, *Тортури та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, що перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей)*, Центр з прав людини «ЗМІНА», квітень 2023 року, https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/04/torture_web_eng.pdf?utm_source, останній перегляд — 4 квітня 2026 року.
- 107 Truth Hounds, «Післямова: Розслідування причетності російських військових до вбивства письменника Володимира Вакуленка», 9 травня 2024 року, <https://truth-hounds.org/en/cases/investigation-into-the-involvement-of-the-russian-military-in-the-murder-of-writer-volodymyr-vakulenko/>, останній перегляд — 26 червня 2026 року.
- 108 Ibid.
- 109 «10 катівень в одному місті: Росія посяла біль і страх в Ізюмі», AP news, 2 жовтня 2022 року, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-treatment-of-prisoners-government-and-politics-aec9afe8d6631795ae9f9478a4ede4cc>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 110 На той час підрозділ входив до складу Західного військового округу, проте з 2024 року він перебуває у складі Московського військового округу; OSINT-розслідувачі Truth Hounds визначили місце зйомки фотографій, опублікованих на деяких російських каналах у Telegram, як Ліцей № 2 в Ізюмі, зіставивши візерунки шпалер та інші характерні деталі інтер'єру. У дописах, що супроводжували ці фотографії, згадувалися конкретні російські підрозділи. Див.: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=401147164633142&set=pb.100063076877304_-2207520000&type=3, останній перегляд — 30 червня 2026 року; <https://t.me/vysokygovorit/7224>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 111 «БАРС-13» — це російський добровольчий резервний підрозділ «БАРС» («Бойовий армійський резерв Російської Федерації»), що діє в рамках структури Збройних сил Росії.
- 112 Ті самі характерні особливості інтер'єру, пов'язані з Ізюмським ліцеєм № 2, також видно на фотографіях, опублікованих на «Російському легіоні» — офіційному Telegram-каналі підрозділу «БАРС-13». Див.: https://t.me/russkiy_opolchenc/6993, останній перегляд — 30 червня 2026 року. В місті Ізюмі також було ідентифіковано військовослужбовців 60-ї бригади «Оплот» «ЛНР»; на одній із фотографій їх зображено біля групи будівель у південно-східній частині міста (координати: 49.18410881046879, 37.289655958214084).
- 113 «Хакери показали список росгвардійців, які тероризували жителів Куп'янська», РБК-Україна, 17 жовтня 2023 року, <https://www.rbc.ua/rus/news/hakeri-pokazali-spisok-rosgvardiytsiv-ki-1700235691.html>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 114 Див. Рішення Балаклійського районного суду Харківської області № 535/2922/22 від 23 грудня 2022 року (набрало чинності 24 січня 2023 року), <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992>, останній перегляд — 15 червня 2026 року, а також вирок Балаклійського районного суду Харківської області № 610/1715/24 від 22 грудня 2025 року (набрав чинності 25 березня 2026 року), <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132801900>, останній перегляд — 15 червня 2026 року.
- 115 Свідчення ST026.
- 116 Свідчення ST079.
- 117 Свідчення ST013, ST039, ST082, ST023, ST012, ST016, ST004.
- 118 «Вовчанський агрегатний завод: російська катівня за чеченськими лекалами», Т4Р, 17 серпня 2022 року, <https://t4pua.org/1041>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 119 «Спилював зуби й бив струмом: стало відомо ім'я полковника ФСБ РФ, який міг катувати жителів Вовчанська», «Суспільне Харків», 23 лютого 2024 року, <https://suspline.media/kharkiv/691258-spiluvav-zubi-i-biv-strumom-stalo-vidomo-ima-polkovnika-fsb-rf-akij-katuvav-ziteliv-vovcanska/>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 120 «Балаклея» — це російська транслітерація назви міста.
- 121 «Покінута російська база приховує таємниці відступу в Україні», Reuters, 26 жовтня 2022 року, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-russia-base/>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 122 Див., наприклад: «Окупанти забули флешку під час втечі з Харківської області. «Схеми» ідентифікували командирів та кураторів з ФСБ», Відео на YouTube, Радіо Свобода, 7 лютого 2023 року, <https://www.youtube.com/watch?v=p9suHYIjOmQ>, останній перегляд — 30 червня 2026 року; OSINT-розслідувачі Truth Hounds встановили, що до складу угруповання «Балаклея» входять такі підрозділи: 7-й окремий мотострілецький полк (11-й армійський корпус); 18-а мотострілецька дивізія (11-й армійський корпус); 46-й розвідувальний батальйон (11-й армійський корпус); 244-а артилерійська бригада (11-й армійський корпус); 29-й мотострілецький полк (18-а мотострілецька дивізія); 11-й танковий полк (18-а мотострілецька дивізія); 20-й окремий розвідувальний батальйон (18-а мотострілецька дивізія); 79-й мотострілецький полк (18-а мотострілецька дивізія); 55-а мотострілецька бригада (41-а армія); 126-й полк Росгвардії; загін ОМОН «Орлан» (Тольятті); загони СОБР «Толпар» та «Омега»; 202-й стрілецький полк «Луганської народної республіки» (2-й армійський корпус).
- 123 «Покінута російська база зберігає таємниці відступу в Україні», Reuters, 26 жовтня 2022 року, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-russia-base/>, останній перегляд — 15 липня 2026 року; «Окупанти забули флешку під час втечі з Харківської області. «Схеми» ідентифікували командирів та кураторів з ФСБ» Відео на YouTube, Радіо Свобода, 7 лютого 2023 року, <https://www.youtube.com/watch?v=p9suHYIjOmQ>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 124 Ibid.
- 125 Ibid.
- 126 Див. Рішення Балаклійського районного суду Харківської області № 610/1715/24 від 22 грудня 2025 року (набрало чинності 25 березня 2026 року), <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132801900>, останній перегляд — 30 червня 2026 року. Див. також:

- «Апеляційний суд залишив без змін вирок співробітнику ФСБ РФ, який наказував катувати жителів Балаклії під час окупації», «Суспільне Медіа Харків», 26 березня 2026 року, <https://suspline.media/kharkiv/1274078-apelacijnij-sud-lisiv-bez-zmin-virok-spirobitniku-fsb-rf-akij-nakazuвав-katuvati-ziteliv-balaklii-pid-cas-okupacii/>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 127 Свідчення ST004, ST068, ST095, ST065, ST067, ST074, ST059. Довгостроковий психологічний вплив катувань добре задокументовано. Див.: Аманда К. де К. Вільямс та Джон Х'юз, «Психологічні наслідки катувань», *British Journal of Pain*, том 7, № 2, 2013 рік, сторінки 101–106, де розглядаються психологічні наслідки катувань для тих, хто їх пережив, зокрема травматичний стрес, депресія, тривога, хронічний біль та порушення соціального функціонування.
- 128 Свідчення ST010, ST026, ST013.
- 129 Часто до їх числа входили ті, хто брав участь в Антитерористичній операції (АТО), яку Україна розпочала у 2014 році з метою звільнення території, тимчасово окупованої Російською Федерацією.
- 130 Це окремих рід Збройних Сил України, який головним чином бере участь в охороні та захисті державного кордону, захисті населення від надзвичайних ситуацій, захисті органів державної та місцевої влади, та об'єктів критичної інфраструктури, а також підготовці громадян України до національного опору.
- 131 Свідчення ST026, ST002, ST007, ST039, ST043, ST052, ST025, ST045, ST107.
- 132 Свідчення ST020, ST043, ST040, ST076.
- 133 Свідчення ST010, ST083, ST022, ST080, ST032.
- 134 Свідчення ST057, ST022.
- 135 Свідчення ST015, ST024, ST108, ST107, ST116.
- 136 Свідчення ST020, ST001, ST008, ST111, ST110.
- 137 Свідчення ST039.
- 138 Свідчення ST010, ST026, ST013, ST109.
- 139 Свідчення ST039.
- 140 Свідчення ST032.
- 141 Свідчення ST094.
- 142 Свідчення ST002, ST005, ST004.
- 143 Свідчення ST077, ST069, ST064, ST056.
- 144 Свідчення ST015.
- 145 Свідчення ST057, ST024, ST003.
- 146 Свідчення ST043, ST039, ST032.
- 147 Свідчення ST067.
- 148 Свідчення ST026, ST002, ST007, ST039, ST043, ST052, ST025, ST045, ST107.
- 149 Свідчення ST049, ST039, ST032.
- 150 Свідчення ST108, ST024.
- 151 Свідчення ST020, ST043, ST040, ST076.
- 152 Представники російських збройних сил часто називають людей, які відкрито висловлюють проукраїнські погляди, «бандерівцями» (прихильниками Бандери). Цей термін походить від імені Степана Бандери — однієї з ключових постатей у дискусіях щодо українського національного руху XX століття.
- 153 «Правий сектор» — український ультраправий націоналістичний рух, що виник під час протестів Євромайдану 2013–2014 років. Див., наприклад, проект Mapping Militants, «Правий сектор», остання редакція — 1 червня 2022 року, <https://mappingmilitants.org/profiles/right-sector>, останній перегляд — 27 червня 2026 року.
- 154 Свідчення ST067.
- 155 Свідчення ST071.
- 156 Свідчення ST027.
- 157 Свідчення ST043, ST036, ST022, ST066, ST051.
- 158 Свідчення ST026, ST025, ST112, ST032, ST113, ST010, ST043, ST053, ST099, ST107, ST117.
- 159 Свідчення ST027.
- 160 Свідчення ST043.
- 161 «Окупанти вимагали гроші, відриваючи нігті на ногах: свідчення з катівень Харківщини», *Громадське радіо*, 6 жовтня 2022 року, <https://hromadske.radio/publications/1098291>, останній перегляд — 29 червня 2026 року.
- 162 Свідчення ST036, ST022.
- 163 Свідчення ST066.
- 164 Свідчення ST067, ST066.
- 165 Свідчення ST051.
- 166 Європейський комітет із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, «Площа проживання на одного ув'язненого в пенітенціарних закладах: стандарти ЄКЗК», 15 грудня 2015 року, <https://www.cpt-echr.com/wp-content/uploads/2024/06/Living-space-in-prisons.pdf>, останній перегляд — 2 червня 2026 року.
- 167 Свідчення ST036.
- 168 Свідчення ST077.
- 169 Свідчення ST036.
- 170 Свідчення ST027.
- 171 Свідчення ST066.
- 172 Свідчення ST080.
- 173 Свідчення ST077, ST108, ST040, ST023, ST036, ST077, ST024, ST058, ST020, ST007, ST021, ST079.
- 174 Свідчення ST091.
- 175 Свідчення ST077.
- 176 Свідчення ST010, ST093, ST077.
- 177 Свідчення ST046, ST035, ST060, ST051, ST043.
- 178 Свідчення ST010, ST016, ST046, ST054, ST035.
- 179 Свідчення ST074.
- 180 Свідчення ST077, ST016.
- 181 Свідчення ST033.
- 182 Свідчення ST109, ST051.
- 183 Свідчення ST002, ST036, ST041, ST016, ST010, ST104, ST105.
- 184 Свідчення ST083.
- 185 Truth Hounds раніше задокументувала використання польового телефона TA-57, який зазвичай називають «Танік», як пристрою для катувань електричним струмом. Див., наприклад: Truth Hounds, «Ізоляція: від культури до тортур», 9 червня 2026 року, <https://truth-hounds.org/en/cases/izoliatsiia/>, останній перегляд — 27 червня 2026 року; Truth Hounds, «Захоплення влади: участь «Росатому» в окупації, тортурах та порушеннях ядерної безпеки на Запорізькій АЕС», 24 вересня 2025 року, [zahoplennya-vladi-uchast-rosatomu-v-okupaczii-torturah-ta-porushenniah-yadernoi-bezpeki-na-zaporizkij-aes.pdf](https://truth-hounds.org/en/cases/zahoplennya-vladi-uchast-rosatomu-v-okupaczii-torturah-ta-porushenniah-yadernoi-bezpeki-na-zaporizkij-aes.pdf), останній перегляд — 9 червня 2026 року.
- 186 Свідчення ST074, ST067, ST031, ST082, ST078, ST066, ST038, ST074, ST090, ST094, ST036, ST041.
- 187 Свідчення ST084.
- 188 Свідчення ST004, ST090, ST047, ST039, ST018.
- 189 Свідчення ST018.
- 190 Свідчення ST082, ST083, ST007.
- 191 Свідчення ST095.
- 192 Свідчення ST016, ST039, ST028.
- 193 Свідчення ST077, ST095, ST025, ST010, ST067, ST098, ST026, ST085.
- 194 Свідчення ST074, ST067, ST031, ST082, ST078, ST066, ST038, ST074, ST090, ST094, ST036, ST041.
- 195 УВКПЛ, «Поводження з цивільними особами, позбавленими волі, в умовах збройного нападу Російської Федерації на Україну», 23 вересня 2025 року, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2025/2025-09-23-armed-attack-treatment-civilians-liberty-context-ukraine.pdf>, останній перегляд — 6 травня 2026 року. Див. також: БДІПЛ, «Восьмий проміжний звіт про повідомлені порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини в Україні», 16 грудня 2025 року, <https://odhr.osce.org/odhr/661354>, останній перегляд — 6 травня 2026 року.
- 196 Human Rights Watch, «Україна: ймовірні військові злочини на територіях, контрольованих Росією», 3 квітня 2022 року, <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas>, останній перегляд — 6 травня 2026 року.
- 197 БДІПЛ, «Восьмий проміжний звіт про зафіксовані порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини в Україні», 16 грудня 2025 року, <https://odhr.osce.org/odhr/661354>, останній перегляд — 6 травня 2026 року.
- 198 *Ibid.* Див. також: Truth Hounds та Міжнародне партнерство з прав людини, «Правда, прихована за мовчанням: використання Росією сексуального насильства проти чоловіків в Україні як зброї», 23 червня 2026 року, <https://truth-hounds.org/en/cases/truth-beneath-silence/>, останній перегляд — 27 червня 2026 року.
- 199 Свідчення ST064, ST083, ST034.
- 200 *Ibid.*
- 201 З метою захисту особистих даних відповідних осіб усі імена, що використовуються в цій заяві, було змінено, і їх не слід розцінювати як такі, що стосуються будь-яких реальних осіб.

- 202 Свідчення ST077.
- 203 Свідчення ST095.
- 204 Свідчення ST095. Всі наведені тут імена є псевдонімами.
- 205 Свідчення ST026, ST025, ST112, ST032, ST113, ST010, ST043, ST053.
- 206 Свідчення ST013.
- 207 Свідчення ST025, ST030, ST032, ST034.
- 208 Свідчення ST025.
- 209 *Ibid.*
- 210 Свідчення ST026.
- 211 Свідчення ST112.
- 212 Свідчення ST004.
- 213 Свідчення ST013.
- 214 Свідчення ST028.
- 215 Свідчення ST036, ST022.
- 216 Свідчення ST091.
- 217 Свідчення ST016, ST077.
- 218 Свідчення ST092.
- 219 Свідчення ST034.
- 220 Свідчення ST039.
- 221 Свідчення ST028.
- 222 Свідчення ST064.
- 223 Свідчення ST105.
- 224 УВКПЛ, Стамбульський протокол: керівництво з ефективного розслідування і документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, Серія матеріалів з професійної підготовки № 8/Rev. 2, 2022 рік, https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf, останній перегляд — 4 травня 2026 року. Стамбульський протокол встановлює міжнародні стандарти ефективного правового та судово-медичного розслідування і документування катувань та інших видів жорстокого поводження.
- 225 Див. розділ «Методологія» для отримання додаткової інформації.
- 226 Свідчення ST074.
- 227 Комітет ООН проти катувань, Загальний коментар № 3. Виконання статті 14 державами-учасницями, CAT/C/GC/3, 13 грудня 2012 року, пункти 11, 13 (у яких зазначається, що реабілітація жертв катувань має бути «комплексною» та включати «медичну і психологічну допомогу, а також юридичні та соціальні послуги», і що держави повинні застосовувати «довгостроковий та комплексний підхід» і забезпечити, щоб спеціалізовані послуги для жертв катувань або жорстокого поводження були «наявними, належними та оперативно доступними»)
- . Всесвітня медична асоціація, Заява ВМА щодо права на реабілітацію жертв катувань, ухвалена 64-ю Генеральною асамблеєю ВМА, Форталеза, Бразилія, жовтень 2013 року, та переглянута 72-ю Генеральною асамблеєю ВМА, Лондон, Велика Британія, жовтень 2021 року (у якій вітається визнання Комітетом ООН проти катувань обов'язку держав-учасниць застосовувати «довгостроковий та комплексний підхід» і забезпечувати, щоб спеціалізовані послуги для жертв катувань або жорстокого поводження були «наявними, відповідними та оперативно доступними», не ставлячи доступ до них у залежність від звернення жертви по судові засоби правового захисту).
- 228 МКС, «Елементи злочинів», стаття 7.
- 229 МКТЮ, *Kunarac et al.*, (IT-96-23 & IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Апеляційне рішення, 12 червня 2002 року, пункт 86.
- 230 МКС, *Справа «Прокурор проти Боско Нтаганди»* (ICC-01/04-02/06-2666), Апеляційна палата, Апеляційне рішення, 30 березня 2021 року, пункт 430.
- 231 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, стаття 50 (1).
- 232 *Ibid.*
- 233 *Ibid.*, стаття 50 (3).
- 234 МКС, *Справа «Прокурор проти Жана-П'єра Бемби Гомбо»* (ICC-01/05 01/08-424), Рішення про підтвердження обвинувачення, Палата попереднього розгляду, 15 червня 2009 року, пункт 76.
- 235 МТКЮ, *Справа «Прокурор проти Блашкіча»* (IT-95-14), Перша судова палата, Рішення, 3 березня 2000 року, пункт 208, примітка 401.
- 236 МКС, *Справа «Прокурор проти Домініка Онгвена»* (ICC-02/04-01/15-1762), Судова палата, Рішення, 4 лютого 2021 року, пункт 2680; МКС, *Справа «Прокурор проти Жана-П'єра Бемби Гомбо»* (ICC-01/05 01/08-424), Рішення про підтвердження обвинувачення, Палата попереднього розгляду, 15 червня 2009 року, пункт 76.
- 237 МКС, *Справа «Прокурор проти Жана-П'єра Бемби Гомбо»* (ICC-01/05 01/08-424), Рішення про підтвердження обвинувачення, Палата попереднього розгляду, 15
- червня 2009 року, пункт 83. Однак МКС у справі «Онгвен» наголосив на необхідності комплексного підходу до оцінки нападу. Оцінка того, чи є напад широкомасштабним, не є виключно кількісною чи географічною, а має здійснюватися на основі всіх відповідних фактів справи. Див.: МКС, *Справа «Прокурор проти Домініка Онгвена»* (ICC-02/04-01/15-1762), Судова палата, Вирок, 4 лютого 2021 року, пункт 2681.
- 238 МТКЮ, *Справа «Прокурор проти Блашкіча»* (IT-95-14), Перша судова палата, Рішення від 3 березня 2000 року, пункт 203. Чинники для ідентифікації систематичного характеру включають наявність політичної мети, плану або ідеології; неодноразове або тривале вчинення нелюдських дій; підготовку та використання значних ресурсів; а також участь політичних або військових керівників високого рівня. Ці чинники слід розглядати швидше як відповідні індикатори, а не як жорсткий критерій, що складається з чотирьох частин.
- 239 МКС, *Справа «Прокурор проти Жермена Катанги»* (ICC-01/04-01/07), Рішення відповідно до статті 74 Римського статуту, Друга судова палата, 7 березня 2014 року, пункт 1110.
- 240 *Ibid.*, пункт 1119.
- 241 Див. Розділ 5.1 «Внутрішнє судове переслідування».
- 242 Див. Рішення Балаклійського районного суду Харківської області № 610/1715/24 від 22 грудня 2025 року (набрало чинності 25 березня 2026 року), <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132801900>, останній перегляд — 30 червня 2026 року. Див. також вирок Балаклійського районного суду Харківської області № 610/2754/24 від 7 серпня 2025 року (набув чинності 9 вересня 2025 року), <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129369419>, останній перегляд — 30 червня 2026 року; Тетяна Доцяк, «У Балаклії засудили російського підполковника до 12 років в'язниці», «Факти», 29 жовтня 2025 року, <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/susplivstvo/20251029-u-balakliyi-zasudyly-rosijskogo-pidpolkovnyka-do-12-rokiv-vyaznyclj>, останній перегляд — 29 червня 2026 року; «Суд над Тайсоном: як засудили бойовика ПВК «Редут» за тортури у Балаклії», «Факти», 17 вересня 2025 року, <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250917-sud-nad-tajsonom-yak-zasudyly-bojovyka-pvk-redut-za-tortury-u-balakliyi>, останній перегляд — 30 червня 2026 року; «Ідентифіковано шістьох окупантів, які катували та знущалися над цивільними на Харківщині», Генеральна прокуратура, 21 серпня 2024 року, <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/identifikovano-sistyox-okupantiv-yaki-katuvali-ta-znushhalls-nad-civilinimi-na-xarkivshhini>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 243 Римський статут, «Елементи злочинів», стаття 7, Вступ, пункт 2; МКС, *Справа «Прокурор проти Жермена Катанги»* (ICC-01/04-01/07), Рішення відповідно до статті 74 Римського статуту, Друга судова палата, 7 березня 2014 року, пункт 1125; МКС, *Справа «Прокурор проти Домініка Онгвена»* (ICC-02/04-01/15-1762), Судова палата, Рішення, 4 лютого 2021 року, пункт 2691.
- 244 Римський статут, «Елементи злочинів», стаття 7(1)(e).
- 245 МТКЮ, *Справа «Прокурор проти Кордича та Черкеза»* (IT-95 14/2-T), Вирок суду першої інстанції, 26 лютого 2001 року, пункт 302.
- 246 МТКР, *Справа «Прокурор проти Нтагерури та ін.»* (ICTR 99-46-T), Вирок суду першої інстанції, 25 лютого 2004 року, пункт 702.
- 247 Свідчення ST002, ST003, ST004, ST005, ST006, ST007, ST009, ST038, ST048, ST049, ST050, ST051, ST052, ST056, ST064, ST065, ST066, ST067, ST068, ST069, ST070, ST071, ST072, ST073, ST074, ST075, ST076, ST078, ST079, ST080, ST081, ST082, ST083, ST084, ST085, ST086, ST087, ST089, ST095, ST096, ST099, ST104, ST105, ST114.
- 248 Римський статут, стаття 7(1)(f).
- 249 *Ibid.*
- 250 МКС, *Справа «Прокурор проти Аль-Хассана аг Абдул Азіза аг Мохамеда аг Махмуда»* (ICC-01/12-01/18), Судова палата, Вирок, 26 червня 2024 року, пункти 1129, 1325.
- 251 Римський статут, «Елементи злочинів», стаття 7(1)(f).
- 252 *Ibid.* Проте у своєму рішенні у справі *Кунарац та ін.* МКТЮ зазначає, що останні два елементи (перебування потерпілого під вартою або контролем виконавця та виключення болю, що виникає виключно внаслідок законних санкцій) не визнаються такими, що відображають норми міжнародного звичаєвого права. Див. МТКЮ, *Справа «Прокурор проти Кунараца, Ковача та Вуковича»* (IT-96-23-T), Вирок Судової палати, 22 лютого 2001 року.
- 253 МКС, *Справа «Прокурор проти Домініка Онгвена»* (ICC-02/04-01/15-1762), Судова палата, Рішення, 4 лютого 2021 року, пункт 2706. Примітка: Проте звичаєве міжнародне гуманітарне право, як правило, вимагає доведення наявності такої мети, що відображено в судовій практиці МКТЮ. Див. МТКЮ, *Справа «Прокурор проти Кунараца, Ковача та Вуковича»* (IT-96-23-T), Вирок Судової палати, 22 лютого 2001 року. Див. також МКТЮ, *Кунарац та ін.*, (IT-96-23 та IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Апеляційний вирок, 12 червня 2002 року.
- 254 МКС, *Справа «Прокурор проти Домініка Онгвена»* (ICC-02/04-01/15-1762), Судова палата, Рішення, 4 лютого 2021 року, пункт 2701.
- 255 МТКЮ, *Справа «Прокурор проти Квочки та інших»* (IT-98-30/1), Судова палата, Рішення від 2 листопада 2001 року, пункти 142–143.
- 256 Р. Крайер та ін., *Вступ до міжнародного кримінального права та процесу* (2007), сторінки 206–208. Крім того, психічні страждання особи, яку змушують спостерігати за жорстоким поведінням з іншою людиною, можуть досягати рівня тяжкості, необхідного для кваліфікації злочину як катування. У справі «Квочка» МКТЮ зазначив, що коли особу змушують спостерігати за серйозними сексуальними нападами на її знайомого, це може становити катування як для особи, яку зазнає нападу (що посилюється присутністю спостерігачів), так і для особи, яку змушують спостерігати. Див. МКТЮ, *Прокурор проти Мирослава Квочки та ін.* (IT-98-30/1-T), Судова палата, Рішення, 2 листопада 2001 року, пункт 148.
- 257 Свідчення ST077, ST016, ST010, ST046, ST054, ST035, ST074, ST046, ST060, ST051, ST043, ST010, ST093, ST077, ST074, ST067, ST031, ST082, ST078, ST066, ST038, ST074,

- ST090, ST094, ST036, ST041, ST082, ST083, ST007, ST095, ST016, ST039, ST028, ST077, ST025, ST010, ST067, ST098, ST026, ST054, ST031, ST078. Катування та сексуальне насильство не є взаємовиключними правовими категоріями. Зґвалтування та інші форми сексуального насильства також можуть кваліфікуватися як катування, якщо вони мають ознаки, передбачені статтею 7(1)(f). Водночас стаття 7(1)(g) більш конкретно охоплює сексуальний характер зґвалтування та інших сексуалізованих дій, умови примусового тримання, в яких вони відбувалися, а також конкретну фізичну, психологічну шкоду та шкоду, завдану гідності жертв. Див. Прокуратура Міжнародного кримінального суду, Політика щодо гендерно зумовлених злочинів, грудень 2023 року, пункти 36–38, 53–54, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-policy-gender-en-web.pdf>, останній перегляд — 9 червня 2026 року; Римський статут, «Елементи злочинів», статті 7(1)(g)-1 та 7(1)(g)-6, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>, останній перегляд — 9 червня 2026 року.
- 258 Свідчення ST036, ST022, ST091, ST077, ST016.
- 259 Римський статут, стаття 7(1)(g).
- 260 Римський статут, «Елементи злочинів», стаття 7(1)(g)-1.
- 261 МКТЮ пояснив, що «погроза вжити заходів у відповідь «у майбутньому проти потерпілого або будь-якої іншої особи» є достатньою ознакою застосування сили, якщо «існує обґрунтована ймовірність того, що виконавець виконає цю погрозу». Див. МКТЮ, *Кунарац та ін.*, (IT-96-23 та IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Апеляційне рішення, 12 червня 2002 року, пункт 130.
- 262 Крім того, примус може бути неодмінною складовою певних обставин, таких як збройний конфлікт, окупація або військова присутність ворожих сил серед цивільного населення. Див. МКТЮ, *Кунарац та ін.*, (IT-96-23 та IT-96-23/1-A), Апеляційна палата, Апеляційне рішення, 12 червня 2002 року, пункт 130.
- 263 Створенню ситуації примусу можуть сприяти кілька чинників, такі як кількість осіб, причетних до скоєння злочину, а також те, чи було зґвалтування вчинено під час бойових дій або одразу після них, чи воно було вчинено разом з іншими злочинами. МКС, *Прокурор проти Боско Нтаганди* (ICC-01/04-02/06-2666), Апеляційна палата, Апеляційне рішення, 30 березня 2021 року, пункти 935, 945.
- 264 *Ibid.*
- 265 МКС, *Справа «Прокурор проти Жермена Катанги»* (ICC-01/04-01/07), Рішення відповідно до статті 74 Римського статуту, Друга судова палата, 7 березня 2014 року, пункт 970.
- 266 Римський статут, стаття 30(3).
- 267 Свідчення ST083.
- 268 Римський статут, «Елементи злочинів», стаття 7(1)(g)-6.
- 269 Жіноча ініціатива за гендерну справедливість, «Гаазькі принципи щодо сексуального насильства», 2019 рік, <https://thehagueprinciples.org/wp-content/uploads/2026/04/The-Hague-Principles-on-Sexual-Violence-1.pdf>, останній перегляд — 6 травня 2026 року.
- 270 МКТР, *Справа «Прокурор проти Жана-Поля Акаєсу»* (ICTR-96-4-T), Судова палата, Рішення, 2 вересня 1998 року, пункт 688.
- 271 Свідчення ST078.
- 272 Закон України № 2010-IX «Про соціальний та правовий захист осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей», 26 січня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>, останній перегляд — 3 травня 2026 року.
- 273 Східноукраїнський центр громадських ініціатив та Центр «Перемир'я» з прав цивільного населення, *Від соціального захисту до репарацій для України*, березень 2025 року, сторінки 22–26. У звіті розглядаються наявні державні заходи допомоги та соціальні гарантії для цивільних осіб, позбавлених волі внаслідок збройної агресії Росії, зокрема соціальний захист, реабілітація, реінтеграція та відповідні заходи підтримки.
- 274 Реєстр збитків для України, «Про Реєстр», <https://www.rd4u.coe.int/en/home>, останній перегляд — 3 травня 2026 року. Реєстр фіксує заяви, що відповідають критеріям, щодо збитків, втрат або травм, спричинених російською агресією проти України, у рамках процесу створення майбутнього механізму компенсації.
- 275 Реєстр збитків для України, «Головна сторінка», <https://www.rd4u.coe.int/en/submit-a-claim>, останній перегляд — 3 травня 2026 року. Реєстр опублікував форми заяв і правила для таких категорій, як A2.3 «Серйозні тілесні ушкодження», A2.4 «Сексуальне насильство», A2.5 «Катування або нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання» та A2.6 «Позбавлення волі».
- 276 Реєстр збитків для України, «Поширені запитання: Загальні», <https://rd4u.coe.int/en/faq/general>, останній доступ — 23 травня 2026 року (у поясненні зазначено, що Реєстр не є судом, трибуналом, комісією з розгляду заяв чи компенсаційним фондом і не оцінює заяви по суті, не визначає їхню вартість та не призначає виплат; ці функції належать майбутньому міжнародному механізму компенсації). Див. також: REDRESS, *Репарації сьогодні, а не завтра: Рекомендації щодо ефективних репарацій жертвам серйозних порушень прав людини в Україні*, березень 2026 року, <https://redress.org/storage/2026/03/Ukraine-Reparation-Guidelines-2.pdf>, останній перегляд — 3 травня 2026 року (де зазначається, що серйозні порушення, зокрема катування, сексуальне насильство та насильницькі знищення, часто зумовлюють нагальні потреби у потерпілих, які можуть погіршитися, якщо не вирішити їх негайно).
- 277 У цій нормі не визначено форми *actus reus*, тому суди регулярно перекваліфіковували дії в ході судового розгляду, тоді як прокурори не могли вносити зміни до поданих обвинувальних актів. Див. Юрій Пономаренко, «Короткий огляд проекту Закону України про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини», Інститут Т.М.С. Ассера, червень 2024 року, <https://sub.asser.nl/media/797717/asser-1.pdf>, останній перегляд — 16 липня 2026 року; «Роль суду у з'ясуванні форми об'єктивного складу злочину (*actus reus*) згідно зі статтею 438 Кримінального кодексу України», Truth Hounds, 11 вересня 2024 року, <https://truth-hounds.org/en/cases/the-role-of-the-court-in-clarifying-the-form-of-the-objective-element-actus-reus-under-article-438-of-the-criminal-code-of-ukraine>, останній перегляд — 23 квітня 2026 року.
- 278 «Зеленський підписав закон про внесення змін до Кримінального кодексу після ратифікації Римського статуту», «Українська правда», 22 жовтня 2024 року, <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/10/22/7480795>, останній перегляд — 23 квітня 2026 року.
- 279 «Прокуратура: у Харківській області скоєно понад 12 000 військових злочинів», *Gwara Media*, 24 лютого 2023 року, <https://gwaramedia.com/en/prosecutor-s-office-more-than-12-000-war-crimes-were-committed-in-harkiv-oblast>, останній перегляд — 11 травня 2026 року.
- 280 Українська асоціація адвокатів, «Звіт про результати реалізації проекту «Моніторинг судових процесів у справах про воєнні злочини», грудень 2023 року, сторінка 28, https://uba.ua/documents/IPR/PR%20&%20Communications%202023/Monitoring%20report_ENG-1.pdf, останній доступ — 15 липня 2026 року.
- 281 *Ibid.*, сторінки 4, 22.
- 282 Частина 2 статті 438 Кримінального кодексу України; частина 3 статті 31 Кримінального процесуального кодексу України.
- 283 Тетяна Доцяк, «У Балаклії засудили російського підполковника до 12 років в'язниці», «Факти» ICTV, 29 жовтня 2025 року, <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20251029-u-balakliyi-zasudyly-rojsiiskogo-pidpolkovnyka-do-12-rokiv-vyaznytsyi>, останній перегляд — 29 червня 2026 року.
- 284 Вирок Балаклійського районного суду Харківської області № 610/2754/24, 7 серпня 2025 року (набув чинності 9 вересня 2025 року), <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129369419>, останній перегляд — 30 червня 2026 року. Див. також: «Суд над Тайсоном: як засудили бойовика ПВК «Редут» за тортури у Балаклії», «Факти», 17 вересня 2025 року, <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250917-sud-nad-tajsonom-yak-zasudyly-bojovyka-pvk-redut-za-tortury-u-balakliyi>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 285 ТН та РЕУ виявили два місця катувань, розташовані в будівлях сільської ради села Савинці та Державного геофізичного підприємства «Укргеофізика» в Довгалівці. Однак через брак деталей в інформації ОГП залишається незрозумілим, чи пов'язані ймовірно виконавці саме з цими конкретними катівнями, чи розслідування стосується інших місць у цих селах. «Ідентифіковано шістьох окупантів, які катували та знущалися над цивільними на Харківщині», *Генеральна прокуратура*, 21 серпня 2024 року, <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/identifikovano-sistyx-okupantiv-yaki-katuvali-ta-znushhalis-nad-civilinimi-na-xarkivshhyni>, останній перегляд — 30 червня 2026 року.
- 286 Організація Об'єднаних Націй, «Україна: катування з боку російської влади є злочинами проти людності, заявляє Слідча комісія ООН», 30 жовтня 2024 року, <https://ukraine.un.org/en/282373-ukraine-torture-russian-authorities-amounts-crimes-against-humanity-says-un-commission>, останній перегляд — 11 травня 2026 року.
- 287 Сюди входять Женевські конвенції, Конвенція ООН про незастосування строків давності до воєнних злочинів та злочинів проти людності, а також Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людності та воєнних злочинів, які Україна ратифікувала.
- 288 Роберт Краєр та ін., *Вступ до міжнародного кримінального права та процесу* (3-є вид., Cambridge University Press, 2014), сторінка 44.
- 289 Anthony J. Colangelo, 'The Legal Limits of Universal Jurisdiction' (2006) 47, *Virginia Journal of International Law* 149, сторінка 151.
- 290 Global Rights Compliance, *Посібник для практиків щодо екстериторіальної або універсальної юрисдикції з метою притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, скоєні в Україні*, червень 2025 року, сторінки 18–23, 90, https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2025/06/20250613-Handbook_UJ-final.pdf, останній перегляд — 15 червня 2026 року; Німецький кримінально-процесуальний кодекс (*Strafprozessordnung*), BGBI I, с. 1077 (1975), статті 152(2), 230 та 231, https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html, останній перегляд — 15 червня 2026 року; Кримінальний кодекс Фінляндії (*Rikoslaki*), 39/1889, розділ 1, статті 7 та 8, https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/fin/the-criminal-code-of-finland_html/Criminal_code_of_Finland.pdf, останній перегляд — 15 червня 2026 року; Інформаційний документ щодо Фінляндії, сторінка 12. Деякі держави, такі як Німеччина та Фінляндія, дозволяють проводити розслідування за відсутності підозрюваного, але забороняють судові процеси *заочно*.
- 291 Закон про міжнародні злочини (*Wet internationale misdrijven*), статті 2–4, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015252/2020-01-01>, останній перегляд — 15 червня 2026 року; Шведський процесуальний кодекс (*Rättegångsbalken*), Закон 1942:740 від 1942 року, розділ 21, стаття 2 та розділ 46, статті 15–18, https://www.government.se/contentassets/atbe9e99a5c64d1bb93a96ce5d57e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf, останній перегляд — 15 червня 2026 року; TRIAL International та Open Society Justice Initiative, *Закон про універсальну юрисдикцію та практика її застосування у Швеції*, квітень 2020 року, сторінка 13, <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2022/05/UJ-Sweden.pdf>, останній перегляд — 15 червня 2026 року. Нідерланди та Швеція вимагають присутності підозрюваного для проведення розслідування.
- 292 Trial International, *Щорічний огляд універсальної юрисдикції за 2025 рік*, квітень 2025 року, сторінка 71, https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2025/04/03_TRIAL_UJAR_2025_FINAL_DIGITAL.pdf, останній перегляд — 3 липня 2026 року; Global Rights Compliance, *Посібник для практиків щодо екстериторіальної або універсальної юрисдикції з метою притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, скоєні в Україні*, червень 2025 року, сторінка 118, https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2025/06/20250613-Handbook_UJ-final.pdf, останній перегляд — 3 липня 2026 року.
- 293 Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду (ICC-ОТР), *Політика щодо*

комплементарності та співпраці, квітень 2024 року, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-04/2024-comp-policy-eng.pdf>, останній перегляд — 11 травня 2026 року.

294 МКС, «МКС вітає Україну як нову державу-учасницю», 2 січня 2025 року, <https://www.icc-cpi.int/news/icc-welcomes-ukraine-new-state-party>, останній перегляд — 11 травня 2026 року.

295 МКС, «Ситуація в Україні», <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>, останній перегляд — 6 травня 2026 року.

296 *Ibid.*

297 Міжнародний кримінальний суд, «Ситуація в Україні: судді МКС видали ордери на арешт Володимира Володимировича Путіна та Марії Олексіївни Львової-Белової», 17 березня 2023 року, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>; МКС, «Україна», <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>, останній перегляд — 1 липня 2026 року.

Цей звіт досліджує незаконне позбавлення волі та катування цивільних осіб російськими силами на окупованих територіях Харківської області України у 2022 році. У ньому визначено мережу місць тримання та систематичні моделі катувань та інших форм насильства щодо цивільних осіб у межах цієї мережі. Звіт також оцінює, чи можуть дії російських сил становити злочини проти людяності, та містить рекомендації для відповідних зацікавлених сторін щодо забезпечення притягнення до відповідальності та відновлення справедливості для постраждалих.

TRUTH HOUNDS — правозахисна організація широкого профілю, заснована у 2014 році в Києві, яка спеціалізується на документуванні та розслідуванні міжнародних злочинів і серйозних порушень прав людини в Україні та інших регіонах, що постраждали від конфліктів. Організація проводить польові розслідування, юридичні дослідження та аналітичні роботи щодо міжнародних злочинів і злочинів проти людяності.

PROJECT EXPEDITE JUSTICE — некомерційна організація, місія якої — сприяти встановленню справедливості для громад, постраждалих від конфлікту, зокрема геноциду, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. З квітня 2022 року PEJ допомагає людям, що постраждали від російського вторгнення, притягнути винних до відповідальності. Ми документуємо міжнародні злочини та завдану шкоду по всій Україні. Організація надає індивідуальну експертну та технічну підтримку, здійснює безпосередні слідчі дії, збирає інформацію та готує матеріали правового аналізу для зацікавлених сторін у межах судової системи.